

A faded, light blue portrait of a man with short, dark hair, wearing a suit and tie. The portrait is the background of the entire page.

Barna Horváth

THE BASES OF LAW
A JOG ALAPJAI

BARNA HORVÁTH
The Bases of Law

HORVÁTH BARNA
A jog alapjai

PHILOSOPHIAE IURIS

redigit

CSABA VARGA

JOGFILOZÓFIÁK

szerkeszti

VARGA CSABA

**EXCERPTA HISTORICA
PHILOSOPHIAE HUNGARICAE IURIS**

Series editor / Sorozatszerkesztő

Professor Csaba Varga

Director, Institute for Legal Philosophy

Pázmány Péter Catholic University of Hungary

H-1428 Budapest 8, P. O. Box 6

Phone: +36-1-4297-230, (secretary) 4297-227

Fax: +36-1-4297-226 (Institute), 4297-201 (Faculty)

E-mail: varga@jak.ppke.hu

BARNA HORVÁTH

HORVÁTH BARNA

The Bases of Law

A jog alapjai

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szenszék Könyvkiadója
Budapest 2006

Edited by / Szerkesztette
CSABA VARGA

Készült a PFP 1074/1998. számú projektuma
indító pénzügyi támogatásának köszönhetően
a TEMPUS S_JEP 09090/95. számú projektumában
elindított programnak
az OTKA T032156. számú projektumában
történő végrehajtása
keretében

Bio- & bibliography / Angol életrajz és bibliográfia
CSABA VARGA
Style editing of Horváth's manuscript in English by
EMESE GÁLL and CSABA VARGA

Magyar életrajz és kísérő tanulmány
H. SZILÁGYI ISTVÁN
Kézirat magyar fordítása
H. SZILÁGYI ISTVÁN
(NAGY GÁBOR és NAGY ENDRE munkája nyomán,
VARGA CSABA szöveggondozásával)

© Csaba Varga (bio- & bibliography, translation, collection in series)
© H. Szilágyi István (életrajz és kísérő tanulmány)

ISBN 963 361 297 7
ISSN 0865-0349 / 1218-0610

CONTENT

BARNA HORVÁTH (by <i>Csaba Varga</i>)	XVII
Bibliography	XXV

THE BASES OF LAW [1948]

Part I THE BASES OF LAW IN GENERAL	2
The concept of law: an epitome of inquiries into the bases of law	2
Limiting the inquiry into the social bases of law	2
Society as the preliminary condition to law	4
Sociology is not a science of facts	4
Articulation of problems follows a synoptic structure of society and law	6
Analysis of legal change discloses the interrelation between law and its bases	6
Logical examination of the bases of law in general	8
Everything is a basis of law that has a part of its concept in common with law	8
Explanation of the diminishing function between law and its bases	8
Exceptions	10
Law cannot be defined without relating it to other social entities	10
Reversibility of the diminishing function	12
Bases of law are more necessary in society than law itself	12
Economics as a natural necessity	12
Irreversibility of the relation between law and its bases	12
War and peace, power and freedom	14
Power as an apparent exception	14
Arguments of the theories of power	16
Short criticism of the theories of power	
Bases of law at a certain degree of development cannot do without law	16
Economics taken as an example for this theory	16
All the bases are in need of law and this need creates law	18
Three questions to be explained	18

TARTALOM

Horváth Barna (<i>H. Szilágyi István</i>)	XIX
Bibliography	XXV
Tanítvány és Mester (Bibó István hatása)	
Horváth Barnára) (<i>H. Szilágyi István</i>)	XXXVII

A JOG ALAPJAI [1948]

I. rész A JOG ALAPJAI ÁLTALÁBAN

A jog fogalma: a jogi alapok vizsgálatának rövid összefoglalása	3
A jog társadalmi alapjainak vizsgálatakor fellépő korlátok	3
A társadalom a jog előzetes feltétele	5
A szociológia nem a tények tudománya	5
A problémák megfogalmazása követi a társadalom és a jog szinoptikus struktúráját	7
A jog változásának kutatása feltárja a jog és alapjai közötti kapcsolatot	7
A jog alapjainak logikai vizsgálata általában	9
Minden a jog alapja, ami a joggal közös fogalmi elemmel rendelkezik	9
A jog és alapjai közti csökkenő teljesítmények magyarázata	9
Kivételek	11
A jog nem határozható meg más közösségekkel való kapcsolata nélkül	11
A csökkenő teljesítmény megfordíthatósága	13
A jog alapjai szükségesebbek a társadalomban, mint maga a jog	13
A gazdaság mint természetes szükségszerűség	13
A jog és alapjai közötti kapcsolat megfordíthatatlansága	13
Háború és béke, hatalom és szabadság	15
A hatalom mint látszólagos kivétel	15
A hatalomelmélet érvei	17
A hatalomelméletek rövid bírálata	17
A jog alapjai egy bizonyos fok után nem fejlődhetnek a jog nélkül	17
Tekintsük a gazdaság példáját ebben az elméletben	17
Az összes alapnak szüksége van a jogra, és ez a szükséglet teremti meg a jogot	19
Három magyarázatra váró kérdés	19

Detailed examination of the remaining two problems	20
Law is without content if the relation to its own bases is left out of account	20
Law as a social procedure	20
Special function of law toward its bases	22
Special function of the bases toward law	22
Comparison between legal sociology and the theory of the bases of law	22
Essential difference between the first three and the latter two bases	24
The role of culture and procedure	24
Reflection of the function of law and its bases upon their concept	24
Part II FIVE BASES OF LAW IN PARTICULAR	26
ECONOMICS	26
Theories of the “two sides”	26
MARX and the mutual selection of facts and values	26
STAMMLER and the inapplicability of the form-matter relationship	28
Increased social regularity and detachment of procedure	28
Increased value capacity	30
One-sided (unequal) development	30
Prime importance of economics	30
WAR AND PEACE	32
Procedure means limitation of warfare and minimum peace	32
Law organizes peace simultaneously with war, its opposite	32
Perfectly organized peace, war and procedure coincide with each other	34
Dialectical development synthesizes (dissolves) war and peace in procedure	34
POWER AND FREEDOM: THE PROBLEM OF CONSTRAINT	
Liquidation of the theories of power and constraint	34
To say power is one of the bases of law is not to uphold power theory	34
The controversy about constraint	36
Does constraint delimit law vis-à-vis other social phenomena? [36] Is constraint an indispensable distinctive feature of law? [36] Remedial- supplementary relations eliminate violation of the law [36] Sanction is not constraint [38] BIBÓ's argument [38] Freedom is immunity from foreign law and determination by own law [38] Constraint is determi- nation by foreign law [40] Spontaneity is not the same as one's own law [40] Social behaviour conditioned by social regularities [40]	

A fennmaradó két probléma részletes vizsgálata	21
A jog tartalom nélküli, ha kapcsolatát az alapokkal figyelmén kívül hagyjuk	21
A jog mint társadalmi eljárás	21
A jog különleges funkciója alapjai irányában	23
Az alapok különleges funkciója a jog irányában	23
Összehasonlítás a jogszociológia és a jog alapjaival foglalkozó elmélet között	23
Az első három és az utóbbi két alap közti különbség lényege	25
A kultúra és az eljárás szerepe	25
A jog funkciójának és alapjainak fogalmi tükröződése	25
II. rész A JOG ÖT ALAPJA EGYENKÉNT	27
GAZDASÁG	27
A „két-oldal” elméletek	27
MARX és a tények és értékek kölcsönös szelekciója	27
STAMMLER és a forma-tartalom kapcsolat alkalmazhatatlansága	29
Megnövekedett társadalmi szabályosság és az eljárás függetlenedése	29
Megnövekedett értéktartalom	31
Egyoldalú (egyenlőtlen) fejlődés	31
A gazdaság elsődleges fontossága	31
HÁBORÚ ÉS BÉKE	33
Az eljárás a hadviselés korlátozásával minimális békét jelent	33
A békét ellentétével, a háborúval egyidejűleg szervezi a jog	33
A tökéletesen szervezett béke, háború és eljárás egybeesik	35
A dialektikus fejlődés szintetizálja (feloldja) a háborút és békét az eljárásban	35
HATALOM ÉS SZABADSÁG: A KÉNYSZER PROBLÉMÁJA	35
A hatalom- és kényszerelméletek meghaladása	35
Azt állítani, hogy a hatalom a jog egyik alapja, nem jelenti a hatalomelmélet elfogadását	35
Vita a kényszerről	37
Elhatárolja-e a kényszer a jogot más társadalmi jelenségektől? [37] Elen- gedhetetlen megkülönböztető jegye-e a kényszer a jognak? [37] A jogor- voslati kiegészítő kapcsolatok kiküszöbölik a jog megszegését [37] A szankció nem kényszer [39] Bóó érvelése [39] A szabadság mint idegen törvényszerűségtől mentesség és saját törvényszerűségtől meghatározott- ság [39] Az erőszak mint idegen törvényszerűségtől meghatározottság [41] A spontaneitás nem azonos valamely saját törvényszerűséggel [41] A társadalmi magatartást társadalmi törvényszerűségek határozzák meg [41]	

More objectivated regularities adjust less objectivated ones to their own tracks [40] Procedure subjugates less objectivated social regularities but not individual spontaneity [40] Constraint is a concomitant phenomenon of actualizing the law [42] Constraint does not characterize law, but procedure characterizes legal constraint [42] Legal constraint is characterized by abstractness, calculability and objectivity [42] BIBÓ thinks that the high degree of objectivation indicates the third distinctive feature of law [42] Constraint is only the reflection of predictability and objectivity of law [44]

Freedom and law

44

BIBÓ thinks that law does not increase freedom [44] Individual experience does not decide the question [46] Law diminishes constraint by calculability [46] The monopoly of constraint [46] Procedure involves the idea of a behaviour that is determined by prescribed patterns and remains free in every other respect [46] Procedure increases freedom by obeying the prescribed pattern freely and independently of any other motive [46] BIBÓ thinks that reward cannot be sanction [48] Reward is constraint by definition and individual experience is irrelevant [48]

Transposition of the problem of constraint to another plane

50

Extension of the problem to all bases of law [50] Constraint as a collective term: economic constraint [50] Liquidation of the theory of constraint [50] There is no constraint "in general" [50] Constraint is interrelation between two laws [52] Law is not a function of constraint, but constraint is a function of law [52] Economic behaviour enforced by the law [52] Constraint theory speaks of legal behaviour enforced by economics [52] Legally enforced behaviour is more objective and more free [52]

PROCEDURE

54

Procedure as a thought-structure

54

Mutual selection of facts and values [54] Analysis cannot dissolve structural unity [56] Legal chance and necessity [56] Abstraction from causality [56] Procedure is freedom (Mutual limitation and simultaneous application of causal and axiological points of view) [58] There is no strict law of the course of behaviours [58] Syncretism of methods (Procedure does not determine the interconnection of facts but the functional interrelation between some selected facts and values) [58] Factual elements of procedure are determined causally [60] Although there is no strict law in a scholarly sense, procedure may mean both constraint and freedom [60] Synopsis of two kinds of law is inseparable from the idea of constraint [60] Limitation of the causal point of view by the axiological one [62] Functional interrelation supplants the idea of separate laws [62] Subjective thought-structure means the freedom to overcome causality, which means constraint [62]

A jobban objektívalódott szabályok saját útjukra terelik a kevésbé objektívalódottakat [41] Az eljárás nem az egyéni spontaneitást, hanem a kevésbé objektívalódott társadalmi szabályokat veti maga alá [41] A kényszer a jog megvalósításának kísérő jelensége [43] A kényszer nem jellemzi a jogot, de az eljárás jellemzi a jogi kényszert [43] A jogi kényszert elvontság, kiszámíthatósága és objektivitása jellemzi [43] BIBÓ szerint az objektivitás magas foka a jog harmadik megkülönböztető jegyének bizonyulhat [43] A kényszer nem más, mint a jog kiszámíthatóságának és objektivitásának tükröződése [45]

Szabadság és jog

45

BIBÓ szerint a jog nem növeli a szabadságot [45] Az egyéni tapasztalat nem dönti el a kérdést [47] A jog a kényszert kiszámíthatósága révén csökkenti [47] A kényszer monopóliuma [47] Az eljárás magában foglalja az előírt mintától meghatározott, de minden más tekintetben szabad viselkedés gondolatát [47] Az eljárás azzal növeli a szabadságot, hogy szabadon, minden más indítéktól függetlenül engedelmeskedik az eljárási mintának [47] BIBÓ szerint a jutalom nem lehet szankció [49] A jutalom definíciószerűen kényszer, az egyéni tapasztalat irreleváns [49]

A kényszerprobléma átvitele más síkra

51

A probléma kiterjesztése a jog összes alapjára [51] A kényszer mint gyűjtőfogalom: gazdasági kényszer [51] A kényszerelmélet felszámolása [53] Nincs kényszer „általában” [51] A kényszer két törvényszerűség kölcsönös kapcsolata [53] Nem a jog a kényszer funkciója, hanem a kényszer a jog funkciója [53] A jog által kikényszerített gazdasági magatartás [53] A kényszerelmélet a gazdaság által kikényszerített jogi magatartásról beszél [53] A jogilag kikényszerített magatartás objektívebb és szabadabb [53]

ELJÁRÁS

55

Az eljárás mint gondolati szerkezet

55

Tények és értékek kölcsönös szelekciója [55] Az elemzésnek nem szabad feloldania a szerkezeti egységet [57] Jogi lehetőség és szükségszerűség [57] Elvonatkoztatás az okságtól [57] Az eljárás szabadság [59] A magatartások menetének nincs szigorú törvényszerűsége [59] Módszerszinkretizmus (Az eljárás nem tények közötti összefüggést határoz meg, hanem néhány kiválasztott tény és érték közti funkcionális kapcsolatot) [59] Az eljárás tényelemei okságilag meghatározottak [61] Bár nincs tudományos értelemben vett szigorú törvényszerűség, az eljárás éppúgy jelenthet kényszert, mint szabadságot [61] Kétféle tudományos törvényszerűség szinopszisa elválaszthatatlan a kényszer fogalmától [61] Az oksági szempont korlátozása értékszemlélettel [63] Funkcionális kölcsönkapcsolat lép a különálló törvényszerűségek gondolatának helyébe [63] A szubjektív gondolati struktúra a kényszert jelentő okság legyőzésének szabadságát jelenti [63]

Gaps in the determination by prescribed patterns are to be filled in by causality [62] Facts penetrate into the gaps, but enter into the procedure only after having found their interconnection with values [62] Gaps explained by binding together some elements of the freely floating spheres of facts and values [64] Exclusive determination by the procedural pattern [64] Discontinuous determination [64] Gaps filled in by bare facts [66] Gaps filled in through other (objectivated) synoptic connections [66] Gaps filled in through individual connections between fact and value [66] All that fills in gaps means constraint against and freedom from procedure [66] Procedure means constraint against and freedom from non-procedure [66] Segregation of the view given to innumerable possible kinds of synopsis [66] Every determination, discernible and full of gaps, means constraint against other kinds of determination [68] Partial interpenetration of determinations means constraint [68] Mutual neutralisation diminishes calculability [68] Mutual interpenetration controls objectivation [68] Mutual negation [70] The methodological idea behind and the social phenomenon of constraint [70] Social constraint means different degrees of the mutual negation of the determination by social objectivations [70] Constraint, being a collective term, cannot characterize law (Further consequences) [70] The general idea of freedom through law [72] The particular idea of freedom through law [72] Freedom of procedure is freedom of society [72] Freedom and constraint as functions of the procedure [74] To what extent is it freedom and to what extent is it constraint? [74] Procedure prevails against other determinations [74] Procedure overcomes constraint [74] No reality can be merely a procedure [76] Procedural pattern cannot be conceived as without contents [76] Contents gives life to procedure (Procedure cannot increase freedom if there is no constraint to overcome it) [76] Procedure increases the freedom of society, and social foundations give contents and reality to the procedure [78] Independent determination and instrumental function [78]

Procedure as a basis of law

78

Different function of the bases of law [78] That what is told of procedure in general applies even better to the more developed kinds of procedure [78] Relation of law to procedure is different from its relation to other bases [80] More and less developed procedures mutually support each other [80] The sense in which procedure can be considered a basis of law (Law segregates from and is fed by less developed procedures) [80] The formal criterion of procedure needs material supplement, and it causes the criterion to shade off gradually [82] Development or institutionalisation indicates the change of the degree of procedural character [82] Not even the most institutionalised procedure is free from irrational contents [82] The most institutionalised procedure is the duplication of the idea of procedure [82]

Az előírt minták általi determináció réseit kitölti az okság [63] A tények betöltik ugyan a réseket, de csak akkor lépnek az eljárásba, mikor kölcsönös kapcsolatra találtak az értékekkel [63] A réseket az magyarázza, hogy a tények és az értékek szabadon lebegő szférájának csupán néhány alkotóeleme kapcsolódik össze [65] Az eljárási minta kizárólagos meghatározó szerepe [65] Szakaszos meghatározás [65] Pusztá tényekkel kitöltött rések [67] A réseket más (objektíválódott) szinoptikus kapcsolatok is kitöltik [67] A réseket egyedi tény/érték összefüggések is kitöltik [67] Mindaz, ami kitölti a réseket, eljárással szembeni kényszert és eljárástól való szabadságot jelent [67] Az eljárás kényszert jelent a nem eljárással szemben, és egyúttal szabadságot attól [67] A szemléletmódok különválasztása a szinopsis számtalan lehetséges fajtája szerint [67] Minden felismerhető és hiányos determináció kényszert jelent a többivel szemben [69] A determinációk részleges áthatása kényszert jelent [69] A kölcsönös semlegesítés csökkenti a kiszámíthatóságot [69] A kölcsönös áthatás gátolja az objektivációt [69] Kölcsönös tagadás [71] A kényszer módszertani fogalma és társadalmi jelensége [71] A társadalmi kényszer a determinációnak a társadalmi objektivációk általi kölcsönös tagadása különböző fokait jelenti [71] A kényszer mint gyűjtőfogalom nem jellemezheti a jogot (További következmények) [71] A jogon keresztül megvalósuló szabadság általános fogalma [73] A jogon keresztül megvalósuló szabadság sajátos fogalma [73] Az eljárás szabadsága a társadalom szabadsága [73] Szabadság és kényszer mint az eljárás funkciói [75] Meddig terjed a szabadság, és meddig a kényszer? [75] Az eljárás más determinációkkal szemben érvényesül [75] Az eljárás legyőzi a kényszert [75] A valóság nem lehet pusztán eljárás [77] Az eljárási minta nem létezhet tartalom nélkül [77] A tartalom ad életet az eljárásnak (Az eljárás nem növelheti a szabadságot, ha nincs legyőzni való kényszer) [77] Az eljárás növeli a társadalom szabadságát, s a társadalmi alap ad tartalmat és realitást az eljárásnak [79] Független determináció és eszközfunkció [79]

Az eljárás mint a jog alapja

79

A jog alapjainak különböző funkciója [79] Ami az eljárásról általában elhangzott, inkább a fejlettebb eljárásokra érvényes [79] Az eljárásnak a joghoz fűződő kapcsolata különbözik más alapok ilyen kapcsolatától [81] Az inkább fejlett és a kevésbé fejlett eljárások kölcsönösen támogatják egymást [81] Az eljárásnak mint a jog alapjának értelmezése (A jog elválík a kevésbé fejlett eljárásoktól, amik ugyanakkor táplálják azt) [81] Az eljárás formális kritériuma materiális kiegészítést igényel, s ez fokozatosan elhomályosítja a kritériumot [83] A fejlődés vagy intézményesedés jelzi az eljárási jelleg szintjét [83] Még a legintézményesedettebb eljárás sem független az irracionális tartalomtól [83] A legintézményesedetebb eljárás az eljárás fogalmának megkettőződése [83]

Other social procedures, in comparison to law, are taken into account not as procedures but as their value stuff [84] Only the most institutionalised procedure is a genuine procedure [84] Ways of institutionalisation considered as gradual completion of the procedural character [86] Ways of institutionalisation are independent as being increasing degrees of the procedural character [86] Gradation of the sources of law, of legal consequences and the force of law [86] Agencies of law and alien legal relations [86]

CULTURE	88
Its particular place among the bases of law	88
Law is not the technique of civilisation: being material objectivation, culture is in no need of law	88
Law is part of culture: culture stands in need of bases as much as law does	88
Culture determines the contents (patterns) of law	90
Homogeneous and heterogeneous bases of law	90
Procedure is the nucleus of the idea of law, taken formally, and culture is the nucleus of the idea of law, taken materially	90
Index of Names	109

Más társadalmi eljárások a joghoz való viszonyukban nem eljárásokként, hanem ezek értéktartalmaként vétetnek számításba [85] Csakis a legintézményesedettebb eljárás igazi eljárás [85] Az intézményesedés módja, mint az eljárási jelleg fokozatos kiteljesedése [87] Az intézményesedés módjai kölcsönösen függenek egymástól, mint az eljárási jelleg egyre magasabb fokozatai [87] Joglépcső, jogkövetkezmény, jogerő [87] Jogi szervek és idegen jogviszonyok [87]

KULTÚRA	89
Különleges hely a jogi alapok között	89
A jog nem a civilizáció technikája: mivel a kultúra materiális objektiváció, nincs jogra szüksége	89
A jog a kultúra része: a kultúrának éppen úgy szüksége van alapokra, mint a jognak	89
A kultúra határozza meg a jog tartalmát (mintáit)	91
Homogén és heterogén jogi alapok	91
Az eljárás a formális jogfogalom lényege, a kultúra pedig a materiális jogfogalomé	91

Tanítvány és Mester: Bibó István hatása Horváth Barnára (<i>H. Szilágyi István</i>)	93
--	----

Névmutató	109
-----------	-----

BARNA HORVÁTH

Born in Budapest on August 25, 1896.

Enrolled in Pázmány Péter University, spending war military service in the meantime. After graduation (1919) and dr.iur. degree (1920), he became government attorney (1919), referee at the Ministry of Education, Science and University Division (1926-29), and commissioner of the Economic Administration of the metropolitan university (1927). Publishing critical reflections on new issues in philosophy, his review on JULIUS MOÓR's *Introduction to Legal Philosophy* (1923) eventually led to personal contact and application to habilitation.

As a private docent in legal philosophy (Szeged, 1925), as well as in ethics and history of ethics (Budapest, 1926), and awarded the Gorove Prize by the Hungarian Academy of Sciences (1925), he gained governmental support to study in Vienna (*Collegium Hungaricum*, 1927-29) and London (1929), getting in contact with HANS Kelsen and ALFRED VON VERDROSS, on the one hand, and HAROLD LASKI and LEONARD T. HOBBHOUSE, on the other. Back in Hungary again, MOÓR, having moved to the capital, leaved him the chair of legal philosophy in Szeged (1929), where, as an ordinary professor from 1933 on, he continued—with his university moving back to Kolozsvár in Transilvania (1940-44) wherefrom it had been exiled after Rumanian occupation—until 1949.

In the first years, he directed the Szeged Horthy College (1929-1931) and served as the Dean (1937-38), respectively the Pro-Dean (1938-39), of Faculty of Law at Szeged. Acted as an invited member of the *Institut International de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique* and of the Committee on Philosophy of the Hungarian Academy of Sciences (1928-45), as Vice-president of the Hungarian Society for Social Sciences (1934-) and as a board member of the Hungarian Philosophical Society. Lectured at Davos (1930) and took part in several congresses in Paris.

This is the flourishing period of the so-called School of Szeged, with the master working on his *Rechtssoziologie* (1934), integrating common law thought patterns into his new-KANTian way of legal philosophising in order to eventually arrive (with a synoptical view in parallel consideration of both the factual realm of Is and the normative realm of Ought) at a procedural theory of law, and the pupils extending new-KANTian approach to either further investigation (TIBOR VAS) or critical re-assessment (ISTVÁN BIBÓ), integrating inspirations from

American legal realism (JÓZSEF SZABÓ) or—later on and already in exile in the United States—a unifying reconsideration of common law and continental law thought patterns (VERA BOLGÁR).

After the war, a member of the Hungarian Provisional National Assembly (1945), he became elected as a corresponding member (1945) and, then, an ordinary member (1946) of the Hungarian Academy of Sciences, chaired the Council for University Education (1946-1948), and joined the Hungarian Liberal Party by having drafted a “free land, free man, free thought” program to it—a scheme of social democracy that was soon bound to fall with the communist takeover in the country. He could still guest lecture in Zurich and plan for a symposium in 1948, but his corresponding membership of the Academy was reduced to a merely formal “consulting” status and also his professorial move to the Budapest chair (vacant by then due to the political resignation of MOÓR) was blocked by a young communist nominee, IMRE SZABÓ, so that on final analysis he felt he was forced to leave the country.

After transitory period in Austria, in 1950-60 he taught as a Visiting Professor of theory of law and international law at the Graduate Faculty of Political and Social Science of the New School for Social Research in New York, then he served the Hungarian Section of the Voice of America as a librarian and analyst, wherefrom he retired in 1964. In the meantime, he was invited to join the *Académie Libre Internationale des Sciences et des Arts* (Paris, 1952), and—in want of a genuine synthesis—he could resume his research experience while visiting Vienna and Berlin (1962), Freiburg and Zurich (1964), Copenhagen and Gent (1966), a service which was also done by students recollecting Horváth's *opus magnum* in *Probleme der Rechtssoziologie* (1971).

Died in Hingham, Massachusetts, on March 3, 1973.

HORVÁTH BARNA

1896-ban született Budapesten tisztviselő értelmiségi család sarjaként. Középiskolai tanulmányait a budai Werbőczy Gimnáziumban végezte, majd 1914-ben beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karára. Egyetemi évei alatt tanárai közül a kiváló magánjogász, GROSSCHMID BÉNI volt rá a legnagyobb hatással.¹ Egyetemi tanulmányait katonai szolgálata szakította meg 1915 májusától. Az általános leszereléskor, 1918 novemberében tüzérhadnagyi rangban szerelt le.

Az egyetem befejezése után, 1919 szeptemberétől a Kincstári Jogügyi Hivatal segédfogalmazójává nevezték ki, s ettől kezdve gyorsan emelkedett a hivatali ranglétrán. „Jogtudori” oklevelet 1920 márciusában szerzett, 1920 júliusában kincstári alügyésszé, majd 1923 októberében közalapítványi ügyésszé nevezték ki a Közalapítványi Királyi Ügyigazgatósághoz. Hivatali munkája mellett számos kisebb írást — többségükben recenziókat — publikált 1923–1925 közt, s ezekben eleinte magánjogi, később egyre inkább történelemfilozófiai és jogbölcseleti művekre reflektált.

1923-ban ismerkedett meg MOÓR GYULÁVAL, aki akkor a szegedi egyetemen a jogbölcselet professzora volt. Érdeklődését MOÓRnak *Bevezetés a jogfilozófiába* című műve keltette fel, amit lelkesen méltatott egyik elsőként megjelent tanulmányában.² Ezt követően küldte el a bécsi jogbölcseleti iskoláról írt dolgozatát MOÓRnak, aki elolvasását követően személyesen kereste őt fel Budapesten, hogy felvesse egy magántanári habilitáció lehetőségét. HORVÁTH 1925-ben adta be habilitáció iránti kérelmét, amivel végleg eldöntötte, hogy a biztos hivatali előmenetelt tudományos pályafutásra cseréli. A vallás- és közoktatási miniszter 1926 januárjában erősítette meg „jogbölcselet” tárgyában magántanárrá képesítését, s még ugyanezen évben etika és történelem tárgyban szintén habilitációt szerzett Budapesten.

A következő két évben előbb Bécsben, majd Londonban folytatott tanulmányokat ösztöndíjasként. Bécsben KELSENT hallgatta, akivel baráti kapcsolatba került csakúgy, mint ALFRED VERDROSS-szal. Noha már korábbi etikai és bölcseleti tanulmányai során megismerkedett a neokantiánus filozófia alapeszméivel, mégis e találkozásai hatására mélyedt el az ez időben a közép-európai bölcseletben paradigmatisztikus értékűnek tekintett irányzat jogbölcseleti vonatkozásainak kutatásá-

¹ E szellemi hatásra majd négy évtized távlatából emlékezik Horváth Barna ‘Groschmid műhelyében’ *Magyar Szemle* I (1955) [São Paulo], 329–333. o.

² Horváth Barna ‘Az új magyar jogfilozófia’ *Keresztény politika* II (1923) 3, 152–156. o.

ban. Londonban megismerkedett HAROLD LASKIVAL, akinek eszméi elsősorban államelméleti és politikai nézeteire hatottak, míg LEONARD T. HOBHOUSE a társadalmi fejlődést boncolgató elgondolásaival gyakorolt rá befolyást. Az angliai ösztöndíj elnyerésében MOÓR támogatta, aki tisztában volt azzal, hogy a magyar jogbölcseleti gondolkodás mindaddig egyoldalúan német befolyás alatt állt, s így ennek oldását remélhette a fiatal, tehetséges és nagyra törő pályatárs tanulmányútjától, aki messzemenőig eleget is tett e várakozásnak. Ilyen nézőpontból értékelve, HORVÁTH szinoptikus elmélete az angol-amerikai áramlatok és a német filozófiai eredmények szintézisére tett kísérletként is bátran felfogható.

Időközben MOÓRT kinevezik Budapestre a Pázmány Péter Tudományegyetem professzorának, így HORVÁTHOT már várja hazatértekor a professzori kinevezés Szegeden. Ettől kezdve mintegy két évtizedig munkálkodik a szegedi egyetem professzoraként, ideértve az 1941–1944. évek közötti időszakot is, amikor a jogi kart a jogelőd Kolozsvárra helyezték. Ez az időszak volt életének talán legtermékenyebb kora, amikor kidolgozta szinoptikus módszeren alapuló jogszociológiáját, és egyidejűleg jeles tanítványok — BIBÓ ISTVÁN, ERDEI FERENC, REITZER BÉLA, SZABÓ JÓZSEF, VAS TIBOR, majd BOLGÁR VERA — egész sorát nevelte.

A szinoptikus elmélet központi eleme tény [*Sein*] és érték [*Sollen*] ismeretelméleti különválasztása, amit az újkantiánus filozófia a KANTI ismeretelmélet *a priori* (vagyis az érzéki tapasztalatok) és *a posteriori* (vagyis az emberi szemlélőképességnek a tapasztalatot megelőző egyetemes érvényű adottságai) közötti megkülönböztetéséből vezet le. — HORVÁTH azonban elsősorban KELSEN hatására — a tény és az érték fogalmát eleve úgy definiálta, hogy lehetővé tegye általa a közöttük fennálló viszony logikai megfogalmazását és ellentétbe állítását. Nos, tény és érték logikai ellentétéből következik, hogy „minden olyan ítélet logikailag ellentmondó tehát, amelyet közvetlenül, vagy közvetve redukálni lehet ily tételekre: (1) a merő létező érvényes, (2) a merő érték tény, (3) valamely ismerettárgy merő létező is, és merő érték is”.³

Ezzel érkezünk el a szinoptikus elméleti látásmód másik fontos eleméhez, a KELSEN által meghirdetett módszertani tisztaság követelményéhez. Tudvalévó, hogy az újkantiánus filozófia KANT ismeretelméletének „KOPERNIKUSZI fordulatra” hivatkozva — melynek értelmében nem a megismerés alkalmazkodik a tárgyakhoz, hanem éppen megfordítva: a tárgyaknak kell alkalmazkodniuk a megismeréshez — azt vallotta, hogy a megismerés tárgyát a megismerés módszere hozza létre (ez az ún. tárgykonstitúció). Márpedig ha belátjuk, hogy ismeret-

³ Horváth Barna *A jogelmélet vázlat* (Szeged: Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1937), 94. o.

tárgyként csak tények vagy értékek jöhetnek szóba, akkor választanunk kell a tényekre vonatkozó „valóságtudományok” (természettudományok) és az értékeket illető „értéktudományok” vagy „normatudományok” (szellemtudományok), valamint az ezeknek megfelelő módszerek között. Ezen megfontolásoknak köszönhetően Kelsen a jogot a *Sollen* világába helyezte, s e világ megismerési módszere nem más, mint a normalogika.

HORVÁTH erőfeszítése — nagyon korán felismerve a Kelsen-i teória egyoldalúságát és ilyen értelemben vett terméketlenségét — arra irányult, hogy tény és érték elválasztásának és ellentétének, valamint a módszertani tisztaság követelményeinek megfelelően egy olyan elméletet dolgozzon ki, amely képes figyelembe venni a jog társadalmi valóságát. Egy „olyan felfogás számára tehát, amely egyaránt ki akar tartani a módszertisztaság helyesnek felismert követelménye mellett egyrészt és a jogot normák és tények kapcsolatának tartó felfogás mellett másrészt, csak egyetlen kényszerű következtetés levonása marad hátra: az, hogy a jog nem ismerettárgy, hanem normáknak és tényeknek, tehát egymást kizáró ismerettárgyaknak bizonyos szkéma szerinti folytonos kölcsönös egymásra vonatkoztatásában álló szemléletmód és ennek társadalmi objektivációja. Ez az egybevető [szinoptikus] módszer alapgondolata.”⁴

Amennyiben a jog nem ismerettárgy, úgy a jogi jelenségek vizsgálatának módszere, a szinoptikus módszer sem megismerési (vagyis tárgykonstituáló) módszer, hanem „pusztán a természettudományos és a normatudományos módszer speciális technikája, a két módszert egymásra vonatkoztató megfigyelés ténykedésében összekapcsoló módszer, a lét és kellés funkcionális látásának módszere, röviden: a módszer módszere.”⁵ A szinoptikus módszer azonban tökéletesen megfelel a jogászai gondolkodás természetének, hiszen például a bírónak is tényeken szelektált normatudásra és normákon szelektált tényismeretre van szüksége döntésének megalapozásához. A jogi gondolkodás tehát maga is szinoptikus szerkezetű, sőt az emberi magatartást, társadalmat és kultúrát vizsgáló összes tudomány is szinoptikus módszerrel dolgozik, mivel e jelenségek egyaránt a természet és az értékek világa közé ékelődnek.

Jogelméleti tematikájának összeállításánál HORVÁTHOT az a megfontolás vezette, hogy előbb külön tárgyalja a jog tény- és értékeleit, s csupán ezek beható tanulmányozása után tér majd rá a jog fogalmával

⁴ Uo. viii. o.

⁵ Barna Horváth *Rechtssoziologie Probleme des Gesellschaftslehre und der Geschichtslehre des Rechts* (Berlin-Grünwald: Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte GmbH 1934), 63. o.

összefüggő kérdések tárgyalására. A tényelemek vizsgálata — ami a szűkebb értelemben vett jogszociológia tárgya, s amelynek részletes kifejtését az 1934-ben megjelent *Rechtssoziologie*-ben kísérelte meg először — körébe sorolja a jog társadalmi alapjainak, történetiségének és változásának problémáit. Az értékelemek kapcsán foglalkozik változás és helyesség összefüggésével, valamint a jog helyessége mértékének kérdésével. A tény- és értékelemek vizsgálatából leszűrt eredmények egybevetése nyomán foglalatoskodik a jog fogalmával, az alanyi és tárgyi jog, továbbá a jogtétel és jogeset összefüggésének további kérdéseivel.

Kiindulópontként a jog társadalmiságának, illetve társadalmi alapjainak kérdése kínálkozott. Szerinte a társadalom „különböző emberek oly magatartásainak az összessége (nem pedig embereknek összessége), amelyek egymás feltételeit érintik.”⁶ A jog társadalmi valósága pedig abban gyökerezik, hogy az egymást érintő emberi magatartások körében bizonyos szabályosság, rend figyelhető meg. A társadalmi rend — gazdasági, békerend, hatalmi és erkölcsi rend — pedig intézményekben és eljárási szerkezetekben érvényesül, amelyek közül a legfejlettebb eljárási szerkezet maga a jog. Ez az utóbbi gondolat — vagyis az eljárásnak a jog lényegi elemeként való felismerése — nyilvánvalóan mutatja az angolszász jogszemlélet befolyását elméletére.

Tudományos munkássága nem korlátozódott a jogbölcseletre. Jelen-tős kutatásokat végzett az etika, az államelmélet és a politológia terén is, foglalkozott jogtörténettel, nemzetközi joggal, valamint *par excellence* szociológiával — méghozzá nem csupán szociológiaelmélettel, de empirikus kutatással is, lévén hogy ő végezte az első közvélemény-kutatási vizsgálatot hazánkban.

Ellentmondásos személyiségként egyfelől volt benne egy sajátos „túlfeszítettség” (ami azonban valószínűleg összefüggött a magyar értelmiség „nemzeti urbánus” java részének Trianon utáni lelki traumatizáltságával), másfelől művészies érzékenység, ami egyfajta intellektuális játékosággal párosult. Ez lépten-nyomon megmutatkozik írásai szellemes, helyenként teátrálisan patetikus stílusában, gondolatmeneteinek váratlan fordulataiban és intellektuális feszültségében. Bizonyára ez is szerepet játszott abban, hogy szenvedélyesen szerette az oktatómunkát s briliáns előadó volt. Tanítványait azonban nem csak nyugtalan, mozgékony szelleme nyűgözte le, de morális elkötelezettsége s a tudományba vetett töretlen hite is. Alighanem ez az elkötelezettség és

⁶ Horváth *A jogelmélet vázlat*a, 4. o.

hit ellensúlyozta az érzékenység és játékoság mozzanatát, s tette képessé arra, hogy kitartó és elmélyült tudományos munkát végezzen.

A 30-as évek közepétől kezdve sajnálatos módon megromlott a személyes kapcsolata MOÓR GYULÁVAL. Ennek háttérében alighanem *Rechtssoziologie*-jének megjelenését sejthetjük, amely műben több vonatkozásban bírálta MOÓR elméletét. Az eme kritika nyomán kialakuló, majd személyeskedésbe fulladó tudományos vita után — és talán következményeként is — valamelyest mellőzött helyzetbe sodródott az akadémiai életben egészen 1945-ig.

A háború vége pozitív fordulatot hozott pályafutásában. Bizonyos fókig egyfajta rehabilitációt is jelentett, hogy 1945-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Az ország politikai életének felporzódulása őt is magával ragadta, s bekapcsolódott a Polgári Demokrata Párt munkájába, melynek 1945 júniusában kiadott programját ő öntötte végleges formába. Ebben a „szabad föld, szabad ember, szabad gondolat” jelszavainak meghirdetése mellett a polgári és szociális demokrácia „feltétlen kooperációjának” szükségességét hangsúlyozta.

Világosan látta azonban a politikai rendszer 1947-től kezdődő rohamos eltorzulását, mely lehetetlenné tette elvei valóra váltását. Az Akadémia átszervezése kapcsán 1949-ben visszaminősítették „tanácskozó taggá”, a MOÓR GYULA kényszernyugdíjazásával megüresedett budapesti jogelméleti tanszék professzori állását pedig, jogos várakozásával szemben, egy Horváth tudományos reputációjához képest akkoriban még teljesen ismeretlen — fiatal kommunistára, SZABÓ IMRÉRE bízták. S bár az Egyesült Államokba való kivándorlását valószínűleg már a háború végétől fontolgatta, ez lehetett az „utolsó csepp a pohárban”, hogy 1949 elején elhagyja az országot.

Rövid ausztriai tartózkodás után az Egyesült Államokba emigrált, s 1950-től 1956-ig politikatudományt, nemzetközi jogot és jogelméletet tanított New Yorkban a *Graduate Faculty of Political and Social Science*, *The New School of Social Research* kebelében. Itt viszonylag kevés hallgatója volt — elsősorban kínai és japán diákok —, mivel az egyébként is csekély létszámú tagozaton az amerikai gyakorlat-orientált jogi képzés feltételei között még csekélyebb érdeklődés mutatkozott az európai jogfilozófia iránt. Életének igazi tragédiája valószínűleg az volt, hogy emigrációban írt tanulmányai meg sem közelítették a szegedi évek alatt született művek gondolati mélységét. Az '50-es, '60-as évek publikációin a fokozatos kifáradás jelei mutatkoznak: gondolatmenetei egyre szétesőbbekké, felszínesebbé váltak, megteltek szembeötlő elméleti csúsztatásokkal.

Nehéz anyagi körülményei — visszavonulása után mindössze havi száz dollár nyugdíjat kapott — arra késztették, hogy állást vállaljon a

Voice of America [Amerika Hangja] Magyar Osztályán, ahonnan 1964-ben vonult csak nyugdíjba.

Horváth 1955-ben lett tagja a párizsi *Académie Libre Internationale des Sciences et des Arts*-nak. Több ízben járt Európában, s előadásokat tartott Bécsben és Berlinben (1962-ben), Freiburgban és Zürichben (1964-ben), Koppenhágában és Gentben (1966-ban). 1971-ben újra kiadták a fő művének számító *Rechtssoziologie* elméleti alapvetést tartalmazó részeit s néhány később írt tanulmányát *Probleme der Rechtssoziologie* címmel.

1973. március 3-án hunyt el családja — mindvégig vele tartó hitvese és két, akkorra már felnőtt, családos gyermeke — körében, a Massachusetts állambeli Hinghamben.

BIBLIOGRAPHY / BIBLIOGRÁFIA*

Books / Könyvek

- Az erkölcsi norma természete* [Die Natur der sittlichen Norm] (Budapest: Budavári Tudományos Társaság [Királyi Magyar Egyetemi Nyomda] 1926) 195 [A Budavári Tudományos Társaság kiadványai 19]
- Bevezetés a jogtudományba* [Introduction to legal scholarship] (Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1932) 149
- Jogbölcseleti jegyzetek* [Notes on legal philosophy] Összeállította Tézsla József (Szeged: Szent István Társulat Rt. 1932)
- Rechtssoziologie Probleme des Gesellschaftslehre und der Geschichtslehre des Rechts* (Berlin & Grunewald: Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte GmbH 1934) xi + 311; *Jogszociológia* ford. Zsidai Ágnes (Budapest: Osiris Kiadó 1995) 430 [Osiris könyvtár: Jog]
- A jogelmélet vázolata* [Outlines of legal theory] (Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1937) xxvi + 265
- A génusz pere* Sokrates — Johanna (Kolozsvar: Nagy Jenő és Fia könyvnyomdája 1942) 228 [Universitas Francisco-Josephina Kolozsvar: Acta Juridico-Politica 3]; 'Der Rechtsstreit des Genius: I. Sokrates; II. Johanna: a) Der Tatbestand, b) Das Verfahren' *Zeitschrift für öffentliches Recht* XXII (1942) 1, 126-162; 2-3, 295-342; 4-5, 395-460
- A közvélemény vizsgálata* [Die Untersuchung der öffentlichen Meinung / The examination of public opinion] (Kolozsvar 1942) 167 + 9 tábla/tables [Acta Universitatis Francisco-Josephina Kolozsvar: Juridico-Politica 8]; 'El Análisis de la opinión pública' *Revista de Derecho y Ciencias Sociales* [Buenos Aires] (1956) 2, 15-31
- Angol jogelmélet* [English legal theory] (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1943) x + 657 [A M. Tud. Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadvány-sorozata 13]; (Budapest: Pallas Stúdió — Attraktor Kft. 2001) 616 o. [Bibliotheca Iuridica: Opera Classica]
- Probleme der Rechtssoziologie* hrsg. Ernst E. Hirsch & Manfred Rehbinder (Berlin: Duncker & Humblot 1971) 204 [Schriftenreihe zur Rechtssoziologie und Rechtstatsachenforschung 20]

* Abbreviations: ford. = trans.; szerk. = ed.

Forradalom és alkotmány Önéletrajz 1944–45-ből [Revolution and constitution: autobiography from 1944–45] szerk. Nagy Endre (Budapest: ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet 1993) 129

Papers / Tanulmányok

- ‘Az új magyar jogfilozófia’ [The new Hungarian legal philosophy] *Keresztény politika* [Christian politics] II (1923) 3, 152–156
- ‘Spengler államszemlélete és az állam fenomenológiája’ [Spengler’s concept and the phenomenology of the State] *Társadalomtudomány* [Social sciences] V (1925. május–június) 3, 120–130
- ‘Az erkölcsi rosszról’ [On the moral wrong] *Athenaeum* XII (1926) 1–3, 1–14; [separatum] (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1926)
- ‘Staatsorgantheorie: Eine rechtstheoretische Untersuchung’ *Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Francisco-Josephinae* Sectio: Juridico-Politica I, 5 (Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1926), 115–157
- ‘A társadalom és az állam funkcionális szemlélete / Der Funktionsbegriff des Gesellschaft und des Staates’ *Társadalomtudomány* VI (1926) 1, 6–18; [separatum] (Budapest: Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó Rt.) 13
- ‘Die Grundlagen der »Universalistischen Metaphysik« in der Rechtsphilosophie Julius Binders’ *Zeitschrift für öffentliches Recht* VI (1926) 1, 107–127; [Sonderabdruck] (Wien und Berlin: Verlag von Julius Springer)
- ‘A jogfilozófia jelentőségéről’ [On the significance of legal philosophy] *Budapesti Szemle* [Budapest review] CCVI (1927. február) 594, 245–259 & [separatum]
- ‘A materiális értéketika új iránya’ [A new direction of material value-ethics] *Athenaeum* XIII (1927), 101–137 & 233–236; [separatum] (Budapest: Egyetemi Nyomda)
- ‘Die Idee der Gerechtigkeit’ *Zeitschrift für öffentliches Recht* VII (1928) 4, 508–544; [Sonderabdruck] (Wien und Berlin: Verlag von Julius Springer)
- ‘Természetjog és pozitivizmus’ [Natural law and positivism] *Társadalomtudomány* VIII (1928), 212–247; [separatum] (Pécs: Magyar Társadalomtudományi Társulat [Dunántúl Egyetemi Nyomda] 1928) 37 [Társadalomtudományi füzetek 9]
- ‘Igazságosság és igazság’ [Justice and truth] *Társadalomtudomány* IX (1929), 209–247

- ‘Gerechtigkeit und Wahrheit’ *Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts* IV (1929–30) 1, 1–54; [Sonderabdruck] (Brünn: Rudolf M. Rohrer 1929)
- ‘A Common Law ideológiája és a jogismeret ideológiája’ [Ideologies of common law and the knowledge of law] *Társadalomtudomány* X (1930), 87–115; [separatum] (Budapest: Sárkány-nyomda 1930) 33
- ‘Die Gerechtigkeitslehre des Sokrates und des Platon’ *Zeitschrift für öffentliches Recht* X (1930) 2, 258–280; [Sonderabdruck] (Wien: Verlag von Julius Springer 1930)
- ‘Die ungarische Rechtsphilosophie’ *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* XXIV (1930) 1, 37–85; [Sonderdruck] (Berlin–Grunewald: Verlagsbuchhandlung Dr. Walther Rothschild)
- ‘Die Gerechtigkeitslehre der Vorsokratiker’ in *Studi Filosofico-Giuridici dedicati a Giorgio del Vecchio nel XXV anno di insegnamento* (1904–1929), I (Modena: Società Tipografica Modenese, Antica Tipografica Soliani 1930), 336–372; [estratto] 37
- ‘Die Gerechtigkeitslehre des Aristoteles’ *Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hung. Francisco-Josephinae* Sectio: Juridica-Politica IV (Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1931) 48
- ‘Hegel und das Recht’ *Zeitschrift für öffentliches Recht* XII (1932) 1, 52–89; [Sonderabdruck] (Wien: Verlag von Julius Springer)
- ‘Ius strictum — ius aequum’ *Jogtudományi Közlöny* [Legal science review] LXVII (1932), 165–166
- ‘U.S.A. Prohibition und die sozialen Wirkungen des Rechts’ *Archiv für angewandte Soziologie* IV (1932), 166–176; [separatum] (Berlin: Junker & Dünnehaupt)
- ‘A jog racionalizálása’ [Rationalisation of law] *Társadalomtudomány* XIII (1933. január–június) 1–2, 23–36; [separatum] (Budapest: Stephaneum 1933) 14
- ‘Les sources du droit positif’ in *Le problème des Sources du Droit positif* (Paris: Recueil Sirey 1934), 132–144 [Annuaire de l’Institut International de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique, 1934–1935, Travaux de la première session]
- ‘Liberalizmus és etatizmus: A Társadalomtudomány körkérdése’ [Liberalism and etatism] *Társadalomtudomány* XIV (1934), 22–27
- ‘Dékány István társadalomfilozófiája’ [Dékány’s social philosophy] *Társadalomtudomány* XIV (1934), 81–87
- ‘Háborús potenciál és szervezett béke’ [War potential and organised peace] in *Polner Ödön Emlékkönyv* I (Szeged 1935), 295–317 [Acta Tom. VII 1]; [separatum] 23
- Jogelmélet és társadalomelmélet* [Legal and social theory] (Szeged: Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság 1935) 18

- [A M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem Barátai Egyesületének Jog- és Államtudományi Szakosztályában tartott előadások 13]
- ‘Sociologie Juridique et Théorie Processuelle du Droit’ *Archives de Philosophie du droit et de Sociologie juridique* V (1935) 1-2, 181-242; [separatum] (Paris: Recueil Sirey 1935)
- ‘Gerechtigkeit als Schein und Sein: Eine Auseinandersetzung mit Spann und Ross’ *Zeitschrift für öffentliches Recht* XV (1936) 4, 446-469; [separatum] (Wien: Springer)
- ‘Morus’ *Cobden* [Budapest] III (1936), 44-45
- ‘Lét, érvény, jog’ [Existence, validity, law] *Szellem és Élet* [Mind and life] I (1936), 129-143 & 181-183; [separatum] (Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda) 17 [Szellem és Élet Könyvtára]
- ‘Macht, Recht, Verfahren’ *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* XXX (1936) 1, 67-85; [Sonderdruck] (Berlin-Grunewald: Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte GmbH.)
- ‘La structure du droit dans ses rapports avec les règles de la vie sociale et avec les lois de la réalité’ in *Droit, Morale, Moeurs* (Paris: Sirey 1936), 259-270 [IIe Annuaire de l’Institut International de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique, 1935-1936, Travaux de la seconde session] & [extrait]
- ‘Joguralom és parancsuralom’ [Rule of law and the rule of order] *Katolikus Szemle* [Catholic review] L (1936. október), 609-617; [separatum] (Budapest: Stephaneum Nyomda Rt.) 9; [reprint] *Jogállam* [Rechtsstaat] (1993) 1, 71-78
- ‘Mi a jobboldaliság és mi a baloldaliság? A „Cobden” ankétja’ [What is rightism, what is leftism?] *Cobden* IV (1937), 195-196
- ‘La réalité, la valeur et le droit’ in *Travaux du IXe Congrès International de Philosophie* Congrès Descartes, Paris, 1-6 août 1937, XII (Paris: Hermann et Cie 1937), 42-48 [Actualités scientifiques et industrielles] & [separatum]
- ‘A szociológia elemei’ [Elements of sociology] in *Menyhárth Gáspár Emlékkönyv* (Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1938), 241-276 [Acta Litterarum ac Scientiarum reg. Universitatis Hung. Francisco-Iosephinae: Sectio Juridico-Politica XIII]; [separatum] 36
- ‘Az utópia értelme’ [Meaning of Utopia] in *Emlékkönyv Kolosváry Bálint dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára* (Budapest: Grill Károly 1939), 211-223 & [separatum] 15; ‘Der Sinn der Utopie’ *Zeitschrift für öffentliches Recht* XX (1940) 2, 198-230 & [Sonderabdruck] (Wien: Verlag von Julius Springer) 34
- ‘A közvélemény ellenőrzése’ [Control of public opinion] *Acta Universitatis Szegediensis Sectio Juridico-Politica* XIV, 2 (Szeged: A M.

- Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Barátainak Egyesülete [Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt.] 1939) 63
- 'L'avenir de l'organisation internationale' in *Études de droit en honneur de V. Ganef* (Sofia 1939), 99-119 [in Bulgarian], 121-139 [in French]; [tirage à part] (Szeged: Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság 1940) 17
- 'Politikai nevelés és politikai propaganda' [Political education and propaganda] *Szociális Szemle* [Review of social care] I (1940), 41-46; [separatum] (Budapest: Athenaeum) 6
- 'Summi Pontificatus' *Társadalomtudomány* XX (1940) 1, 5-22; [separatum] (Budapest: Stephaneum Nyomda) 20
- 'A szocializmus új arca' [The new face of Socialism] *Társadalomtudomány* XX (1940) 4, 448-461; [separatum] (Budapest: Stephaneum) 15
- 'A jogszociológia útja' [Path of sociology] *Társadalomtudomány* XXI (1941) 1, 43-74; [separatum] (Budapest: Stephaneum) 32
- 'Kolozsvári jogászok' [Jurists from Kolozsvár {Klausenburg, now in Rumania}] *Társadalomtudomány* XXI (1941), 111-115
- 'A láthatatlan ember' [The invisible man] *Délvidéki Szemle* [Southern {Hungarian} review] I (1942) 6, 226-233; [separatum] (Szeged: Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat Rt.) 7
- 'Népszerű szociológia: Munkások számára tartott előadások nyomán' [Popular sociology, following lectures to workers] *Szociális Szemle* III (1942), 1-3 & 4-12; [separatum] (Budapest: Országos Szociálpolitikai Intézet) 351 [A Munkásakadémia Könyvtára Előadás-sorozat 19]
- 'Prolegomena zur Soziologie' *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* XXXVI (1943) "Ungarn-Heft", 50-67
- 'Tudomány és jogtudomány' [Science and legal science] in *Erdélyi Múzeum* 1944
- 'Demokrácia és jog' [Democracy and law] in *Demokrácia* (Budapest: Egyetemi Nyomda 1945), 43-67 [A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának kiadása]; [közreadja Nagy Endre] *Medvetánc* [Social science review] (1985) 2-3, 304-323
- 'A közvélemény megszólaltatása' [Making public opinion to be heard] *Közvélemény* [Public opinion] A Magyar Közvéleménykutató Intézet Szemléje (1946. január), 3-5
- 'A hivatal lélektana' [The office psychology] *Városi Szemle* [Town review] XXXII (1948), 391-403; [separatum] (Budapest: Budapest Székesfőváros Házinyomdája) 15
- 'Rodion kísérlete' [Essay by Rodion] *Magyarok* [Hungarians] IV (1948. május) 5, 261-274

- 'A jogi gondolkodás útjelzői' [Landmarks of legal thinking] *Athenaeum* XXXIII (1947 [1948]), 39-43
- 'A tudomány felszabadítása' [Liberating scholarship] *Husadik Század* [Twentieth century] 35 (1947. július-augusztus) 3, 187-196; [separatum] 12
- 'A felsőoktatási reform elé' [Preparing for the reform of higher education] *Köznevelés* [Public education] III (1947. február 15.) 4, 49-56
- 'Recent developments in legal thought' in *Proceedings of the Congress* (Amsterdam: North-Holland Publishing Co. 1948), 401-403 [Library of the Tenth International Congress of Philosophy (Amsterdam, August 11-18, 1948)]
- 'Recht und Wirtschaft' [Gastvorlesung, gehalten vor der Juridischen Fakultät der Universität Zürich am 3. July 1948] *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* III (1951) 3, 331-357 & [Sonderabdruck]
- [Intervention] in *Democracy in a World of Tensions* A Symposium prepared by Unesco, ed. Richard McKeon with the assistance of Stein Rokkan (The University of Chicago Press 1951) [xv + 540], 95-105
- 'Comment on Kelsen' *Social Research* 18 (September 1951) 3, 313-334 & [reprint]
- 'Social Value and Reality in Current French Legal Thought' *The American Journal of Comparative Law* I (July 1952) 3, 243-255
- 'The European Court of Human Rights' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* V (1952) 1-2, 166-191
- [Comments on contributions to] 'Freedom and Authority in Our Time' in *Twelfth Symposium of the Conference on Science, Philosophy and Religion* (New York: Harper & Brothers 1953), 118-119, 198-199, 213-215, 222-223, 234-235, 250-251, 434-436, 449-450, 480-483, 505, 573-575, 637-639, 657, 667-668 & 686
- 'Neuere Richtungen der Rechtsphilosophie in den Vereinigten Staaten und in Skandinavien' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* VI (1953) 1, 65-93
- 'Between Legal Realism and Idealism' *Northwestern University Law Review* XLVIII (January-February 1954) 6, 693-713
- [Intervention] in *Discussion Proceedings of the American Society of International Law at Its Forty-Eighth Annual Meeting held at Washington, D.C., April 22-24 (1954)*, 70-73
- 'Rights of Man: Due Process of Law and *Excès de Pouvoir*' *The American Journal of Comparative Law* 4 (October 1955) 4, 539-573; [reprint] in *American Journal of Comparative Law Reader* ed. with foreword Hessel E. Yntema (New York 1966) [xi + 493], 1-25

- 'Grosschmid műhelyében' [In Grosschmid's workshop] *Magyar Szemle* [Hungarian review] (São Paulo) I (1955), 329-333
- 'Field Law and Law Field' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* VIII (1957) 1, 44-81 & [Sonderabdruck]
- 'Soziologie des Rechts' *Schweitzer Monatshefte* 38 (November 1958) 8, 662-671 & [Sonderabdruck]
- 'International Law and Human Communication' in *Völkerrecht und Rechtliches Weltbild* Festschrift für Alfred Verdross, hrsg. Friedrich August von der Heydte et al. (Wien: Springer 1960), 147-155
- 'Morals, Law and Politics as Seen in Moscow and Budapest' *The Hungarian Quarterly* 3 (April-July 1962) 1-2, 69-77; [reprint] 8
- 'Recht und Moral in der anglo-amerikanischen Rechtstheorie' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* XII (1963) 4, 405-422 & [Sonderabdruck]
- 'Moral, Recht und Politik' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* XIV (1964) 3-4, 218-252 & [Sonderabdruck]
- 'Comparative Conflicts Law and the Concept of Changing Law' *The American Journal of Comparative Law* 15 (1966-1967) 1-2, 136-158
- 'Twilight of Government of Laws' *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* LIV (1968) 1, 1-26
- 'Legal Change' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* XVIII (1968) 1, 36-62; [reprint] (Wien & New York: Springer-Verlag)
- 'As fontes do Direito Positivo' *Revista de Direito do Ministerio do Estado da Guanabara* III (1969) 9, 3-14
- 'Timasheff and Lasting Merits of the Petrazhitzky School' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* XXI (1971), 347-362
- 'Véleményes jelentése dr. Bibó István bírósági titkár úrnak a jogbölcsletről egyetemi magántanárrá képesítése végett bemutatott dolgozatairól' (1939) [Report of opinion on court secretary dr. István Bibó's papers, submitted for habilitation in legal philosophy] közreadja Ruzsoly József 'Bibó István a szegedi karon' [István Bibó at the Faculty of Law at Szeged] *Jogtudományi Közlöny* XLVIII (1992) 3, 103-108

Obituary / Emlékezés

- 'Láng Nándor emlékezete' [Memory of Nándor Láng] *Amerikai Magyar Népszava* [American Hungarian weekly] (1952. április 28., hétfő), 2, 5-6. hasáb
- 'Julius Moór' (1888-1950) *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* IV (1952) 4, 385-392 & [Sonderabdruck] {authored in fact by

Horváth's one-time disciple, professor JÓZSEF SZABÓ from Szeged, who had actually been in prison at Márianosztra by the time of publication}

Review articles / Szemlecek

- 'A m. kir. Kúria jogegységi tanácsának 26. sz. polgári döntvénye' [Civil law decision No. 26 of the unity of law division of the Hungarian Royal Curia] *Magyar Szövetkezés* [Hungarian co-operation] XXV (1923), 119-120
- 'Szövetkezeti vállalatok részvénytársasági alakban' [Co-operative enterprises in a share company] *Magyar Szövetkezés* XXV (1923), 166
- 'Szövetkezetjogi kiskaté' [Summation of co-operative law] *Magyar Szövetkezés* XXV (1923), 201-202
- 'A m. kir. Munkásbiztosítási Felsőbíróság 2. sz. döntvénye' [Decision No. 2 of the Hungarian Royal Higher Court for Workers' Assurance] *Magyar Szövetkezés* XXV (1923), 202
- 'Az 1923. évi XXVI. törvénycikk' [Law No. XXVI of 1923] *Magyar Szövetkezés* XXV (1923), 243
- 'A hitelszövetkezetek új feladatai' [New tasks of loan associations] *Magyar Szövetkezés* XXV (1923), 327-328
- 'Az I.O.K.Sz. törvényjavaslata' [Draft law] *Magyar Szövetkezés* XXV (1923), 363 & 373-374
- 'Mit akarunk?' [What do we want?] *Magyar Szövetkezés* XXV (1923), 84-86
- 'Állam és szövetkezet' [State and co-operation] *Magyar Szövetkezés* XXV (1923), 278-279 & 401-402
- 'A késedelmes pénzadós joghelyzete' [The legal condition of money debtor in default] *Magyar Szövetkezés* XXVI (1924), 44-45
- 'Takarékkorona és valorizáció' [Savings-crown and valorisation] *Magyar Szövetkezés* XXVI (1924), 169-170
- 'Terheli-e az erdőbirtokost objektív felelősség?' [Is a forest-owner liable objectively?] *Erdészeti Lapok* [Forestry news] LXIV (1925), 105-106
- 'Lehet-e kérni erdei haszonvételi jogok haszonbérének megállapítását az 1924. évre?' [Is it feasible to apply for the statement of rent of a forest-estate?] *Erdészeti Lapok* LXIV (1925), 106-108
- 'OTTLIK LÁSZLÓ: Jog és társadalom (1924)' [Law and society] *Jogtudományi Közlöny* LX (1925), 46-47
- 'Dr. JULIUS MOÓR: Einführung in die Rechtsphilosophie' *Zeitschrift für öffentliches Recht* IV (1925), 644-649

- ‘Kornis Gyula történetfilozófiája’ [Philosophy of history by Kornis] *Jogállam* [Rechtsstaat] XXIV (1925), 172–174
- ‘EREKY ISTVÁN: A közigazgatási jog kialakulása Franciaországban’ [Formation of the law of public administration in France] *Társadalomtudomány* V (1925), 259–261
- ‘MOÓR GYULA: A szocializmusról’ [On socialism] *Társadalomtudomány* V (1925), 261–262
- ‘ZSEDÉNYI BÉLA: Az alkotmányjogi reformok politikai problémái’ [Political problems of reforms in constitutional law] *Társadalomtudomány* V (1925), 262–264
- ‘FRANZ W. JERUSALEM: Soziologie des Rechts’ *Társadalomtudomány* VI (1926), 206–211
- ‘FRIEDRICH WIESER: Das Gesetz der Macht’ *Társadalomtudomány* VI (1926), 311–315
- ‘FRITZ SANDER: Der Gegenstand der reinen Gesellschaftslehre’ *Társadalomtudomány* VI (1926), 341–343
- ‘DR. ALFRED VERDROSS: A nemzetközi jogközösség alkotmánya’ [Constitution of the international legal community] *Magyar Jogi Szemle* [Hungarian law review] VIII (1927), 43–47
- ‘EREKY ISTVÁN: A tárgyi és alanyi jogok dualizmusa: Az alanyi közjogok rendszere’ [Dualism of law and right: The system of public rights] *Társadalomtudomány* VII (1928), 431–434
- ‘ARNOLD GYSIN: Rechtsphilosophie und Jurisprudenz’ *Zeitschrift für öffentliches Recht* VII (1927), 483–486; [separatum] (Wien: Springer 1928)
- ‘DR. MIHALICS VID: Az új szociális állam’ [The new social state] *Társadalomtudomány* XI (1931), 105–109
- ‘ADOLF MENZEL: Beiträge zur Geschichte der Staatslehre’ *Zeitschrift für öffentliches Recht* XII (1932), 137–140
- ‘ERNST KARL WINTER: Platón — Das Soziologische in der Ideenlehre’ *Zeitschrift für öffentliches Recht* XIII (1933), 311–314
- ‘JOHANN SAUTER: Die philosophischen Grundlagen des Naturrechts — Untersuchungen zur Geschichte der Rechts- und Staatslehre’ *Zeitschrift für öffentliches Recht* XIII (1933), 461–464
- ‘AUGUST SIMONIUS: »Lex facit regem«’ *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* XXVIII (1934–35), 166
- ‘ROGGE HEINRICH: Nationale Friedenspolitik’ *Társadalomtudomány* XIV (1934), 227–228
- ‘Modern jogelméletek’ [Modern legal theories] *Jogtudományi Közöny* LXIX (1934), 130–131
- ‘KURT SCHILLING: Der Staat’ *Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts* IX (1935), 318

- 'A középosztály és a vajúdó világ: A »Cobden« ankétja' [Middle class and the world in labour] *Cobden* II (1935), 229
- 'JEAN P. HAESAERT: La forme et le fond du juridique' *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* XXIX (1936), 507-508
- 'KARL MENDER: Moral, Wille und Weltgestaltung' *Zeitschrift für öffentliches Recht* XVII (1937), 399-400
- 'F. W. ORTH: Über den Wahrheitsbegriff' *Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts* XII (1938), 166
- 'ARTHUR BAUMGARTEN: Logik als Erfahrungswissenschaft' *Revue Internationale de la Théorie du Droit* Nouvelle Série I (1939), 345
- 'ALBIG WILLIAM: Public Opinion' *Társadalomtudomány* XXI (1941) 3, 349
- 'RITTER GERHARD: Machtstaat und Utopie' *Társadalomtudomány* XXI (1941) 3, 349-350
- 'STROISCH FRANC' *Társadalomtudomány* XXI (1941), 240-241
- 'Három szociológiai munka' [Three works on sociology] *Szociális Szemle* III (1942), 107-110
- 'RUDOLF BECHERT: Eine Sinnphilosophie' *Zeitschrift für öffentliches Recht* XXI (1941), 571-575
- 'FRANÇOIS RUSSO' *Társadalomtudomány* XXIII (1943), 317-324
- 'DR. ALFRED VERDROSS-DROSSBERG: Grundlinien der antiken Rechts- und Staatsphilosophie' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* Neue Folge 1 (1948) 3, 325-333
- 'Comparative Jurisprudence: Heidelberg and Louvain' [The Legal Philosophies of Lask, Radbruch, and Dabin (1950)] *The American Journal of Comparative Law* I (January and April 1952) 1-2, 150-155 & [reprint]
- 'ROSCOE POUND: New Paths of the Law (1950) & ROSCOE POUND: Justice according to Law (1951)' *The American Journal of Comparative Law* I (October 1952) 4, 453-455 & [reprint]
- 'J[EROME] HALL: Theft, Law and Society (1952)' *The American Journal of Comparative Law* II (January 1953) 1, 109-112
- 'K. HUBER: Leibniz' *The American Journal of Comparative Law* 2 (1953), 118
- 'CLARENCE A. MANNING: The Forgotten Republics' *Social Research* XX (1953), 114-117
- 'HANS Kelsen: Principles of International Law' *Northwestern University Law Review* XLVIII (1953), 402-407
- 'A[XEL] HÄGERSTRÖM: An Inquiry into the Nature of Law and Morals' *The American Journal of Comparative Law* 3 (1954) 3, 117-119
- 'Law and Politics in the World Community. Essays on HANS Kelsen's Pure Theory of Law & PAUL GUGGENHEIM: Traité de Droit International' *The American Journal of Comparative Law* 3 (1954), 299-300

- 'EDWIN W. PATTERSON: Jurisprudence. Men and Ideas of the Law (1953)' *The American Journal of Comparative Law* 3 (July 1954) 3, 448-451
- '[GIORGIO] DEL VECCHIO: Die Gerechtigkeit & [GIORGIO] DEL VECCHIO: Lehrbuch der Rechtsphilosophie' *The American Journal of Comparative Law* 3 (1954), 464-465
- 'H[ANS] KELSEN: The Communist Theory of Law (1955)' *The American Journal of Comparative Law* 4 (Autumn 1955) 4, 629-633
- 'H. L. HART intro. John Austin's The Province of Jurisprudence Determined and The Uses of the Study of Jurisprudence' *Social Research* 23 (1956), 120-121
- 'G[EORG] COHN: Existentialismus und Rechtswissenschaft (1955)' *The American Journal of Comparative Law* 5 (Winter 1956) 1, 150-153
- 'M[AX] WEBER: On Law in Economy and Society (1954)' *The American Journal of Comparative Law* 5 (Winter 1956) 1, 153-157
- 'M. R. COHEN: American Thought. A Critical Study (1954)' *The American Journal of Comparative Law* 5 (Winter 1956) 1, 157-161
- 'Yearbook 1953-1954: International Court of Justice' *The American Journal of Comparative Law* 5 (1956), 162-163
- 'Anuario de Filosofía del Derecho' *The American Journal of Comparative Law* 5 (1956), 163-164
- 'JEAN HAESAERT: Sociologie générale (1956)' *Social Research* 23 (Summer 1956), 247-249
- 'A[LFRED] VERDROSS: Völkerrecht (1955) & J. G. STARKE: An Introduction to International Law (1954)' *The American Journal of Comparative Law* 5 (April 1956) 2, 295-298 & [reprint]
- 'A. SCHÖNKE: Einführung in die Rechtswissenschaft (1955); A[DOLF] REINACH: Zur Phänomenologie des Rechts. Die apriorischen Grundlagen des bürgerlichen Rechts (1953); G[EORG] HUSSERL: Recht und Zeit. Fünf rechtsphilosophische Essays (1955) & N[ICOLAI] HARTMANN: Philosophische Gespräche (1954)' *The American Journal of Comparative Law* 5 (Summer 1956) 3, 537-539
- 'L. NELSON: System of Ethics (1956)' *The American Journal of Comparative Law* 6 (Winter 1957) 1, 136-138 & [reprint]
- 'MANUEL R. GARCÍA-MORA: International Law and Asylum as a Human Right' *Social Research* 24 (1957), 372-375
- 'WILLIAM S. LIVINGSTON: Federalism and Constitutional Change (1956)' *The American Journal of Comparative Law* 6 (Spring 1957) 2-3, 378-380
- 'C. DE VISSCHER: Theory and Reality in Public International Law (1957)' *The American Journal of Comparative Law* 6 (Spring 1957) 2-3, 395-399

- 'H[ANS] KELSEN: What is Justice? Justice, Law, and Politics in the Mirror of Science: Collected Essays (1957)' *The American Journal of Comparative Law* 6 (Spring 1957) 2-3, 407-411
- 'ALBIG: Modern Public Opinion' *The American Journal of Comparative Law* 6 (1957), 421-422
- 'C[ARL] J[OACHIM] FRIEDRICH: Die Philosophie des Rechts in historischer Perspektive (1955); E[rich] FECHNER: Rechtsphilosophie — Soziologie und Metaphysik des Rechts (1956) & H. Wiebringhaus: Das Gesetz der Funktionellen Verdoppelung. Beitrag zu einer universalistischen Theorie des Internationalprivatrechts (1955)' *The American Journal of Comparative Law* 6 (Autumn 1957) 4, 610-616 & [reprint]
- 'PIE: Der Wiener Kongress und das Völkerrecht' *The American Journal of Comparative Law* 6 (1957), 622-623
- 'A. HOLLERBACH: Der Rechtsgedanke bei Schelling. Quellenstudien zu einer Rechts- und Staatsphilosophie (1957)' *The American Journal of Comparative Law* 7 (Winter 1958) 1, 111-113 & [reprint]
- 'Rechtsfragen der internationalen Organisation. Festschrift für Hans Wehberg zu seinem 70. Geburtstag' *The American Journal of Comparative Law* 7 (1958), 116-117
- 'JOSEF BOHATEC: England und die Geschichte der Menschen- und Bürgerrechte. Drei Nachgelassene Aufsätze (1956), Calvin und das Recht (1934), Budé und Calvin. Studien zur Gedankenwelt des französischen Frühhumanismus (1950), Der Imperialismusgedanke und die Lebensphilosophie Dostojewskijs. Ein Beitrag zur Kenntnis des russischen Menschen (1951)' *The American Journal of Comparative Law* 7 (Spring 1958) 2, 303-308 & [reprint]
- 'EDWARD MCWHINNEY: Judicial Review in the English Speaking World (1956)' *The American Journal of Comparative Law* 7 (Summer 1958) 3, 423-426 & [reprint]
- 'A[LFRED] VERDROSS: Abendländische Rechtsphilosophie. Ihre Grundlagen und Hauptprobleme in geschichtlicher Schau (1958)' *The American Journal of Comparative Law* 8 (Fall 1959) 4, 535-538
- 'A[LFRED] VERDROSS: Völkerrecht (1959)' *The American Journal of Comparative Law* 9 (Spring 1960) 2, 297-299 & [reprint]
- 'F. S. C. NORTHROP: The Complexity of Legal and Ethical Experience. Studies in the Method of Normative Subjects (1959)' *The American Journal of Comparative Law* 10 (Winter-Spring 1961) 1, 114-118 & [reprint]
- 'FLECHTHEIM: Von Hegel zu Kelsen' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* XV (1965), 152
- 'JULIUS STONE: Legal System and Lawyer's Reasoning' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* XVI (1966), 211-215

- 'Critical Studies on Modern Bourgeois Legal Theory, ed. Imre Szabó' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* XVI (1966), 217-227
- 'W[OLFGANG] FRIEDMAN: Legal Theory (1967)' *The American Journal of Comparative Law* 16 (1968) 3, 440-442
- 'E[DGAR] BODENHEIMER: Treatise on Justice (1967)' *The American Journal of Comparative Law* 16 (1968) 3, 442-444

On Horváth / Horváthról

- JOHANN SAUTER 'Horváth, Barna, Die Gerechtigkeitslehre des Aristoteles' *Zeitschrift für öffentliches Recht* XII (1932), 799-800
- KURT STERNBERG 'Horváth, Barna, Die Gerechtigkeitslehre des Aristoteles' *Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie* 26 (1932-33), 89-91
- HEGEDŰS JÓZSEF 'Horváth Barna jogszociológiája' [Sociology of law] *Társadalomtudomány* XIV (1934), 307-318
- AUER *Pester Lloyd* (1934. november 10.)
- JEAN HAESAERT 'Barna Horvath: Théorie anglaise du droit' *Bulletin de l'Académie royale de Belgique* (Classe des Lettres) Séance du 9 octobre 1950, 485-487
- ILMAR TAMMELO 'A »Cartesian Turn« in Theory of Law' *Sydney Law Review* I (1954), 214
- JEAN HAESAERT 'La Réalité physique selon C. Maxwell et la Théorie du Droit' *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* XLV (1959) 1, 85-88
- STEFAN SZÁSZY 'Barna Horváth in memoriam' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* 25 (1974) 1-2, 1-2
- ENDRE NAGY 'Bevezetés Horváth Barna: Demokrácia és jog című tanulmányához' [Introduction to 'Democracy and Law'] *Medvetánc* 1985/2-3, 294-303
- ÁGNES ZSIDAI 'Tény és érték' [Fact and value] *Jogtudományi Közlöny* XLIV (1989), 513-519
- JÓZSEF SZABADFALVI '»Demokrácia és jog« Adalékok Horváth Barna politikaelméletéhez: 1945/46' [»Democracy and Law«: Contributions to his political theory] *Magyar Közigazgatás* [Hungarian public administration] XL (1960) 7, 605-613
- ÁGNES ZSIDAI 'A perspektíva tüneménye' [A vision of perspective] *Világosság* XXXII (1991) 12, 917-927
- ISTVÁN H. SZILÁGYI 'Dráma és jogfilozófia Horváth Barna életművében' [Drama and legal philosophy in his oeuvre] in *Portrétvázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből* (Miskolc: Bíbor Kiadó 1995), 211-266 [Prudentia Iuris 3]

Lajos Cs. Kiss 'Szabadság és kényszer (Horváth Barna szakmai pályája)' [Freedom and coercion: Horváth's intellectual career] in BARNA HORVÁTH *Angol jogelmélet* (Budapest: Pallas Stúdió — Attraktor Kft. 2001), 569-611 [Bibliotheca Iuridica: Opera Classica]

Tanítvány és Mester
(BIBÓ ISTVÁN hatása HORVÁTH BARNÁRA)¹

Homines dum docent, discunt.

SENECA

Tanár és diák, vagy fennköltebben: Mester és Tanítvány — hogy ki az, aki adja a tudást, és ki az, aki kapja, oly nyilvánvaló számunkra, s e viszony oly szorosan fűződik a történelem visszafordíthatatlan előrehaladást mutató képéhez, hogy gyakran elfelejtjük: mint minden viszony, ez is bizonyos fokig kölcsönös. A régi görög bölcsek pedig már pontosan tisztában voltak azzal, hogy a tanítás a tanulás legmagasabb rendű és leghatékonyabb formája is egyúttal: az ember tanítás közben maga is tanul — sőt, akkor tanul csak igazán! Ha erre gondolunk, mindjárt sajátos értelmet kap a „régi görögök” felemlítésekor lelki szemeink előtt felvillanó kép: az Akadémián tanítványai körében sétálgató s velük elmélyült beszélgetésbe merülő mester képe. Ugyanakkor nyomban világossá válik, hogy e bölcsesség nagymértékben alakította a görög-római szellemi hagyományt: a gondolatok párbeszéd formájában kifejtése, s az érvelés, a meggyőzés tudománya, a dialéktika, mélyen összefügg ezzel a felismeréssel.

A tanítás és tanulás közötti kölcsönhatás tehát régtől fogva ismeretes számunkra (s nem kell a modern neveléstudomány eredményeire hagyatkoznunk), a szellemtörténeti tanulmányok olvasása közben azonban — érdekes módon — ritkán találkozunk ilyesfajta kérdésekkel: vajon SZÓKRATÉSZ mit tanulhatott PLATÓNTÓL, vagy éppen PLATÓN ARISZTOTELÉSZTŐL?

Az egyik lehetséges magyarázat szerint hozzászoktunk ahhoz, hogy az eszmék mozgása és fejlődése kapcsán évszázadokat átölelő ívekben gondolkozzunk. S tulajdonképpen valóban ritka az az eset, mikor Mester és Tanítvány(ok) között tényleg személyes, tanár-diák viszony áll fenn — közvetlen, eleven szellemi kapcsolat —, nem pedig valamiféle írott szöveg (mely néha évszázadokig hever elveszettnek hitten valamelyik könyvtár titokzatos zugában) köti őket össze.

¹ A tanulmány első változata — amit még 1995-ben írtam — megvitatásra került a Bibó István Szellemi Műhely 2003. április 22-én tartott ülésén. Ezúton is szeretném megköszönni KARÁCSONY ANDRÁS, NAGY ENDRE, PERECZ LÁSZLÓ és ZSIDAI ÁGNES értékes kritikai megjegyzéseit, melyeket igyekeztem részben figyelembe venni a szöveg átdolgozásánál, részben pedig reflektálni némelyikre a jegyzetekben.

Másrészt köztudomású, hogy a tudósok körében nem gyakori — noha nem is példa nélkül való² —, hogy a Mester elismerje, maga is merített valamelyik Tanítványának eszméiből. Az *expressis verbis* történő hivatkozások rendszerinti elmaradása persze nagyon megnehezíti az ilyen irányba tapogatózó kutatásokat.

Nem csodálkozhatunk hát, ha a XX. századi magyar jogbölcselet történetének (pontosabban: a századfordulótól 1949-ig tartó szakaszának) nemrégiben indult kutatása³ még csak most érkezett el oda, hogy olyan finomabb részletkérdéseknek szentelje figyelmét, mint amilyen MOÓR GYULÁNAK SOMLÓ BÓDOGRA, vagy éppen BIBÓ ISTVÁNNAK HORVÁTH BARNA nézeteinek formálódására gyakorolt hatása.

HORVÁTH BARNA most magyar fordításban is közreadott kéziratának valódi jelentősége különös módon pontosan egy ilyen sajátosan elmélettörténeti vonatkozásban mutatkozik meg. Tartalmilag ugyanis csak nagyon kevés eltérés fedezhető fel az 1934-ben megjelent *Rechtssoziologie*⁴ és a három évvel később *A jogelmélet vázlata*⁵ című művében kifejtett gondolatmenetéhez képest. Ez utóbbihoz egyébként nem csak stílusában hasonlít a szöveg — kopogós tömondatokba szorított száraz, tömör nyelvezet —, hanem bizonyos részei *A jogelmélet vázlata* megfelelő passzusainak tükörfordításai. Az eltérés, a nóvum pedig éppen abban áll, hogy HORVÁTH megpróbál *é r d e m b e n r e f l e k t á l n i* BIBÓ *Kényszer, jog, szabadság* (1935)⁶ című tanulmányában megfogalmazott kritikai érveire, illetve *á t v e n n i* vizsgálódásainak néhány eredményét, beépítve ezeket a maga „szinoptikus” jogelméletébe.

² KARÁCSONY említi példaként, hogy HANS KELSEN, aki sokban támaszkodott ALFRED VERDROSS és ADOLF MERKL jogfilozófiai elemzéseire, ezt írásaiban nyilvánvalóvá is tette. Karácsony András 'Opponensi vélemény. H. Szilágyi István »Tanítvány és Mester (Bibó István hatása Horváth Barnára)«' [kézirat].

³ A kutatás eddigi eredményeinek összefoglalásaként lásd Loss, Szabadfalvi, Szabó, H. Szilágyi, Zódi *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből* (Miskolc: Bíbor Kiadó 1995) [Prudentia Juris 3]. E tanulmányban nagymértékben támaszkodom az e kötetben HORVÁTH BARNA és BIBÓ ISTVÁN munkásságáról a jelen szerzőtől megjelent írásokra: 'Circus Juris: Dráma és jogbölcselet Horváth Barna életművében', 211–266. o.; ill. 'Etika, jog, politika: Bibó István (1911–1979)', 267–310. o.

⁴ Barna Horváth *Rechtssoziologie* Probleme des Gesellschaftslehre und der Geschichtslehre des Rechts (Berlin–Grunewald: Verlag für Staatswissenschaft und Geschichte 1934) / *Jogszociológia* A jog társadalom- és történelemelméletének problémái, ford. Zsidai Ágnes (Budapest: Osiris Kiadó 1995).

⁵ Horváth Barna *A jogelmélet vázlata* (Szeged: Városi Nyomda és Könyvkiadó 1937).

⁶ Bibó István *Kényszer, jog, szabadság* (Szeged: Városi Nyomda és Könyvkiadó 1935).

Bár e tanulmány keretei közt nincs módunkban bemutatni és részleteiben elemezni HORVÁTH és BIBÓ jogelméleti munkásságát,⁷ mégis a „viszonylagos teljesség” kedvéért érdemes röviden áttekintenünk, hogy mit tudunk a kölcsönhatás másik oldaláról (a „hatásról”) — vagyis BIBÓ elmélete milyen pontokon kapcsolódik a szinoptikus jogelmülethez —, mielőtt a v i s s z a h a t á s tanulmányozásához fogunk.

Az eddigi kutatások alapján⁸ a következő fontos gondolati mozzanatokat és fogalmakat sorolhatjuk elő, amelyeket BIBÓ HORVÁTH BARNÁTÓL — illetve, az ő közvetítésével — „vett át”⁹: t é n y é s é r t é k e l v á l a s z t á s á n a k filozófiai előfeltevését; a m ó d s z e r t i s z t a s á g követelményét (legalábbis a reflexió szintjén); a s z i n o p t i k u s m ó d s z e r t; HARTMANN l é t s z f é r á k r a vonatkozó elméletét; valamint a t á r s a d a l m i o b j e k t i v á c i ó fogalmát. Természetesen e kulcsfontosságú fogalmi elemeket BIBÓ nem mechanikusan, szolgai módon vette át mesterétől (hiszen akkor

⁷ Erre lásd a 3. jegyzetben hivatkozott tanulmányokat. HORVÁTH vonatkozásában lásd még Zsidai Ágnes tollából ‘Tény és érték’ *Jogtudományi Közöny* XLIV (1989), 513–519. o. és ‘A perspektíva tüneménye’ *Világosság* XXXII (1991) 12, 917–927. o.

⁸ Lásd Zsidai Ágnes ‘Bibó István, a jogfilozófus (Horváth Barna és Bibó István szellemi közössége)’ in *A hatalom humanizálása* szerk. Dénes Iván Zoltán (Pécs: Tanulmány Kiadó 1993), 91–108. o. és Nagy Endre ‘Jegyzetek a Kényszer, jog, szabadság c. tanulmányhoz’ in Bibó István *Válogatott tanulmányok* I (Budapest: Magvető 1986), 638–661. o.; különösen 1–8. és 10. jegyzet.

⁹ A teljesség kedvéért hozzátehetjük, hogy a szinte „tétélesen” kimutatható (és az „átvétel” címszava alatt felleltározható) fogalmi elemeken túl HORVÁTH számos gondolatmenete i n s p i r á l ó hatással volt BIBÓRA. Így a jog legobjektívebb kényszerként jellemzése kapcsán a szerző maga is utal HORVÁTH processzuális jogszemléletének fontosságára (vö. *Kényszer...*, 101. o.). Szintén nyilvánvaló a párhuzam Bibó ‘Le dogme du *bellum justum* et la théorie de l’*infaillibilité* juridique: Essai critique sur la théorie pure du droit’ [*Revue Internationale de la Théorie du Droit* Brno X (1936), 14–27. o.] című cikkének gondolatmenete (melyben kifejti, hogy a KELSENI tiszta jogtanban a jogi tévedhetetlenség fogalma miként szünteti meg a kötelesség, jogsértés és jogellenes háború fogalmát) és Horváth *Természetjog és pozitivizmus* [*Társadalomtudomány* IX (1928), 209–247. o.] című tanulmányának kritikai eszmefuttatása között (melyben a „nincs abszolút igazság” kijelentés elemzésének segítségével mutatja be, hogy a formális-logikai és a tartalmi érvényesség ellentmondása Kelsen elméletében miképpen „porlasztja szét” az ismerettárgyat). „Jelentős impulzust kaptam — írja Bibó *A nemzetközi államközösség benuitsága* című tanulmányának előszavában — HORVÁTH BARNÁNAK, a magyar jogfilozófia mesterének azokból a tanításaiból, melyek a h a t a l o m , h a r c é s e l j á r á s jelenségeinek a jog, állam és nemzetközi közösség működésében viselt szerepéről, valamint a természetjog i g a z o l ó és f o r r a d a l m a s í t ó funkciójáról szólnak.” Lásd ‘A nemzetközi államközösség benuitsága és annak azonosságai’ in Bibó István *Válogatott tanulmányok* IV [1935–1979] (Budapest: Magvető 1990), 286. o.

aligha juthatott volna más eredményre, mint maga HORVÁTH), hanem alkotó jelleggel, többé-kevésbé átértelmezve. Úgy véljük, a „visszahatás” megértéséhez első lépésként éppen e fogalmak sajátos BIBÓi interpretációját kell elemeznünk.

A *Sein* és *Sollen* elválasztásának problémája kapcsán BIBÓ két vonatkozásban tér el mesterétől: egyrészt tény és érték dualizmusát BIBÓ korlátozott érvényű ismeretelméleti előfeltevésként kezeli, míg HORVÁTH kiterjeszti az ontológia területére is; a két entitáshoz különböző, egymást kizáró létmódokat rendel (létezés és érvényesség), ily módon kizárva azt, hogy egyik a másikból levezethető legyen, vagyis ontológiai kapcsolatot lehessen köztük teremteni.

Másrészt BIBÓ az ontológia előfeltevéseinek kidolgozása során kísérletet tesz HARTMANN létszférákra vonatkozó elméletének és a neokantiánus filozófia *Sein* és *Sollen* közti különbségtételének összeegyeztetésére, s ennek örvén eljut a HORVÁTH által egységesnek tekintett kauzalitás fogalmának felbontásához. Így alapvetően megkülönbözteti a kauzalitást mint a valóság [*Sein*] törvényszerűségét, valamint az értékek [*Sollen*] világában érvényesülő axiológiai determinációt. A kauzalitást pedig tovább bontja a hagyományos (NEWTONI) értelemben vett fizikai világban uralkodó okozatosságra, valamint az emberi cselekvőséget meghatározó spontaneitásra. Ez utóbbit a kauzalitás sajátos formájának tekinti, s ok és okozat időbeni egybeeséseként jellemzi. A szűkebb értelemben vett kauzalitás és a spontaneitás közé fokozati átmenetként végül a biológiai törvényt helyezi.¹⁰

Az előfeltevések közötti eltérésből adódik, hogy BIBÓ sokkal kisebb jelentőséget tulajdonít a módszer tisztaság követelményének, mint HORVÁTH, hiszen mestere számára tények és értékek közt egyedül az episztemológia síkján lehet hidat verni. BIBÓ legélesebben a *Rechtskraft, rechtliche Unfehlbarkeit, Souveränität*¹¹ című tanulmányában fogalmazza meg a módszertisztaság követelményének tarthatatlanságára vonatkozó kritikáját, mikor kifejti: a KELSENI elmélet — éppen a módszertisztasághoz ragaszkodva — csak metafizikailag áthidalható szakadékot teremt a jogi normára és a jogi tényállásra vonatkozó tapasztalatok szétszakításával. Az ún. „em-

¹⁰ A valóságtörvények egymáshoz való viszonyáról lásd Bibó István 'Kényszer, jog, szabadság', I. rész 15. jegyzet in *Válogatott tanulmányok* I, 15–16. o.

¹¹ Bibó István 'Rechtskraft, rechtliche Unfehlbarkeit, Souveränität' *Zeitschrift für öffentliches Recht* XVII (1937) 5, 623–628. o.

pirikus módszer” mellett érvelve pedig megjegyzi: „Amennyiben választanunk kell, inkább előnyben részesítjük a normára vonatkozó tapasztalat és a tényre vonatkozó tapasztalat közötti szinkretizmus vádját a tapasztalat és a metafizika közötti szinkretizmussal szemben.”¹²

A szinoptikus módszer bevezetésekor BIBÓ átveszi az eredeti HORVÁTHi definíciót, s azt a „természettudományi és normatudományi módszer alkalmazásának speciális technikájaként” határozza meg.¹³ Azonban rögtön jelzi, hogy mégis má s é r t e l e m b e n fogja alkalmazni a szinoptikus módszert, mint mestere teszi. HORVÁTH ugyanis ennek segítségével tulajdonképpen a tények és értékek világa között kíván kapcsolatot teremteni (a módszertisztaság kritériumának megsértése nélkül), míg a szűkebb értelemben vett kauzalitás és spontaneitás — melyek „együttszemlélése” alkotja a kényszerélmény lényegét — egyaránt a valóság törvényei.

A szinoptikus módszer átértelmezésében rejlő csúsztatás mögött ugyanakkor felismerhető BIBÓ vonakodása az ellen, hogy elfogadja tény és érték metafizikaivá fokozott szembeállítását. „Minthogy [...] gondolatmenetünk n e m a valóság és érték a b s z o l ú t ellentétéből indul ki, ennek értelmében a s z i n o p t i k u s m ó d s z e r szerepe nem szorítkozik *par excellence* ezen ellentét áthidalására, s e módszer f ő j e l e n t ő s é g é t abban a felismerésben látjuk, hogy olyan s z e m l é l e t m ó d o k, melyek nem k i z á r ó l a g o s a n magyarázó erejűek — a szubjektív idealizmus szóhasználatával: nem hoznak létre ismerettárgyakat —, bizonyos jelenségekre vonatkozó élmények, képzetek és reakciók létrehozásában részt vesznek és megértésével m e g v i l á g í t ó erejűek.”¹⁴

Az ontológiai előfeltevések és a szinoptikus módszer viszonyára vonatkozó álláspontját a *Rechtskraft* témájának szentelt cikkében fogalmazza meg még egyértelműbben. Ebben kifejti, hogy a jogi tapasztalat három különböző síkon szemlélhető: az első a j o g k ö z v e t l e n m e g é l é s é n e k szintje, melyben tény és norma e g y s é g e t alkot, s lehetséges a kettő közötti átmenet, sőt, a normatív minőség kötőerejét éppen a tényszerűen történteken vagy meg nem történteken keresztül éljük át. A következő szint a j o g i e l j á r á s síkja, melyben m e g s z ű n i k tény és norma e g y s é g e, hiszen az eljárás során a jogi tényállások és normák nem cserélhetők fel, mégis egymásra kell vonatkoztatni ezeket. Ezen egymásra vonatkoztatásnak a s z i n o p t i k u s s z e m l é l e t a módszere. S vé-

¹² Bibó 'Rechtskraft...', 625. o. [ford. Zsidai Ágnes].

¹³ Bibó 'Kényszer...', I. rész 17. jegyzet, 17. o.

¹⁴ Uo.

gül a tudományos analízis síkján a tiszta normák és tiszta tények *e l l e n t é t e* jelenik meg a jog logikai előfeltevéseiben, mivel logikai összekapcsolásuk feltétele az, hogy mint egyenértékű elemek, egymásra nem visszavezethetők. A szinoptikus módszert tehát BIBÓ elsősorban a jogi eljáráshoz kapcsolja.

Ebből azonban az is világossá válik, hogy BIBÓ a *Sein* és *Sollen* elválasztását csupán a tudományos analízis szintjére jellemző korlátozott érvényű episztemológia előfeltevésének tartja. Az egyéni élményekben megjelenő jogi tapasztalat, a jogi eljárás és a tudományos analízis tehát csak ebből a korlátozott érvényű ismeretelméleti előfeltevéseken alapuló szemléletből tűnik fel úgy, mint egymástól elszigetelten lebegő síkok vagy „perspektívák” hal-maza, ontológiailag ugyanis összekapcsolhatók a társadalmiasodás, az *o b j e k t i v á c i ó* folyamata révén.

A korábbiakban már utaltunk arra, hogy BIBÓ megkísérelte a tény és érték elválasztásának eszméjét összhangba hozni HARTMANN lét-szférákra vonatkozó elméletével. Ez magyarázza ambivalens viszonyát ezen teóriához: egyfelől követi HORVÁTH kritikai érvelését¹⁵ és elfogadhatatlannak minősíti annak módját, ahogyan HARTMANN a különböző (logikai, matematikai, kauzális, biológiai, pszichológiai, axiológiai és perszonális) determinációs típusokat hierarchikus viszonyba rendezi, ahol is a magasabb szintű magában foglalja az alacsonyabb szintűt, illetve ez utóbbihoz képest a meghatározottság bizonyos többletét jelenti. Másfelől ugyanakkor BIBÓ itt is „cselesen” fogalmaz, mikor nem *ab ovo* a hierarchiába foglalás gondolatát veti el — amely feltételezné a különböző determinációs típusok közötti ontológiai viszony megalapozhatóságát —, hanem csupán a Hartmann által felállított sorrend ellen emel kifogást episztemológiai alapon.¹⁶

A *t á r s a d a l m i o b j e k t i v á c i ó* fogalma esetében hasonló a helyzet, mint a szinoptikus módszernél: BIBÓ szó szerint átveszi a HORVÁTH-féle definíciót, eszmefuttatásával mégis jelentős mértékben módosítja értelmét. Horváth a társadalmi objektiváció fogalmával elsősorban azt szemlélteti, hogy a társadalmi jelenségek szinoptikus szerkezetűek, vagyis tény- és értékelemek kombinációjából állnak, illetve — a materiális és formális objektiváció megkülönböztetésével¹⁷ — a jog társadalmi alapjai egymáshoz való viszonyának elemzé-

¹⁵ Lásd Horváth Barna 'A materiális értéketika új iránya' *Athenaeum* XIII (1927), 101-137. és 245-259. o.

¹⁶ Bibó 'Kényszer...', 58. o.

¹⁷ Horváth *Jogszociológia* [4. jegyzet], 231. o.

sében alkalmazza.¹⁸ BIBÓ ezzel szemben nagy jelentőséget tulajdonít a társadalmi objektiváció f o l y a m a t á n a k — bár annak vizsgálatára ő maga sajnos nem vállalkozik¹⁹ —, hiszen az egyéni lelki élmények (a kényszer és szabadság élményei) társadalmi objektivációkban összegződnek, vagyis alighanem e fogalom kibontása révén véli megalapozhatónak a tények világába tartozó egyedi élmények és az értéként objektiválódott tartalom közötti ontológiai kapcsolatot.²⁰

Ezzel elérkeztünk a spontaneitás fogalmának elemzéséhez, ami nem csupán BIBÓ elméletében játszik kulcsszerepet, hanem a mi gondolatmentünkben is fordulópontot jelent: ez az a pont, ahol kutatásunk iránya megfordul, s végre valóban a „visszahatás” tanulmányozásának szentelhetjük figyelmünket.

A spontaneitás fogalma kapcsán mutatkozik a legnagyobb eltérés mester és tanítvány felfogásában — olyannyira, hogy kérdésesnek véljük Nagy Endre és Zsidai Ágnes azon nézetét, hogy az eredeti bergsoni fogalmat Bibó Horváth közvetítésével veszi át.²¹ Nézetünk

¹⁸ ZSIDAI véleménye szerint „HORVÁTH [...] *Jogszociológiájának* felében igen részletesen tárgyalja az objektiváció folyamatát, a társadalmi objektiváció fogalmát, a különböző társadalmi objektivációk és a jog kapcsolatát.” Zsidai Ágnes ‘Reflexiók H. Szilágyi István: »Tanítvány és Mester — Bibó István hatása Horváth Barnára« című tanulmányához’ [kézirat], (3. pont) 2. o.

Álláspontom szerint HORVÁTH egyáltalán nem használta ki, sőt nem is bontotta ki a társadalmi objektiváció fogalmában rejlő lehetőségeket. Ennek okát abban látom, hogy a társadalmi objektiváció fogalmának bővebb explikálása egyszerűen feleslegessé tette volna a szinoptikus elméletet, mivel — mint arra NAGY jó érzékkel ráta-pintott — ez más ismeretelméleti előfeltevések (a NEOKANTIÁNUS iskola badeni iránya által kidolgozott felfogás) és esetleg egy WEBERÉHEZ hasonló szociológia felé vezetett volna HORVÁTHOT. Vö. Nagy Endre ‘Megjegyzések H. Szilágyi István: »Tanítvány és Mester (Bibó István hatása Horváth Barnára)« című írásához’ [kézirat], (2. pont) 3. o.

¹⁹ Felvethető azonban a kérdés, vajon BIBÓ a későbbi politikai filozófiai elemzéseiben nem éppen ebben az irányban tett-e úttörő lépéseket (az elméleti keret kifejtése nélkül), mikor például a politikai egyensúly és a területi viták összefüggéseit vagy a politikai hisztériák és a politikai kultúra eltorzulásának összefüggéseit elemezte. Ld. Bibó István ‘Az európai egyensúlyról és békéről’ [1943–44] in Bibó *Válogatott tanulmányok* I, 300–304. és 373–380. o.

²⁰ ‘Kényszer...’, 131–132. o. ZSIDAI fenti megjegyzéséhez további adalékul szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy HORVÁTH a most közreadott szövegében *expressis verbis* elutasítja a társadalmi objektiváció folyamatának BIBÓ által kijelölt vizsgálati irányát. „BIBÓ felteszi a kérdést: a magas fokú objektiváció vajon nem a jog legjellemzőbb jegye-e? Úgy találja ellenben, hogy a jog önmagában nem objektiváció. Mindig csak a kényszer és szabadság objektivációja. Mindazonáltal úgy véli, hogy vizsgálnunk és elemeznünk kellene az objektivációt mint harmadik kritériumot a kényszer és szabadság mellett, ha kielégítő jogfogalomhoz szeretnénk jutni. [...] Úgy gondoljuk, hogy hasznos elképzelés [a jelen kötetben] ez, mégis más utat kell követnünk.” Horváth Barna *A jog alapjai*, 43–45. o.

²¹ Lásd a 8. jegyzetben hivatkozott tanulmányokat.

szerint könnyen lehet, hogy itt csupán egy terminológiai egyezésről van szó (legfeljebb HORVÁTH terminológiája hívta fel BIBÓ figyelmét erre a fogalomra) — annál is inkább, mert HORVÁTH voltaképpen soha sem fejtette ki részletesen, hogy mit is ért pontosan a spontaneitás fogalmán. *A jogelmélet vázlatában* például — úgy tűnik — egyszerűen a szabadság szinonimájaként szerepel („Emberi magatartásokról ugyanis csak spontán, szabad magatartás esetében szokás beszélni, mert csak az ilyen lehet erkölcsileg beszámítani.”²²), s ennél többet nem is tudunk meg minderről.

Ez viszont egyáltalán nem akadályozta meg a mestert abban, hogy „megsemmisítő” kritikát gyakoroljon a tanítvány ilyen irányú erőfeszítéseivel szemben. 1939-ben, BIBÓ magántanári képesítése kapcsán írt véleményes jelentésében a *Kényszer, jog, szabadság* bemutatásakor ugyanis a következőket állapítja meg:

„Látnivaló, hogy mekkora súly fekszik a szerző elméletében a s p o n t a n e i t á s fogalmán. Megvallja, hogy a természeti kauzalitásnak és az emberi spontaneitásnak, mint a v a l ó s á g különböző törvényszerűségeinek az egymással való szembeállítása, melyet BERGSONTól vesz át, kiindulási alapja felfogásának. [...]

Épp ez a kiindulópontja a szerző elméletének azonban a legkérdésesebb értékű. Nem képes kimutatni, hogy mi haszna, vagy »magyarázó ereje« van annak, ha a valóság és az okság fogalmát kiterjesztjük a természettudományi okozatosságnak, a jelenségek szükségszerű időbeli egymás után következésével aránylag élesen meghatározott fogalmáról, a spontaneitásnak, az egyidejű ok és okozat oly problematikus konstrukciójával jellemzett fogalmára. Nem egyéb ez, mint a valóság és az ok spekulatív megkettőzése, amely éppoly henye és haszontalan, mint amilyen gyakori fogása a gondolkodásnak.”²³

E lekezelő hangnem igazi csattanója, hogy nem egészen egy évtized múltán maga HORVÁTH is ilyen „fogáshoz” folyamodik, mikor *A jog alapjai* témájáról szóló jelen szövegében a gazdaság és más társadalmi jelenségek törvényszerűségeiről beszél, s ezzel elfogadja — ha nem is kifejezetten a kauzalitás meghasítását, de legalább — annak lehetőségét, hogy a tények és értékek világa további szférákra osztható. A teljes kapitulációt az 1957-ben megjelent *Field Law and Law Field*²⁴ című tanulmánya jelenti, ahol egyenesen annak kérdését állítja középpontba, vajon nem kellene-e újragondolni a KANTI is-

²² Horváth *A jogelmélet vázlata*, 24. o.

²³ HORVÁTH véleményes jelentése szövegének közreadására lásd Ruszoly József 'Bibó István a szegedi karon' *Jogtudományi Közlöny* XLVII (1992) 3-4, 104. o.

²⁴ Barna Horváth 'Field Law and Law Field' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* VIII (1957), 136-138. o.

meretelméletet, mely a NEWTONi fizikából vette át kauzalitás-fogalmát, MAXWELL mezőelméletének és EINSTEIN relativitás-elméletének a fényében. Úgy tűnik azonban, hogy akkorra a mester már teljességgel megfeledkezett arról, hogy tanítványa e problémát nem csupán már korábban felvetette, de a KANTI ismeretelméleten belül maradvá meg is próbálta szabatosan megválaszolni — más kérdés, milyen sikerrel.²⁵

Ugyanígy — kifejezett hivatkozás nélkül — emeli át HORVÁTH a tanítvány másik újítását, a *s z i n o p t i k u s* módszer alkalmazásának *k i t e r j e s z t é s* ét, mikor *A jog alapjai* jelen dolgozatában tények és értékek helyett (az egyébként teljesen meghatározatlan létmódú) társadalmi törvényszerűségek egybevetésére alkalmazza azt.²⁶ Ez a mozzanat viszont implicit módon benne rejlik abban, hogy HORVÁTH kísérletet tesz a módszer kiterjesztésének eredményeként nyert *k é n y s z e r*²⁷ és *s z a b a d s á g*²⁸ BIBÓ által javasolt fogalmának adaptálására. Ennek során HORVÁTH a kényszer fogalmát „módszertani fogalomká” kívánja fejleszteni, s igyekszik elszakítani azt a kényszer pszichikai jelenségétől, amire BIBÓ eredetileg e fogalom jelentését korlátozta.

²⁵ Lásd alább a 33. jegyzetet.

²⁶ Ez leginkább a kényszer fogalmának meghatározásában válik világossá: „Tény, hogy a társadalmi viselkedés — mely társadalmi környezetben történő emberi viselkedés — sokféle társadalmi törvényszerűségtől függ. Ezek egyike uralkodik a többi felett, és ez jelenti a kényszert a kevésbé túlsúlyban lévő többi szabállyal szemben.” Horváth *A jog alapjai* ..., 41. o.

²⁷ BIBÓ a kényszert *v i s z o n y f o g a l o m*ként határozza meg, olyan szemléletmódként, melynek lényege egy idegen törvényszerűség — a kauzalitás — belevetítése az emberi magatartások világába, aminek saját törvényszerűsége a spontaneitás. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a kényszer az emberi cselekvősegre vonatkozó *l é l e k t a n i j e l e n s é g*. Vö. Bibó ‘Kényszer...’, 11–18. és 34–36. o.

HORVÁTH a kényszert szintén viszonyfogalomként határozza meg: a jobban objektiválódott társadalmi törvényszerűség — mint idegen törvényszerűség — maga alá veti a kevésbé objektiválódott társadalmi törvényszerűségeket. HORVÁTH szerint azonban a kényszer *n e m* lélektani jelenség, mivel „a spontaneitás nem törvényszerűség”. Lásd: Horváth *A jog alapjai* 41. o. A kényszer ontológiai státusa így viszont teljesen homályban marad, s csupán annyit tudhatunk meg róla, hogy az nem a jog lényegi jellemzője: „a kényszer olyan általános és olyannyira mindenütt jelen lévő jelenség, hogy nem jellemezheti a jogot. Az a két szabály vagy tudományos törvény közötti sajátos kapcsolat, amit kényszernek hívunk, mindenütt fellelhető.” Uo. 43. o.

²⁸ „Elfogadjuk a szabadság azon fogalmát, mely idegen törvényszerűségtől mentességet (negatív definíció) vagy valamely saját törvényszerűség alá tartozást (pozitív definíció) jelent”. Horváth *A jog alapjai*, 39. o. HORVÁTH azonban — akár csak a kényszer fogalmánál — itt is elszakítja a szabadság fogalmát a spontaneitástól és az egyéni lelki élmények világától.

„Minden áron el kell kerülnünk, hogy a kényszer és a szabadság kritériuma az egyéni tapasztalat legyen. Igaz, hogy a kényszer és a szabadság fogalmának n i n c s é r t e l m e az egyéni tapasztalatban adott szinopszison kívül. Ez azonban semmiképpen nem jelenti, hogy csak akkor beszélhetünk kényszer-ről és szabadságról, ha az alany s a j á t magatartását érzékeli szabadnak vagy kényszerítettnek. Nem követhetjük BÍBÓ-t a kényszer pszichológiai fogalmának kiterjesztése elleni érvelésében és ennek egy módszertani fogalom szintjére emelésében. BÍBÓ attól fél, hogy amennyiben a kényszer fogalmának segítségével írjuk le az ismert világ összes törvényszerűségének meghatározó hatását, amivel ezek egymás érvényességi körére hatnak, úgy olyan eredményeket kapunk, amik nem kapcsolhatók gyakorlati értelmezéseinkhez.”²⁹

Kérdéses azonban, hogy HORVÁTH sikerrel oldotta-e meg ezt a problémát³⁰, és meg tudta-e őrizni a kényszer fogalmának szinoptikus szerkezetét.

HORVÁTH ugyanakkor továbbra sem tud mit kezdeni a spontaneitás fogalmával. *A jog alapjai* című szövegben a következő kijelentések szerepelnek e vonatkozásban:

„Mindamellett hangsúlyozni kívánjuk, hogy a jogilag kötelezett személy spontaneitása nem tekinthető abszolút szabadságnak, ami megalapozhatja annak kizárólagos kritériumát, mit is kell kényszernek tekinteni.”³¹

A spontaneitás nem azonos valamely saját törvényszerűséggel
[...] Az egyéni spontaneitás egyáltalában nem kérdés, amikor a kényszer kritériumát keressük. Ez utóbbi mindig kétféle törvényszerűség közötti sajátos kapcsolat. De a spontaneitás nem törvényszerűség. A spontaneitás és bizonyos fajta társadalmi törvényszerűség közötti kapcsolat nem kétfajta törvényszerűség és nem is kétfajta t á r s a d a l m i törvényszerűség közötti kapcsolat.”³²

Ezekből az elszórt megjegyzésekből mindössze két dolog válik világossá: a spontaneitás valamiképpen az egyes szubjektumhoz kapcsolódik, és nem önálló törvényszerűség. Végso soron a spontaneitás éppúgy meghatározatlan marad, mint maga a s z u b j e k t u m fogalma, s ez korántsem véletlen. A szinoptikus elmélet alapvető „trükkje” ugyanis, hogy HORVÁTH az alany fogalmát teljesen meghatározatlanul hagyja, pontosabban hol elvont, absztrakt (t r a n s z -

²⁹ Uo. 49. o.

³⁰ Ha ragaszkodunk HORVÁTH érveléséhez, akkor azt látjuk, hogy a valóság összes jelensége a kényszer fogalma alá tartozik, hiszen minden jelenség különféle törvényszerűségeket mutató tényezők eredőjeként értelmezhető — k i v é v e a kényszer pszichológiai jelenségét, hiszen a spontaneitásról HORVÁTH több ízben kijelenti, hogy az nem „saját törvényszerűsége” az emberi cselekvésnek, de nem nevez meg helyette semmilyen más törvényszerűséget.

³¹ Horváth, *A jog alapjai*, 39. o.

³² Uo. 41. o.

c e n d e n t á l i s s z u b j e k t u m) értelemben, hol pedig konkrét, pszichikai (e m p i r i k u s a l a n y) értelemben használja.³³ Így lehetséges például, hogy az e l j á r á s egyszer mint gondolati szerkezet jelenik meg („a perspektíva tüneménye”), másszor pedig mint a kevésbé objektiválódott társadalmi törvényszerűségeket maga alá gyűrő társadalmi determináció típusa. Az ebből fakadó bizonytalanságot azonban csak tovább növelte az empirikus alanytól elszakított kényszer és szabadság koncepciójának bevezetésére tett

³³ Érdemes megjegyeznünk, hogy BIBÓ hasonló „csúsztatást” követ el a spontaneitás fogalmának meghatározásakor, mikor a spontaneitás és az axiológiai determináció viszonyának elemzésekor összemosza a c s e l e k v ő és a m e g f i g y e l ő szubjektumát. Erre világít rá NAGY ENDRE szellemes gondolatmenete: „Ha a spontaneitás azt jelenti, hogy egyszerre jelen van valóság és érték, akkor ezt — ha egyszer törvényszerűség — valahogy így kellene kifejezni a törvény általános logikájának megfelelően: »Minden emberi cselekedetet természeti, biológiai, lélektani faktorok, valamint az ezekből le nem vezethető, az abból spontánul fakadó (azaz okságilag le nem vezethető) értékkövetés, vagy értékelutasítás határoz meg.« Tulajdonképpen BIBÓ ezt szeretne volna mondani, azt tudniillik, hogy az emberi cselekvés szabad. De ezt nem meri mondani, mert ez nyílt szubjektív idealizmus volna, ezért csak annyit mond, hogy az embereknél az ok és okozat egyidejűsége áll fenn. Ami azért hibás az ő részéről, mert hiszen mikor a kauzalitással a spontaneitást szembeállította, ezzel már kimondta, hogy az okság kategóriái nem alkalmazhatók. Tehát értelmetlen az ok és okozat egybeeséséről beszélni, mert akkor miért van kitalálva a spontaneitás? Namost, BIBÓ úgy akar kimenekülni a slamasztikából, a kutyaszorítóból, hogy a spontaneitásra másfelől azt mondja, hogy »a célok és normák kényszere esetén nem kauzális szükségszerűség, hanem axiológiai szükségszerűség elemezhető ki a kényszerből« (‘Kényszer...’, 14. o. már ez a pongyola fogalmazás is árulkodó, nem azt mondja, hogy axiológiai törvényszerűség áll fenn vagy érvényesül, hanem »elemezhető ki«). Most azt hinné az ember, hogy tényleg *coactus tamen volui*, ahol a *volui* utal spontaneitásra, vagyis arra, hogy az ember tud és nem tud, vagy akar és nem akar normát, értéket követni [...]. Ez világos volna. De ekkor azt mondja BIBÓ: »Azonban nem szabad elfelejteni, hogy a kényszer — éppúgy, mint a kauzalitás — történések, valóságelemek törvényszerűsége [csak tudnánk konkrétan, mi is ez a törvényszerűség!], viszont az axiológiai determináció megítélések, értékelések törvényszerűsége. Az axiológiai determináció nem arra determinál, hogy az akarati állásfoglalás a célnak, a normának, vagy értelmi megítélésnek pozitíve megfeleljen [ahogy a jámbor olvasó az előző mondatban foglaltak alapján joggal gondolta], hanem arra, hogy az akarati állásfoglalás szükségszerűen a célszerűség, a szabályszerűség, az ésszerűség megítélése alá essék.« (‘Kényszer...’, 14. o.) — Tessék mondani: kinek a megítéléséről van szó? A normák stb. a kívülálló megfigyelőt determinálják? Mire? Hogy a normák alapján ítélje ő meg a cselekvő ágens tettét, hogy normakomform volt-e vagy sem? Ha igen, ezzel kiléptünk a kényszerviszonyból, azaz az axiológiai problematikát áttettük egy másik szférába, a megfigyelő szférájába, ami egy egészen más problémamező.” Nagy Endre ‘Megjegyzések...’, 1-2. o.

kísérlet. Úgy tűnik, míg HORVÁTH az elméleti építmény orkait csinosítgatja, egyre szembeötlőbbé válnak az alapok repedései.

Összefoglalva az eddigieket, tekintsük most át, hogy a *Jog alapjai* gondolatmenetében milyen pontokon ragadható meg a „visszahatás”, vagyis BIBÓ hatása HORVÁTH BARNÁRA. Először is, HORVÁTH kifejezett módon átveszi a kényszer és a szabadság BIBÓ által javasolt fogalmát. Azáltal viszont, hogy mindkét fogalmat viszonyfogalomként tételezi, hallgatólagosan elfogadja egyrészt a szinoptikus módszer kiterjesztésének, másrészt a kauzalitás mint a tények egységes törvényszerűsége felbontásának szintén BIBÓ által felvetett lehetőségét. Ez utóbbi mozzanaton az sem változtat, hogy HORVÁTH a spontaneitás fogalmát ismételten elutasítja — annál is könnyebben, minthogy ez egyébként is elhanyagolható szerepet játszott már HORVÁTH korábbi fejtegetéseiben úgyszintén.

A „visszahatás” tényének megállapítását azonban több tényező is bizonytalanná teszi. Részben az, hogy HORVÁTH nem publikálta ezt az írását, később megjelent cikkeiben pedig sohasem hivatkozott BIBÓRA. Ugyanakkor maga HORVÁTH is csupán egyetlen tanulmányában — a korábban már említett *Field Law and Law Field* című, 1957-ben megjelent írásában³⁴ — foglalkozott újra a szinoptikus elmélet problémáival.³⁵ Ebben viszont nem tárgyalja a kényszer és a szabadság dilemmáját, hanem elsősorban a kauzalitás kérdését vizsgálja, aminél csupán következtethetünk a BIBÓ-hatásra, hiszen HORVÁTH maga kifejezetten egyik szövegben sem hivatkozta BIBÓT e vonatkozásban. A „visszahatás” tehát csak valószínűsíthető, s egyaránt lehet felhozni érveket ellene és mellette.

Felvethető például, hogy az 1950-es évek derekán a mezőelmélet kifejezetten divatos volt a nyugati társadalomtudományokban, s főként a szociológiában, ezért HORVÁTHnak nem kellett egy húsz évvel korábbi BIBÓ tanulmányhoz fordulnia inspirációért a KANTI kauzalitás koncepciójának újragondolásához.³⁶ NAGY ENDRE pedig egyenesen úgy fogalmaz: „Nem valószínű, hogy ’56-57-ben [HORVÁTH] Washingtonban esténként BIBÓ lábjegyzeteket olvasott volna.”³⁷ Nos, lehet, hogy valószínűtlen, mindenesetre HORVÁTH ezt megtette ’47-48-ban is, bő egy évtizeddel a *Kényszer, jog, szabadság* megjelenése után.

³⁴ A tanulmány vázlatos ismertetésére lásd H. Szilágyi, ‘*Circus Juris...*’ [3. jegyzet] 249-251. o.

³⁵ Erről lásd még Zsidai Ágnes ‘A tiszta jogszociológia’ in Horváth *Jogszociológia* [4. jegyzet] 22-23 52-53. o.

³⁶ Erre mutatott rá hozzászólásában PERECZ LÁSZLÓ és KARÁCSON ANDRÁS is. Vö. Karácsony ‘Opponensi vélemény...’ [2. jegyzet] 2. o.

³⁷ Nagy ‘Megjegyzések ...’, 3. o.

Ha mégis elővette BIBÓt, akkor viszont felmerül a kérdés, hogy miért nem hivatkozta meg az '57-es tanulmányában?

Az egyik lehetséges válasz az, hogy azért, mert mégis csak más forrásból kapott impulzust gondolatmenetéhez. Lehetséges azonban más magyarázat is. MOÓR GYULA halálakor, 1950-ben SZABÓ JÓZSEF — aki egyaránt vallotta magát HORVÁTH és MOÓR tanítványának — egy nekrológot írt, amit publikálás végett eljuttatott az *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* számára. Az akkoriban éppen Bécsben tartózkodó HORVÁTH BARNA az írást egyszerűen a „nevére vette”, s ettől kezdve szerepeltette publikációs jegyzékében.³⁸ Később, a '70-es években, mikor SZABÓ meglátogatta őt az Egyesült Államokban, akkor ezt azzal indokolta, hogy úgy vélte, csak ártana SZABÓnak, ha ez a cikk az ő nevén jelent volna meg³⁹. Elképzelhető, hogy HORVÁTH hasonló megfontolásból hagyta el a BIBÓra való hivatkozást, tekintettel arra, hogy BIBÓ 1957 májusától tizenöt hónapos vizsgálati fogságát kezdte töltetni, a Legfelsőbb Bíróság döntését várva a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése” címén ellene indult eljárásban, amelyben az ítélet könnyen lehetett volna halálbüntetés is (a ténylegesen kiszabott életfogytig tartó fegyházbüntetés helyett).

A *jog alapjai* azonban nem kizárólag egy szűken értelmezett (viszsa)hatástörténeti szempontból érdekes. A XX. századi magyar jogbölceselet történetének átfogóbb távlatából szemlélve, egy kihívó vita, illetve félbeszakított elméleti eszmecsere reliktumát is felfedezhetjük benne.

Gondoljuk csak meg: BIBÓnak 1937-ben jelent meg az utolsó, szoros értelemben vett jogbölceseleti tárgyú tanulmánya,⁴⁰ amelyben még a neokantiánus fogalmi apparátust használja. Ezt követően — a külföldi tartózkodásai alatt kiérlelt elhatározásának megfelelően — a politikai pályára készülve a jogbölcelettől elfordul, és szociológiai, politikai filozófiai és történeti kérdésekkel kezd foglalkozni.⁴¹ HORVÁTH kritikai érvei tehát, melyeket a spontaneitás és a kauzalitás újszerű értelmezése örvén fogalmaz meg 1939-ben a fentebb idézett véleményes jelentésében (ami egyébként nem is számít nyilvános tudományos közlésnek), már túl későn jött BIBÓnak, s arra ő érdemben (nyilvános publikációban) soha nem is reflektált.

³⁸ Horváth Barna 'Julius Moór (1888–1950)' *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* IV. (1952) 4, H. 4. 385–392. o.

³⁹ SZABADFALVI JÓZSEF szóbeli közlése SZABÓ JÓZSEFFel való beszélgetései nyomán.

⁴⁰ Bibó 'Rechtskraft ...' [11. jegyzet].

⁴¹ Erről lásd H. Szilágyi 'Etika ...' [3. jegyzet], 269–271. o.

Az érdekes azonban az, hogy 1937 után — *A jogelmélet vázlatá-*nak megjelenését követően — maga HORVÁTH is félreteszi a szinoptikus jogelméletet, és jogtörténeti, eszmetörténeti, illetve szociológiai kutatásokba fog. A '40-es évek első felében megjelent művében — *A géniusz perében*⁴² és az *Angol jogelméletben*⁴³ — csupán elméleti háttérként jelenik meg a tény és érték viszonyának problematikája. Majd csak mikor egyre komolyabban kezd foglalkozni az emigráció gondolatával — '47-48-ban —, akkor veszi elő ismét, és „porolja le” a szinoptikus elméletet, s ekkor tesz kísérletet HORVÁTH a BIBÓ által felvetett elméleti kérdések rendszeres átgondolására. Ahhoz viszont, hogy a mester és tanítványa között egy érdemi vita vagy termékeny eszmecsere alakulhasson ki, *A jog alapjai* című írásnak legalább egy évtizeddel korábban, 1938-ban kellett volna napvilágot látnia! (S nem BIBÓ iratai között elsüllyednie.)

E kihűlt vagy tárgytalanná vált vita azonban csupán egy csendes epizódja a magyar jogbölcsélet zajos és tragikus eseményeket sem nélkülöző történetének,⁴⁴ amit tekinthetünk a politikai, hatalmi szférától független, önálló és nemzetközi színvonalú magyar tudomány megteremtésére irányuló — és rendre derékba tört — erőfeszítések sorozatának. Ebből a nézőpontból világos, hogy a HORVÁTH és BIBÓ közötti eszmecsere nem „az érdeklődés hiányában” vált idejétműlttá, hanem a „külső körülmények” hatására szakadt meg.

A „külső körülmények”, melyek BIBÓt arra készítették, hogy tisztán etikai megfontolás alapján — eredeti hajlama, alkata és tehetsége ellenére — felcserélje a tudományt a politikára, nos, e „külső körülmények” változása 1947-48-ban tette egyértelművé HORVÁTH számára, hogy az 1945-ig tartó — részben politikai okokra vissza-

⁴² Horváth Barna *A géniusz pere Sokrates — Johanna* Acta Univ. Francisco-Josephina Kolozsvár. Juridico-Politica (Kolozsvár 1942). Bemutatására lásd H. Szilágyi, 'Circus Juris ...' [3. jegyzet] 252-254. o.

⁴³ Horváth Barna *Angol jogelmélet* (Budapest 1943) [MTA kiadványsorozat 13. sz.].

⁴⁴ Elég, ha itt SOMLÓ BÓDOG „nagyváradai ügyére” és öngyilkosságára, a MOÓR GYULA és HORVÁTH BARNA személyeskedésbe és szakításba torkolló „tudományos vitájára” vagy a Horváth-tanítványok '45 utáni hányatott sorsára utalunk. Vö. Zódi Zsolt 'Erény és tudomány: Somló Bódog állam- és jogbölcséleti munkássága' in *Portrévázlatok...* [3. jegyzet] 66-67. és 71-72. o. Zsidai Ágnes 'Tény és érték' *Jogtudományi Közlöny* XLIV (1989), 513-519. o., valamint Szabadfalvi József 'Vonzások és taszítások' *Magyar Jog* XL (1994) 11, 654-660. o. és H. Szilágyi István 'Magyar újkantiánusok' in *Jogbölcsélet: XIX-XX. század* Előadások, szerk. Varga Csaba (Budapest: Bibliotheca Cathedrae Philosophiae Iuris et Politicarum Universitatis Catholicae de Piiro Pázmány Nominata 1998), 69-72. o.

vezethető⁴⁵ — mellőzöttség után egy újabb, ki tudja meddig tartó mellőzésre számíthat választott tudományterületén.

Erre gondolva óhatatlanul felidéződnek BIBÓ barátjához, ERDEI FERENCHEZ 1935-ben írt levelének keserű — és egyben prófétikus — szavai: „itt tisztességes ember vagy politikus lesz, vagy kivándorol”.⁴⁶ BIBÓ ISTVÁN politikus lett — HORVÁTH BARNA kivándorolt.

H. Szilágyi István

⁴⁵ Vö. Zsidai ‘A tiszta jogszociológia’ [35. jegyzet] 20–22. o.

⁴⁶ BIBÓ levelét idézi Huszár Tibor ‘Bibó István: a gondolkodó, a politikus’ in Bibó *Válogatott tanulmányok* III [8. Jegyzet] 393. o.

THE BASES OF LAW

A JOG ALAPJAI

[1948]

THE BASES OF LAW*

Part I THE BASES OF LAW IN GENERAL

THE CONCEPT OF LAW:

AN EPITOME OF INQUIRIES INTO THE BASES OF LAW

A leading idea of this paper is that the results of inquiries into the bases of law are not indifferent to the concept of law. Its concept has to be shaped in a way to include the results of the said inquiries. Such an analysis may lead to a concept of law wherefrom all interconnections between the law and its bases can be deduced.

However, it has to be emphasised that ideological plays need to be excluded. Our point is to deal with the bases of law as forming the sociological substance of the concept of law. It is out of question to present the results of the theory on the bases of law as deduced from their own *a priori* notions or from those of the law.

It is neither intended to add new knowledge to the existing one about the bases of law. All we hope is to advance the clarification of our ideas on the concept of law a bit further.

LIMITING THE INQUIRY INTO THE SOCIAL BASES OF LAW

Our inquiries into the bases of law will be limited to the social objectivations treated extensively in my *Sociology of Law*.¹ This treatment is by no means considered exhaustive, or, of course, to be an obstacle in the way of exploring further bases. The bases in question are, however, sufficient to demonstrate the basic message of the theory of the bases of law.

The theory of law has to confine its inquiries into the most general interrelations of law. It is merely a function of inventiveness to be able to discover further social bases of law. Probably there are innumerable aspects wherefrom society can be looked at.

* Library of the Hungarian Academy of Sciences, Collection of Manuscripts, No. 5119/12 from the Bibó Legacy, with written indication of representing "Barna Horváth's train of thoughts intended to as a background material of the symposium of 1948" in Hungarian on the cover. Typescript, 54 p., with BIBÓ's hand-written corrections. Rather rough English in the original, with references identified only by name and page number and attemptively reconstructed by its translators. (Cs. V.)

¹ Barna Horváth *Rechtssoziologie Probleme der Gesellschaftslehre und der Geschichtslehre des Rechts* (Berlin & Grunewald: Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte GmbH 1934) xi + 311 pp. [henceforth abbreviated as RS], pp. 22 and 32.

A JOG ALAPJAI*

I. rész A JOG ALAPJAI ÁLTALÁBAN

A JOG FOGALMA:

A JOGI ALAPOK VIZSGÁLATÁNAK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

E dolgozat fő feltevése szerint a jogi alapok vizsgálatának eredménye nem közömbös a jogfogalom szempontjából. Az utóbbi fogalomnak úgy kell alakulnia, hogy magábanfoglalja az előbbi vizsgálat eredményeit. Csakis olyan elemzés vezethet el a jog fogalmához, amelyből a jog és alapjai közötti összes kölcsönös kapcsolat levezethető.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az ideológiai játékot kétségtől el kell kerülnünk. Kiindulópontom szerint a jog alapjaival történő foglalkozás során kell kialakítanunk a jogfogalom szociológiai tartalmát. Nem vállalkozunk tehát a jogi alapok elméleti eredményeinek bemutatására, amik az előbbiektől *a priori* fogalmaiból vagy a jog ilyen felfogásából vezethetők le.

Az sem áll szándékomban, hogy a jog alapjait illető tudásunkat újabakkal bővítsem. Mindössze ennyit remélhetünk: további lépést fogunk tenni afelé, hogy gondolatainkat a jog fogalmát illetően tisztázzuk.

A JOG TÁRSADALMI ALAPJAINAK VIZSGÁLATAKOR FELLÉPŐ KORLÁTOK

A jog alapjaira vonatkozó vizsgálataink azon társadalmi objektívációk által korlátozottak, amiket *Jogszociológiámban* felsorolok.¹ E felsorolás nem tekinthető kimerítőnek, és természetesen nincs akadálya annak, hogy más alapokat is feltárjunk. A felsoroltak ugyanakkor elegendők ahhoz, hogy a jogi alapok elméletének alapvető szempontjaira rámutassanak.

Ám a jogelméletnek korlátoznia kell vizsgálódásait a jog legáltalánosabb összefüggéseire. Csupán kutatói találékonyság kérdése, vajon felfedezzük-e a jog további társadalmi alapjait. Valószínűleg számtalan nézőpont létezik, amikből kiindulva a társadalmat szemlélhetjük.

I think that we may limit our inquiries into the social bases since they are the closest and most immediate bases of law.² Society is wedged between law and nature. Consequently, natural—biological and psychological—bases have only a remote and mediate influence. That is, according to the first reason of this argument, the influence of natural bases is but remote. According to the second one, their influence is also mediate.

Examining these two reasons separately, we can realize that emphasis is laid on the second one. For among the social bases of law, the strongest influence is exerted by the remotest one, i.e., economics. The others—war, power, culture, and procedure—exert a gradually weakening influence, as they work in the proximity of the law.

Therefore the reason why natural bases may be neglected cannot be their remoteness. This would not weaken their influence. The actual reason why they are neglected is that their influence is mediate.

SOCIETY AS THE PRELIMINARY CONDITION TO LAW

Society is the preliminary condition to law. Theory of law is a part of sociology.

The main objection of those who deny this arises from a rather limited conception of sociology, reducing it to the question of social change.

They presume, at the same time, that theory of law cannot be limited to legal sociology. Since, as their argument holds, theory of law cannot neglect the problems connected with the valuation of law and its logical interrelations. These problems belong to the specific field of legal theory.

SOCIOLOGY IS NOT A SCIENCE OF FACTS

To say that sociology is a science of facts means to actually deny sociology. Sociology on purely causal bases could not be an independent science but merely an area of natural sciences.

Thus the statement that the structure of society is not built upon exact rules of causality is not more than the indication of some kind of regularity.

This means the general acknowledgement of a methodological problem which can only be explained by the synoptic structure of social being. This statement of problem satisfies, rather curiously, many thinkers who are not inclined to be bothered by the trouble of investigating and solving it.

² Horváth *RS*, p. 32.

Úgy vélem, hogy vizsgálatunkat a társadalmi alapokra korlátozhatjuk, mivel ezek megközelíthetők és közvetlenek.² A társadalom a jog és a természet közé ékelődik. A biológiai vagy pszichikai természeti alapok hatásai azonban távoliak és közvetettek. Ez az érvelés két okot tartalmaz. Az első szerint a természeti alapok befolyása távoli. A második szerint hatásuk közvetett.

Külön vizsgálva e két okot láthatjuk, hogy a hangsúly a másodikon van. A társadalmi alapok közt a legerősebb befolyást a legtávolabbi alap, a gazdaság gyakorolja. A többi — háború, hatalom, kultúra és eljárás — fokozatosan gyengülő hatást gyakorol, egyre közelebb kerülve a joghoz.

Az ok tehát, amiért e természetes alapokat figyelmen kívül hagyhatjuk, nem távolságukban rejlik. Ez nem gyengítené befolyásukat. Figyelmen kívül hagyásuk valós oka az, hogy hatásuk közvetett jellegű.

A TÁRSADALOM A JOG ELŐZETES FELTÉTELE

A társadalom előfeltétele a jognak. A jogelmélet ezért a szociológia része.

Azok, akik ezt a szociológia szűk értelmű felfogásából kiindulva tagadják, e tudományt a társadalmi változás kérdésére korlátozzák.

Másrészről feltételezik, hogy a jogelmélet nem korlátozható a jog-szociológiára. A jogelméletnek — folytatódik az érvelés — nem áll módjában mellőzni a jogi értékeléssel és a logikai összefüggésekkel kapcsolatos kérdéseket. E kérdések bizonyosan hozzátartoznak a jogelmélet legsajátabb területéhez.

A SZOCIOLOGIA NEM A TÉNYEK TUDOMÁNYA

Ha azt mondjuk: a szociológia a tények tudománya, ezzel a szociológiát tagadjuk. A szociológia tisztán okozati alapokon nem lehet független tudomány, csupán fejezete a természettudománynak.

Az az állítás tehát, hogy a társadalom szerkezete nem az okozatosság egzakt szabályaira épül, mára már egyszerű közhelynek tetszik. Ami a társadalomban megfigyelhető, nem több, mint egyfajta szabályosság.

Mindez egy módszertani probléma általános elismerését jelenti, amely probléma csak a társadalmi jelenségek szinoptikus struktúrájával magyarázható. A kérdés ilyen felvázolása furcsa módon sok gondolkodót kielégít, akik nem veszik a fáradságot, hogy megvizsgálják vagy megoldják azt.

ARTICULATION OF PROBLEMS-FOLLOWS

A SYNOPTIC STRUCTURE OF SOCIETY AND LAW

The development of problems characteristic of social and legal theory mirrors the synoptic structure of society and law. Society may be defined as the total sum of human behaviours, conditioning each other. This definition clearly shows the synoptic nature of the concept of society. For human behaviour obviously forms a part of reality selected by one particular valuational criterion, i.e., moral freedom.

There is no essential difference between behaviour and procedure in this regard. However, some deviations will be noticed later on, when we analyse the concept of procedure. But these deviations do not alter the common synoptic structure of both behaviour and procedure.

To recognize that law and society are of a synoptic structure has far-reaching consequences. For, if law displays a synoptic structure, its bases have to do so as well. In other words, this means that society is wedged between law and nature. The bases of law must be sought in society only. All the synoptic bonds between law and its bases will be torn when we leave the sphere of society and enter the one of nature. Since nature, being the domain of pure causality, cannot serve as the basis for any synopsis.

ANALYSIS OF LEGAL CHANGE DISCLOSES

THE INTERRELATION BETWEEN LAW AND ITS BASES

Change of law displays the interrelation between law and its bases, which can be summarised in the rule of diminishing function.³

However, there are two exceptions to this rule. The first is the relation between procedure and law, showing a direct function in every direction within a single type of bases (law being a kind of procedure itself). The second exception is the relation of mutuality, showing direct function between every pair of the bases in a single direction. Diminishing function does not prevail in either of these cases.

However, there is some interrelation between economics, war, power, culture and procedure, on the one hand, and law, on the other. Changes of these objectivations are followed by respective changes in law. Conversely, changes in law are followed by changes of these objectivations. Apart from these exceptions, the role of either side is growingly diminishing, and, beyond a certain limit, changes in law and in its bases growingly impede their mutual development.

³ Horváth Barna *A jogelmélet vázlatja* [Outlines of legal theory] (Szeged: Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1937) xxvi + 265 pp. [henceforth abbreviated as *JV*], pp. 132, 148, as well as *RS*, p. 62.

A PROBLÉMÁK MEGFOGALMAZÁSA KÖVETI A TÁRSADALOM ÉS A JOG SZINOPTIKUS STRUKTÚRÁJÁT

A jog- és társadalomelmélet problémáinak fejlődése követi a jog és a társadalom szinoptikus szerkezetét. A társadalom úgy határozható meg, mint egymást feltételező emberi magatartások összessége. E meghatározás tisztán mutatja a társadalom fogalmának szinoptikus természetét. Az emberi magatartás nyilvánvalóan a valóságnak valamely különleges értékszempontból kiválasztott része, e szempont pedig nem más, mint a morális szabadság.

E szempontból nincs lényegi különbség magatartás és eljárás között. Ugyanakkor néhány eltérést akkor fogunk vizsgálni, amikor az eljárás fogalmát elemezzük. Ezek az eltérések azonban nem érintik a viselkedés, illetve az eljárás általános szinoptikus szerkezetét.

Messzeható következményei vannak ama felismerésnek, hogy a jog és a társadalom egyaránt szinoptikus struktúrák. Ezért ha a jog szinoptikus szerkezetet mutat, úgy a jog alapjainak is ilyeneknek kell lenniük. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy a társadalom a jog és a természet közé ékelődik. A jog alapját csak a társadalomban kereshetjük. Az összes szinoptikus kötelék elszakad a jog és alapja között, amikor elhagyjuk a társadalom szféráját és belépünk a természet világába. A természet — lévén tiszta okozatiság — nem lehet alapja semmiféle szinopszisnak.

A JOG VÁLTOZÁSÁNAK KUTATÁSA FELTÁRJA A JOG ÉS ALAPJAI KÖZÖTTI KAPCSOLATOT

A jog változása rávilágít a jog és alapjai közti összefüggésre. Ez általánosságban a csökkenő teljesítmény³ szabálya alapján foglalható össze.

Van azonban két kivétel e szabály alól. Az első az eljárás és a jog közötti kapcsolat, amely egyenes összefüggést mutat minden irányban az alapok egyes típusain belül. A második kivétel a kölcsönösség kapcsolata, amely az alapok minden párja között egyenes összefüggést mutat egyetlen irányban. A csökkenő teljesítmény elve nem érvényesül ezekben az esetekben.

Itt tehát fennáll bizonyos kapcsolat egyrészt a gazdaság, háború, hatalom, kultúra és eljárás, másrészt a jog között. Ezen objektivációk változásait követi a jog megfelelő változása, és viszont: a jog változásait követi ezen objektivációk változása. Az említett két kivételtől eltekintve mindkét oldal teljesítményei egyre inkább csökkenő mértékűek, és bizonyos határon túl a jog és alapjainak változása egyre jobban korlátozza kölcsönös fejlődésüket.

LOGICAL EXAMINATION OF THE BASES OF LAW IN GENERAL

Change in law reflects the change of its bases

The interrelation between law and its bases is the first item to be included in the concept of law. However, this interrelation cannot mean any relation in general by the force of which the qualification of any of them could finally define one or another basis. The basis must be some qualified interrelation itself.

For instance, the regularity of diminishing function is such a qualified interrelation. The qualified interrelation between law and its bases might be best defined by stating that the law's functioning in any society is preconditioned by these objective social factors. It is their operation that calls law into being, and their existence produces the existence of law. Their origin, development and decay are reflected in the origin, development and decay of the law. The present paper treats the bases of law in a way of explaining the existence and changes of the law. Law is co-existent with its bases. Any social factor can be taken as a basis of law the change of which is followed by the change of the law.

EVERYTHING IS A BASIS OF LAW THAT HAS
A PART OF ITS CONCEPT IN COMMON WITH LAW

The component which is shared by both the concept of law and the law's basis forms a part of the volume (and not the content) of the concept itself. It is the same social substance that bears law and economics, war, power, culture and procedure as well. The same behaviours are considered to be law from one perspective, and economics, war, power, culture, and procedure, from another one.

That what has, within the volume of its concept, at least something in common with one of the concept of law, can be considered a basis of law. Social objectivations called bases of law and the law itself coincide by covering the same range of social behaviours to a great part.

EXPLANATION OF THE DIMINISHING FUNCTION
BETWEEN LAW AND ITS BASES

The diminishing function between law and its bases is explained by their partial coincidence and also by their difference. The social bases of law are social objectivations which cover partly the same behaviours that law extends to.

Providing that synopsis is taken to mean the mutual selection of the elements of reality and value,⁴ it goes without saying that not only behaviours, but also their principles of selection are supposed to have at least something in common.

⁴ Horváth *JV*, pp. 61–76.

A JOG ALAPJAINAK LOGIKAI VIZSGÁLATA ÁLTALÁBAN

A jog változása jelzi alapjainak változását

A jog és alapjai közötti kölcsönös kapcsolat az első dolog, amit a jog fogalmába tartozónak kell tekintenünk. Ámde ez a kölcsönös összefüggés nem jelenthet valamilyen általában vett viszonyt, aminek minősítése végül is elvezetne egyik vagy másik alaphoz. Az alaphoz magának kell valamilyen sajátos viszonynak lennie.

Például a csökkenő teljesítmények szabályossága egy ilyen sajátos kölcsönkapcsolat. A jog és alapjai közötti sajátos kapcsolat legjobban így határozható meg: a jog társadalomban betöltött funkciójának el látását csak ezen objektív társadalmi tényezők teszik lehetővé. Ezek funkciói keltik életre a jogot, és létezésük teremti meg a jog létezését. Eredetük, fejlődésük és pusztulásuk kifejezi a jog eredetét, fejlődését és elhalását. Elméletünk a jog alapjaival foglalkozik abban az értelemben, hogy megmagyarázza a jog létezését és változását. A jog együtt adott alapjaival. A jog alapjaként bármely társadalmi tényező figyelembe vehető, s változását követi a jog változása.

MINDEN A JOG ALAPJA, AMI A JOGGAL KÖZÖS FOGALMI ELEMMELEL RENDELKEZIK

A jog és alapjainak közös fogalmi eleme nem a tartalom, hanem a fogalom kiterjedésében jelenik meg. Ez ugyanaz a társadalmi anyag, és éppen úgy hordozza a jogot, mint a gazdaságot, háborút, hatalmat, kultúrát és eljárást. Ugyanazok a magatartások tekinthetők egyik szempontból joginak, míg a másiktól a gazdasági, háborús, hatalmi, kulturális vagy eljárási szférához tartozónak.

Mindaz, ami a jog fogalmán belül van, vagy legalábbis aminek van közös része azzal, úgy tekinthető, mint a jog alapja. A jog alapjainak nevezett társadalmi objektívációk halmaza és maga a jog a társadalmi viselkedés jórészt azonos körét takarja.

A JOG ÉS ALAPJAI KÖZTI CSÖKKENŐ TELJESÍTMÉNYEK MAGYARÁZATA

A jog és alapjai közti csökkenő teljesítmények részleges egybeesésükkel és részleges különbözőségükkel magyarázhatók. A jog társadalmi alapjai olyan objektívációk, amik részben túlmutatnak ugyanazon magatartás jogi felfogásán.

Amennyiben a szinopszis a valóság részeinek és az értékek⁴ elemeinek kölcsönös kiválasztását jelenti, úgy aligha tagadható, hogy nemcsak a viselkedésnek, de a viselkedés kiválasztott alapelveinek is legalább részben közöseknek kell lenniük.

The partial coincidence of both the factual and the valuational elements makes it easy to understand that the change of any one implies the change of the other.⁵ Their diminishing function is at the same time explained by their partial difference.

EXCEPTIONS

The first exception to the rule of diminishing function is the relation between law and procedure. It differs from the relation between law and the other bases. This might be best explained by representing law and its bases as intersecting circles covering partly common and partly different spaces. Now, one of the bases, procedure, is represented in this sketch by a circle entirely enclosing (and not intersecting) the smaller circle of law.

The second exception is development along the line of mutuality. However, this exception is perhaps only an apparent one, as mutuality is defined as a symmetrical (and not unilateral) line of development. This is why development, following the line of mutuality, never disturbs the original balance, and does not display the characteristics of diminishing function.

LAW CANNOT BE DEFINED WITHOUT RELATING IT TO OTHER SOCIAL ENTITIES

One cannot delimit law without relating it to other forms of social entities. This clause is one of the initial assumptions of the theory of the bases of law. Returning to the picture representing law and its bases as intersecting circles, it is obvious that the circle of law is the last one to be drawn. It has to be drawn to cover partly the circles representing its bases. Obviously, law and its bases are social entities partly overlapping each other.

This circumstance has further consequences as well. Not only it means that behaviours by the reference to which law is positivated are partly the ones of economics, war, power, culture, or procedure. Law is not simply a layer upon the behaviours later objectivated in society as economics, war, power, culture and procedure. Law stratifies directly upon the objectivations themselves, and not upon the facts of economics, war, power, culture, and procedure.

⁵ Horváth *RS*, p. 62.

A tény és az értékösszetevők részleges egyezése könnyen beláthatóvá teszi, hogy az egyik változása maga után vonja a másik változását.⁵ Másrészről viszont csökkenő teljesítményüket részleges különbözőségük magyarázza.

KIVÉTELEK

A csökkenő teljesítmény szabálya alól az első kivétel a jog és az eljárás közti kapcsolat. Ez különbözik a jog és más alapok közti kapcsolattól. A jog és alapjainak jelenlétét úgy fejezhetnénk legjobban ki, mint egymást metsző körökét, amelyek részben közös, részben különböző területet foglalnak el. Mármint az eljárást úgy ábrázolhatnánk egy ilyen vázlatban, mint olyan kört, amelyik teljesen magában foglalja a jog kisebb körét, s amelynek azzal nincs sehol metszéspontja.

A második kivétel a kölcsönösség vonala mentén mutatkozó fejlődés. E kivétel azonban talán csak látszólagos, mivel a kölcsönösséget úgy határoztuk meg, mint egy szimmetrikus és nem egyoldalú fejlődési vonulatot. Ezért a kölcsönösség vonalát követő fejlődés soha nem zavarja a természetes egyensúlyt és nem mutatja a csökkenő teljesítmény jeleit.

A JOG NEM HATÁROZHATÓ MEG MÁS TÁRSADALMI JELENSÉGEKKEL VALÓ KAPCSOLATA NÉLKÜL

A jog nem határolható körül anélkül, hogy egyidejűleg más társadalmi jelenségekkel való kapcsolatát számításba ne vennénk. Ez a jogi alapok elméletének előfeltételeihez tartozik. Visszatekintve a jogot és alapjait ábrázoló képre, nyilvánvaló, hogy a jog körét kell utoljára berajzolnunk. Úgy kell körvonaloznunk, hogy részben fedje a jog alapjait ábrázoló köröket. Nyilvánvaló, hogy a jog és alapjai társadalmilag olyan jelenséget testesítenek meg, amelyek áthatolnak egymásba.

Mindez további következményekkel jár, hiszen nemcsak annyit jelent, hogy a jogi magatartások részben közösek a gazdaság, a háború, a hatalom, a kultúra és az eljárás magatartásaival. A jog nem egyszerűen többletréteg azokon a magatartásokon, amelyek utóbb úgy objektiválódnak a társadalomban, mint gazdaság, harc, hatalom, kultúra vagy eljárás. A jog közvetlenül magát az objektivációt bontja rétegekre. Nem a gazdaság, háború, hatalom, kultúra és eljárás tényein, hanem magukon az objektivációkon közvetlenül jelenik meg.

REVERSIBILITY OF THE DIMINISHING FUNCTION

The last remark, if correct, means more than the mere rule of diminishing function. Diminishing function is strictly mutual, and does not explain by itself why economics, war, power, culture and procedure are taken to be the bases of law and not law their base. For diminishing function is reversible.

BASES OF LAW ARE MORE NECESSARY IN SOCIETY THAN LAW ITSELF

The meaning of the term 'basis' is given when a necessity for law in society arises by the force of the 'basis' in question.

Of course, bases of law are more basic necessities of social life as compared to law itself. Natural necessities are parts of these bases.

ECONOMICS AS A NATURAL NECESSITY

Economic activity is based on natural necessities. I think that economics is the first and strongest basis of law, as economics is the most immediate natural necessity that exerts the greatest pressure on law.⁶ Human behaviours are directed, first of all, by economic necessities. They need to be satisfied first, even if any other necessity or human wish happens to be actually satisfied before the most urgent economic needs.

IRREVERSIBILITY OF THE RELATION BETWEEN LAW AND ITS BASES

The interrelation between law and its bases, however, is of another kind. It is irreversible.

What is the reason of this difference? Why is law not the base of economics—at least not to such an extent as economics is the base of law? There is only one possible answer to this question. Law is not such an immediate, primary necessity in society as economics is.

⁶ Horváth *RS*, pp. 22–23.

A CSÖKKENŐ TELJESÍTMÉNY MEGFORDÍTHATÓSÁGA

Ha ez a vizsgálódás helytálló, úgy ez többet jelent, mint a csökkenő teljesítmény szabályát. Ez utóbbi ugyanis szigorúan kölcsönös természetű, és nem magyarázza, hogy miért hívjuk a gazdaságot, háborút, hatalmat, kultúrát és eljárást a jog alapjainak, és miért nem a jog ezeknek az alapja. A csökkenő teljesítmény viszont megfordítható.

A JOG ALAPJAI SZÜKSÉGESEBBEK A TÁRSADALOMBAN, MINT MAGA A JOG

Az „alap” kifejezés jelentését akkor kapjuk meg, ha a jog szükség-szerűségét a társadalomban éppen az „alap” erejével bizonyítjuk.

A jog alapjai természetesen sokkal alapvetőbb szükségszerűségei a társadalmi életnek, mint maga a jog. Köztük találhatók a természetes szükségletek is.

A GAZDASÁG MINT TERMÉSZETES SZÜKSÉGSZERŰSÉG

A gazdasági cselekvés — mint másutt bizonyítottuk — természetes szükségleteken nyugszik. Az a megfontolás támasztja ezt alá, hogy a gazdaság az első és legerősebb alapja a jognak, s egyúttal a gazdaság mint legközvetlenebb természetes szükséglet a legnagyobb nyomást gyakorolja a jogra.⁶ Az emberi viselkedést mindenekelőtt a gazdasági szükségletek irányítják. Először ezeket kell kielégíteni. Ezen felül az sem lehet kétséges, hogy semmiféle más szükséglet vagy emberi igény sem ismerhető el vagy támasztható a legsürgetőbb gazdasági szükségletek kielégítése előtt.

A JOG ÉS ALAPJAI KÖZÖTTI KAPCSOLAT MEGFORDÍTHATATLANSÁGA

A jog és alapjai közötti kapcsolat azonban más természetű, hiszen megfordíthatatlan.

Mi az oka ennek a különbségnek? Miért nem alapja a jog a gazdaságnak — legalább annyira kiterjedten, mint amennyire a gazdaság alapja a jognak? Csak egy lehetséges válasz adható e kérdésre. A jog a társadalomban nem annyira közvetlen és elsődleges szükségszerűség, mint a gazdaság.

WAR AND PEACE, POWER AND FREEDOM

To a certain extent, war and peace are also natural necessities. They need to be given due course only provided that the natural conditions of society are not altered considerably. If there were no peace at all, mutual destruction would soon end social life. If there were no war at all—not even the civilized forms of private and public warfare: economic competition, intellectual controversy and political discussion—, social development would soon be stopped.

It is a natural consequence of the underlying psychological conditions of mankind—namely that living entities can easily be both destroyed and (not being perfect either intellectually or morally) committed to conflict with one another—that neither war nor peace can be all-pervading universal. A minimum of war and peace is rooted in as a natural necessity, and their maximum is ruled out by the same necessity.

Power and freedom are also rooted in as a natural necessity. Thirst for power, hardly curable and subservient to economic satisfaction, produces a race for power with constantly changing power positions and an unstable equilibrium. Therefore, power phenomena appear out of necessity. Without an exercise in domination and subjection, as well as in freedom, human beings with their natural condition could not bear the strains of social life. It is the same natural necessity that produces the minimum and rules out the maximum of power and freedom in society.

POWER AS AN APPARENT EXCEPTION

The bases of law are primary social phenomena serving as proper foundations of law. Power seems to be an exception. Although different bases will be separately dealt with below, it is better to discuss the nature of this exception here.

The procedural theory I have developed treats power not as a creative agent producing the law but rather as the law's product. I am critical to the theories of power and coercion for the same consideration.

Nevertheless, it is reasonable to enumerate power among the bases of law. Though law is not a direct command of power, there is no doubt that law and power are interconnected. Therefore, the question arises as to whether it is the same interconnection that prevails between power and law, on the one hand, and the other bases and law, on the other.

HÁBORÚ ÉS BÉKE, HATALOM ÉS SZABADSÁG

Maga a háború és béke is bizonyos fokig természetes szükséglet. Ez azt jelenti, hogy szükségszerűen meg kell jelenniük, amennyiben a társadalom természetes alkotóelemei nem változnak jelentős mértékben. Ha egyáltalán nem lenne béke, úgy a kölcsönös rombolás hamarosan véget vetne a társadalmi életnek. Viszont ha egyáltalán nem lenne háború — még a magán- és közhadviselés olyan civilizált formáiban sem, mint a gazdasági verseny, szellemi vita vagy politikai tárgyalás —, úgy hamarosan megállna a társadalmi haladás.

Ez természetes következménye az emberiség élettani létének — az emberiség ugyanis olyan faj, amely könnyen pusztul, és mivel sem intellektuálisan, sem morálisan nem tökéletes, ezért tagjai könnyen keverednek egymással konfliktusba; tehát sem a háború, sem a béke nem lehet uralkodó jelenség. A háború és béke minimuma az emberi természetben gyökerező szükséglet, míg maximumát ugyanez a szükségszerűség zárja ki.

A hatalom és szabadság hasonlóképpen természetes szükségletekben gyökerezik. A hatalomvágy — ami nehezen gyógyítható, és maga is alapja a gazdasági elégedetlenségnek — maga idézi elő a hatalomért vívott harcot, állandóan változtatva a hatalmi egyensúlyt és pozíciókat. A hatalom mint jelenség ezért tűnik szükségszerűnek. A hatalom és az alávetés — éppen úgy, mint a szabadság — gyakorlata nélkül az emberi természet aligha viselné el a társadalom feszültségeit. Ugyanaz a természetes szükséglet teremti meg a hatalom és szabadság minimumát és zárja ki maximális megvalósulását a társadalomban.

A HATALOM MINT LÁTSZÓLAGOS KIVÉTEL

A jog alapjai azok az eredeti társadalmi jelenségek, amik megfelelő alapozást adnak a jognak. A hatalom kivételnek tetszik. Bár az egyes különféle alapokkal később fogunk foglalkozni, helyesnek tűnik itt tárgyalnunk e kivétel természetét.

Az eljárás elmélete nem annyira jogot keletkeztető tényezőként látja a hatalmat, mint inkább a jog produktumaként. Ugyanezzel az érvel bíráljuk a hatalom- és kényszerelméleteket egyaránt.

Mindazonáltal okunk van arra, hogy a hatalmat a jog alapjai közé soroljuk. Bár a jog nem a hatalom közvetlen parancsa, jog és hatalom kétségkívül kölcsönösen összefügg. Ezért felmerül a kérdés, vajon ugyanaz a kölcsönkapcsolat érvényesül-e egyrészt jog és hatalom, másrészt a jog és többi alapja között?

ARGUMENTS BY THE THEORIES OF POWER

Theories of power usually forget that power is a rather superficial phenomenon in society. Without the solid foundation of law, power is rather unstable and unpredictable as to its results.⁷ Power is organized by law. Stability of power can only be reached through the organizational function of law. Many kinds of unstable power may exist in society, but lasting power is made only possible through law. It may seem as if law were the basis of power and not power the basis of law.

SHORT CRITICISM OF THE THEORIES OF POWER

When we go more deeply into the matter, this appearance vanishes. For the same relation as the one between power and law, may be observed between the other bases and law. Making another step further, we might be assured that power is a basis of law.

Following this line of thought we can see that law is not the creation of its bases. The function of the bases is to bring forth social objectivations, which serve as the groundwork for law.

Law emerges from these objectivations as a higher, more comprehensive and more material kind of objectivation. Not what produces law but upon which law becomes stratified is a basis of law. It is the objectivation wherefrom the law separates itself.

In this sense, all objectivations listed above are bases of law. Power may be considered a basis of law in the same sense.

BASES OF LAW AT A CERTAIN DEGREE OF DEVELOPMENT CANNOT DO WITHOUT LAW

The interrelation between law and its bases may be characterized by the rule of diminishing function. But it must be added that the relation of law to its bases is irreversible. This may be explained by the fact that the mere existence of social objectivations does not precondition the existence of law in society.

At the same time, law is a factor indispensable indeed for the further existence of these objectivations, called the law's bases, beyond a certain degree of their development.

ECONOMICS TAKEN AS AN EXAMPLE FOR THIS THEORY

Economics, on a simple scale, is easily imagined in primitive society, even under undeveloped legal conditions. However, once a certain degree of development is reached, economics must necessarily produce law, indispensable for economic organization.

⁷ Horváth *RS*, p. 26.

A HATALOMELMÉLET ÉRVEI

A hatalomelméletek rendszerint elfeledkeznek arról, hogy a hatalom meglehetősen felszíni jelenség a társadalomban. A jog szilárd megalapozása nélkül a hatalom meglehetősen bizonytalan és kiszámíthatatlan — akárcsak eredményei.⁷ A hatalom a jog által szerveződik. A hatalom állandóságát csak a jog szervező funkciójának eszközével érhetjük el. Számtalan bizonytalan hatalom létezhet a társadalomban, de maradandó hatalmat csakis a jogon keresztül lehetséges elérni. Úgy tűnhet, mintha a jog lenne a hatalom alapja, és nem a hatalom a jog alapja.

A HATALOMELMÉLETEK RÖVID BÍRÁLATA

A kérdés mélyebb vizsgálatával ez a látszat eltűnik. Ugyanaz a kapcsolat figyelhető meg hatalom és jog között, mint más alapok és a jog között. Tovább lépve, meggyőződhetünk arról, hogy a hatalom a jog egyik alapja.

Gondolatmenetünket követve látjuk, hogy a jog nem teremtménye alapjainak. Az alapok funkciója az, hogy megteremtsék azokat a társadalmi objektivációkat, amelyek majd a jog megalapozóiként szolgálhatnak.

A jog ezen objektivációk közül kiemelkedik — mint magasabb, átfogóbb és anyagi jellegű objektiváció. A jog alapja nem az, ami a jogot létrehozza, hanem az, amire ráakódik. Az objektiváció pedig az, amittől a jog elkülönül.

Az összes felsorolt objektiváció a jog alapja a fenti értelemben. A hatalmat ugyanebben az értelemben tekinthetjük a jog alapjának.

A JOG ALAPJAI EGY BIZONYOS FOK UTÁN NEM FEJLŐDNETEK A JOG NÉLKÜL

A jog és alapjai közti kölcsönkapcsolat a csökkenő teljesítmény szabályával jellemezhető. Ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy a jog és alapjai közti kapcsolat megfordíthatatlan. Ez azzal a ténnyel magyarázható, hogy a társadalmi objektivációk pusztán létezése nem jelenti egyszersmind a jog létezését is a társadalomban.

Másfelől viszont a jog valóban elengedhetetlen tényezője annak, hogy az alapoknak nevezett objektivációk bizonyos fejlődési fokon túl tovább fejlődhessenek.

TEKINTSÜK A GAZDASÁG PÉLDÁJÁT EBBEN AZ ELMÉLETBEN

A gazdaság — egyszerű viszonyok között — könnyen elképzelhető egy primitív társadalomban, még fejletlen törvénykezési feltételek mellett is. Ugyanakkor egy bizonyos fokú fejlettség elérését követően a gazdaságnak szükségszerűen meg kell teremtenie a jogot, mely nélkülözhetetlen a gazdaság szervezéséhez.

Therefore, law is an indispensable factor to the development of economics beyond a certain degree.

This applies to the other bases of law as well.

ALL THE BASES ARE IN NEED OF LAW AND THIS NEED CREATES LAW

This is to say that, beyond a certain degree, law is indispensable to its bases. It serves, as it were, as the basis for its bases.

However, the statement above needs some qualification. The function of law toward its bases is not the same as the function of bases toward law. This latter function is, as shown above, irreversible. The function of law toward its bases must not be mistaken for this irreversible function of the bases toward law.

We have explained enough about the first of these functions. As to the second function; the bases of law are social phenomena which, even though they need law beyond a certain degree of development, are the indispensable medium through which the law is actualized.

It is true that these objectivations are in need of law. But it is precisely this need alone that gives life and meaning to law.

It would be premature to think that because economics, war, power, culture, and procedure cannot do without law beyond a certain degree of development, law is the basis of these objectivations in the same way as they are the basis of law. The relation between law and its bases is by no means reversible.

THREE QUESTIONS TO BE EXPLAINED

To sum up the preceding argument and to connect it to what will follow, we may formulate the general problem of the bases of law in the following three ways.

The first is the interrelation between law and the objectivations which serve it as its bases. The remaining two concern the particular *surplus* that makes this interrelation irreversible so as to surpass the rule of diminishing function, which is reversible.

Advancing from the basis of law to law itself, we have to explain why law becomes indispensable to economics, war, power, culture and procedure at a certain degree of development. Lastly, advancing from law toward its bases, we have to explain why economics, war, power, culture and procedure are indispensable at all to the reality of law.

The three questions to be explained in order to be able to answer the general problem of the bases of law may be formulated as follows: (1) interconnection between law and the social objectivations serving as its bases,

Ezért a jog a gazdaság bizonyos fokú fejlődésén túl nélkülözhetetlen tényező. Ez vonatkozik a jog többi alapjaira is.

AZ ÖSSZES ALAPNAK SZÜKSÉGE VAN A JOGRA, ÉS EZ A SZÜKSÉGLET TEREMTI MEG A JOGOT

Bizonyos fokon túl a jog voltaképpen nélkülözhetetlen alapjai számára. Mintegy úgy működik, mint alapjainak az alapja.

Ugyanakkor ez az állítás némi pontosítást igényel. A jog funkciója az alapok irányában ugyanaz, mint az alapok funkciója a jog irányában. Ez utóbbi funkció, mint korábban bemutattuk, visszafordíthatatlan. A jog funkcióját alapjai irányában nem szabad összetévesztenünk az alapok visszafordíthatatlan funkciójával a jog irányában.

Az első ilyen funkcióról már szóltunk. A második az, hogy a jog alapjai társadalmi jelenségek, amiknek bár bizonyos fejlődési fokon túl szükségük van a jogra, mégis maguk is nélkülözhetetlen közvetítő közegek, amiken keresztül a jog aktualizálódik.

Igaz, hogy a fenti objektivációk számára szükséges a jog. Pontosabban, ez az egyedüli ok, ami a jog létét és értelmét adja.

Elhamarkodott következtetés lenne azonban azt gondolnunk, hogy mivel gazdaság, háború, hatalom, kultúra és eljárás egy bizonyos fejlettségi fokon túl nem létezhetnek jog nélkül, ezért a jog éppúgy alapja ezeknek az objektivációknak, mint ahogyan azok maguk a jog alapjai. A jog és alapjai közötti kapcsolat tehát semmi esetre sem megfordítható.

HÁROM MAGYARÁZATRA VÁRÓ KÉRDÉS

Összegezve és az ezután következőkhöz kapcsolva az eddigi gondolatmenetet, a jog alapjainak általános problémáját az alábbi három kérdésben fogalmazhatjuk meg.

Mindehhez három körülményt kell kifejtenuünk. Ezek egyike a jog és az alapjául szolgáló objektivációk közti kölcsönkapcsolat. A fennmaradó kettő arra a bizonyos többletre vonatkozik, amely e kölcsönös viszonyt megfordíthatatlanná és a csökkenő teljesítmény reverzibilis törvényénél erősebbé teszi.

A jog alapjaitól maga a jog felé közeledve meg kell magyaráznunk, miért válik a jog a fejlődés bizonyos fokán nélkülözhetetlenné a gazdaság, a háború, a hatalom, a kultúra és az eljárás számára. Végül a jogtól az alapok felé közeledve meg kell magyaráznunk, hogy a gazdaság, hatalom, háború, kultúra és eljárás miért teljesen nélkülözhetetlen a jog valósága számára.

A három kérdés, amelyről mindenkinek számot kell adnia, aki a jogi alapok problémáinak megoldására vállalkozik, ekképpen fogalmazható meg: (1) a jog és az alapjául szolgáló objektivációk közti kölcsönkapcsolat,

(2) indispensability of law at some degree of development of its bases (irreversible relation), and (3) indispensability of the bases to the subsistence of the law in any case (irreversible relation).

The first question has already been partially answered. The answer to the remaining two ones will throw some light upon the turning point of the argument, namely, the connection between the bases and the concept of law.

DETAILED EXAMINATION OF THE REMAINING TWO PROBLEMS

Law is not an end in itself but a means to achieve other ends

It is an initial hypothesis of legal sociology that law is something social. What goes beyond this is the result of inquiries into the bases of law. This shows that law is not an isolated or independent phenomenon in society. It rather stands in functional interrelation with other social objectivations.

According to my terminology, law is a specific social technique. This characteristic expression and also the concept of procedure (to be analysed later on) clearly show two things. Firstly, law has its own sharply delimited and defined concept and field of operation. Secondly—and even more importantly in this context—, this particular social technique (which is the most developed structure of all procedures) is not an end in itself but a means to other ends.

LAW IS WITHOUT CONTENT IF THE RELATION TO ITS OWN BASES IS LEFT OUT OF ACCOUNT

Economics, war, power, culture and procedure are, as we have seen, the indispensable medium to the reality and operation of law. This means that law is void of any content, if its relation to economics, war, power, culture and procedure is left out of consideration. The role of law is to become an indispensable technique applied to the various manifestations of social life. It is the most developed structure among all the procedures, the most institutionalized and the most differentiated as well, through which the life of society may run in the smoothest, surest and most easily predictable way. Law is the most effective means to satisfy the needs of society. The genuine task of law is to realize this satisfaction in accordance with the principles of justice. Economics, war, power, culture and procedure are the bases of law. They call it to life because they are unable to do without it.

LAW AS A SOCIAL PROCEDURE

Law cannot be an empty-going mill. It can only operate if the balancing and harmonizing of economics, war, power, culture and procedure go on within its structure.

(2) a jog nélkülözhetetlensége ezen alapok bizonyos fokú fejlettsége esetén (mint megfordíthatatlan kapcsolat), és (3) az alapok nélkülözhetetlensége a jog fennmaradásához minden esetben (mint megfordíthatatlan kapcsolat).

Az első kérdést részben fentebb már megválaszoltuk. A maradék kettőre adandó válasz érvelésünk lényegére vetít majd fényt, az alapok és a jog fogalma közti viszonyra.

A FENNMARADÓ KÉT PROBLÉMA RÉSZLETES VIZSGÁLATA

A jog nem öncélú, hanem más célok eszköze

A jogszociológia egyik kiinduló feltevése szerint a jog társadalmi dolog. Minden ezen túli eredmény már a jog alapjait érintő vizsgálatok eredménye. Ezek szerint pedig a jog nem elszigetelt vagy független jelenség a társadalomban, inkább funkcionális kapcsolatban áll más társadalmi objektívációkkal.

Az általam jellemzésre szánt kifejezés szerint a jog sajátos társadalmi technika. Ez a kifejezés (s még inkább az eljárás fogalma, aminek elemzését majd a továbbiakban adom) két dolgot mutat tisztán. Először, a jog élesen határolt, s meghatározott fogalommal és működési területtel rendelkezik. Másodszor — ami ebben az értelemben sokkal fontosabb —, ez a sajátos társadalmi technika, a legfejlettebb eljárások rendszere, nem önmagában vett cél, hanem más célok eszköze.

A JOG TARTALOM NÉLKÜLI, HA KAPCSOLATÁT AZ ALAPOKKAL FIGYELMEN KÍVÜL HAGYJUK

Mint már láttuk, gazdaság, háború, hatalom, kultúra és eljárás a jog valóságának és működésének nélkülözhetetlen közegei. Azaz a jog nélkülöz minden tartalmat, ha a gazdasággal, háborúval, hatalommal, kultúrával és eljárással való kapcsolatát figyelmen kívül hagyjuk. A jog szerepe az, hogy nélkülözhetetlen technikaként szolgáljon a társadalmi élet különböző megnyilvánulásaihoz. Ez a leginkább fejlett, intézményesedett és bonyolult eljárások szerkezete, amiken keresztül a társadalom a leginkább zavartalan, biztonságos és könnyen kiszámítható úton haladhat. A jog a társadalmi szükségletek kielégítésének leghatékonyabb eszköze. A jog igazi feladata az, hogy a szükségletkielégítést az igazságosság alapelveinek figyelembevételével megoldja. A gazdaság, háború, hatalom, kultúra és eljárás annyiban alapjai a jognak, hogy valóban életre hívják a jogot, minthogy képtelenek megenni nélküle.

A JOG MINT TÁRSADALMI ELJÁRÁS

A jog nem lehet üresen járó malom. Csak úgy működhet, hogy a gazdaság, háború, hatalom, kultúra és eljárás egyensúlyozása és harmonizálása zajlik saját szerkezetén belül.

Due to its high degree of development and growth, law is a kind of procedure able to serve many social ends. It may be used to very different ends at pleasure, thanks to its high degree of effectiveness. It is highly developed also toward the ideal directions of freedom and mutuality. Consequently, it is able to realize in society the amount of freedom and mutuality possible at all on many fields and in many relations, the realisation of which to such a degree can only be made possible through law.

At the same time, law is a kind of procedure that can only exist and operate because of its ability to function as to realize these ends in various social communities.

SPECIAL FUNCTION OF LAW TOWARD ITS BASES

We may ask after all what the special function of law toward its bases is. The answer is simple and short.

The special function of law toward its bases is that it is indispensable to the fulfilment of all these functions of growth, effectiveness, freedom, and mutuality. Society and social objectivations could not develop without law beyond a certain degree of growth, effectiveness, freedom, and mutuality.

SPECIAL FUNCTION OF THE BASES TOWARD LAW

What is the special function of the bases toward law? This is nothing else than that the life of law is the fulfilment of these functions. It is nothing else than that law can only exist because this fulfilment is necessary.

It is not enough to say, therefore, that without law there is no development in economics, no higher forms of warfare (producing progress), no just peace, no monopoly or balance of power (producing freedom). All this is true. But it must also be stated that the existence of law is only created by the necessity of economics, war, power, culture, and procedure.

This is the gist of the matter concerning the idea of the bases of law.

COMPARISON BETWEEN LEGAL SOCIOLOGY AND THE THEORY OF THE BASES OF LAW

This result of the theory of the bases of law reminds us of the functional attitude of legal sociology. Both cover about the same.

Nevertheless, I think that the first idea is a more general conception. It is more general because it recognizes the functional attitude as directly included in the concept of law.

A jog olyan eljárás, amely magas fokú fejlettsége és növekedése következtében képes kiszolgálni számos különféle társadalmi célt. Hatékonyságának magas foka következtében tetszés szerint használható különböző célokra. A jog szintén erőteljesen fejlett a szabadság és kölcsönösség ideális irányában. Következésképpen képes arra, hogy a társadalom szám-talan területén és kapcsolatában megvalósítsa a szabadság és kölcsönös-ség olyan fokát, amely egyáltalán lehetséges e területeken, illetőleg a megvalósítás olyan fokán, amely egyedül a jog által lehetséges.

Ugyanakkor a jog egyfajta eljárás, amely nem létezhet és működhet másként, csakis azért és azon funkciója révén, hogy e célokat számta-lan társadalmi közösségben megvalósítsa.

A JOG KÜLÖNLEGES FUNKCIÓJA ALAPJAI IRÁNYÁBAN

Mindezek után megkérdezhetjük: vajon mi a jog különleges funk-ciója alapjai irányában? A válasz egyszerű és rövid.

A jog különleges funkciója az, hogy nélkülözhetetlen a növekedés, hatékonyság, szabadság és viszonyosság összes feladatának megvalós-ítása során. A társadalom és az egyes társadalmi objektívációk a növe-kedés, hatékonyság, szabadság és viszonyosság bizonyos fokán túl nem fejlődhetnek tovább jog nélkül.

AZ ALAPOK KÜLÖNLEGES FUNKCIÓJA A JOG IRÁNYÁBAN

És mi az alapok különleges funkciója a jog irányában? Semmi több, mint az, hogy a jog létevel töltik be ezeket a funkciókat. Ez semmivel sem több, mint annak kimondása, hogy a jog csakis addig létezhet, ameddig e funkciók szükségesek; és csakis azért létezhet, mert ezek szükségesek.

Ezért nem elegendő azt mondanunk, hogy jog nélkül nincs fejlődés a gazdaságban vagy a hadviselés magasabb formáiban (ami a fejlődést előmozdítja), és nincs igazságos béke, hatalmi monopólium vagy egyensúly (ami szabadságot teremt). Mindez igaz. Azonban ehhez még hozzá kell tennünk azt is, hogy jogot csak a gazdaság, háború, hatalom, kultúra és eljárás szükségszerűsége képes teremteni.

Ez a jog alapjaira vonatkozó kérdés lényege.

ÖSSZEHASONLÍTÁS A JOGSZOCIOLOGIA ÉS A JOG ALAPJAIVAL FOGLALKOZÓ ELMÉLET KÖZÖTT

A jog alapjaival foglalkozó elmélet eredménye emlékeztet a jogszoc-iológia funkcionális szemléletére. Mindkét elképzelés közel hasonló dolgot jelent.

Ennek ellenére azt gondoljuk, hogy az első egy sokkal általánosabb felfogásmód. Azért általánosabb, mert olyanként tételezi a funkcionális szemléletet, mint amely közvetlenül benne foglaltatik a jog fogalmában.

ESSENTIAL DIFFERENCE BETWEEN THE FIRST THREE AND THE LATTER TWO BASES

Up to now, our research into the bases of law has been directed mostly toward the first three bases only: economics, war and power. We spoke little of culture and procedure as yet.

I think that, indeed, there is a considerable difference between the first three and the latter two bases. We will try to explain this difference further on, when we come to deal with those bases of law.

THE ROLE OF CULTURE AND PROCEDURE

Here we only want to mark the differences. Culture and procedure, as compared to other bases, play a similar role to that of law, though with slight differences between each other. As against law, they play the role characteristic of other bases to a lesser degree. They are, in this respect, more independent of law, and law is more independent of them.

This may be explained perhaps by the fact that the first three bases are mainly formal objectivations, whereas culture and procedure are mainly material ones. Their particular role *vis-à-vis* law is also explained by this. This interrelation between culture and procedure, on the one hand, and law, on the other, much rather supports their functional links mutually. I mean thereby that culture and procedure do not lend the medium necessary to the operation of law. They are neither in immediate need of law in order to attain higher degrees of their development. They may attain the sufficient degree of objectivation in and by themselves. They mutually complement each other's field of operation as law and procedure do, approaching each other in a transition by imperceptible degrees, and being supplied and refreshed from one another, or, like law and culture, the latter bringing nearer the rather formal regularity of the lower objectivations to the high degree material objectivations of law.

REFLECTION OF THE FUNCTION OF LAW AND ITS BASES UPON THEIR CONCEPT

By now, we have clarified various interrelations of the concept of the base of law. We clarified them in general. Now we have to investigate how much the concept of law and the one of its bases, taken separately, reflect these interrelations. To do so, I propose to use those definitions of law and of its bases I have established in my *Sociology of Law*.⁸

⁸ Horváth *RS*, pp. 22, 23, 24, 27 and 29.

AZ ELSŐ HÁROM ÉS AZ UTÓBBI KÉT ALAP KÖZTI KÜLÖNBSÉG LÉNYEGE

Mind ez idáig a jogi alapokat érintő kutatásaink többnyire az első három alap felé irányultak: a gazdaság, a háború és a hatalom felé. A kultúráról és az eljárásról eddig keveset beszéltünk.

Valójában úgy gondoljuk, hogy jelentős különbség van az első három és az utóbbi két alap között. A továbbiakban megpróbáljuk ezt a különbséget megmagyarázni, s ezzel érkezőnk el ahhoz, hogy elkülönítetten foglalkozhassunk a jog említett alapjaival.

A KULTÚRA ÉS AZ ELJÁRÁS SZEREPE

Itt csak jelezni akarjuk a különbséget. A kultúra és az eljárás — más alapokkal összehasonlítva — a joghoz hasonló szerepet játszik, habár van köztük némi különbség. A joggal szemben ugyanis kisebb szerepet játszanak, mint más alapok. Ennyiben függetlenebbek a jogtól, és a jog is függetlenebb ezektől.

Ez talán azon ténnyel magyarázható, hogy az első három alap többnyire formális objektivációkból áll, míg a kultúra és az eljárás inkább materiális objektivációkból. Ez magyarázza a joggal szemben játszott különleges szerepüket is. A kultúra és az eljárás, valamint a jog közötti kapcsolat inkább kölcsönösen egymást támogató, semmint funkcionális. Azt értjük ezen, hogy a kultúra és az eljárás nem elengedhetetlenül szükséges közvetítő eszköz a jog működéséhez. Egyik számára sem szükséges a jog közvetlenül ahhoz, hogy fejlődésük legmagasabb fokát elérjék. Az objektiváció megfelelő fokát képesek elérni magukban és maguktól is. Kölcsönösen kiegészítik egymás működési területeit. Ahogyan a jog és az eljárás (és egymáshoz való közeledésük is) nem más, mint egy alig érzékelhető átmenet, aminek során egyik a másikat kiegészíti és felfrissíti, ugyanúgy a jog és a kultúra esetében is a kultúra csak közelebb hozza a jogi objektivációk meglehetősen formális szabályait a jog magas fokú anyagi objektivációjához.

A JOG FUNKCIÓJÁNAK ÉS ALAPJAINAK FOGALMI TÜKRÖZŐDÉSE

Eddig a jogi alapok fogalmával kapcsolatos különböző összefüggéseket tisztáztuk. Általában tisztáztuk ezeket. Meg kell most vizsgálnunk, hogy a jogfogalmak és alapjaik elkülönítve mennyire tükrözik ezeket az összefüggéseket. Ennek során felhasználjuk a jognak és alapjainak általunk korábban adott meghatározásait.⁸

The results of investigation will show that the content of the concept of law, as it appears in its interrelations to its bases independently of what is involved in that content, finds room easily within the concept of law as used by the procedural theory.

I do not think to achieve this goal by correcting or completing this concept of law. I hope to attain it by showing the rich content of this concept of law entirely.

Part II FIVE BASES OF LAW IN PARTICULAR

ECONOMICS

THEORIES OF THE "TWO SIDES"

There is a view according to which economics and law are nothing but "two sides of one and the same thing" and not two different kinds of things. If this is true, how can they act on one another? One and the same thing can neither be the cause nor the effect of itself. If economics and law are one and the same thing, functional interrelation between them is hardly imaginable.

Therefore, the theories of the "two sides" need re-interpretation. There are two main directions of this theory. MARX thought that law is nothing but the ideological reflection of economics. STAMMLER thought that economics and law are nothing but substance and form of society.⁹

Both thinkers tried to express some important truth which can be fully expressed, however, only in terms of the procedural theory.¹⁰

MARX AND THE MUTUAL SELECTION OF FACTS AND VALUES

Both thinkers were misled by the fact that economics and law extend, in part, over the same behaviours. MARX's attention was absorbed by the fact that economic activity takes place in any social procedure (the value-elements of which he called ideological superstructure). To examine this question, we want to remain within the circle in which economics and law coincide. MARX noticed that law always coincides with economics. He did not observe that, in the

⁹ Rudolf Stammler *Rechtsphilosophische Grundfragen* Vier Vorträge (Bern 1928), pp. 127-129 and 206.

¹⁰ Cf. the criticism of these theories by Horváth *JV*, pp. 111-117.

Vizsgálatunk eredménye megmutatja, hogy mi a tartalma annak a jogfogalomnak, amely a jog alapjaival való kapcsolat során megjelenik, valamint hogy mindaz, ami e tartalommal kapcsolatban áll, könnyen elhelyezhető azon jogfogalmon belül, amit az eljárási elmélet vall.

Nem hisszük, hogy célunkat elérnénk e jogfogalom javítgatásával vagy kiegészítésével. Azt reméljük, hogy e jogfogalom gazdag tartalma egészének a bemutatásával fogunk majd célt érni.

II. rész

A JOG ÖT ALAPJA EGYENKÉNT

GAZDASÁG

A „KÉT-OLDAL” ELMÉLETEK

Ismeretes egy olyan nézet, amely szerint „a gazdaság és a jog egy és ugyanazon dolog két oldala”, és nem két különböző dolog. Ha ez igaz, úgy miképpen hathatnak egymásra? Egy és ugyanazon dolog nem lehet sem oka, sem eredménye saját magának. Ha gazdaság és jog egy és ugyanazon dolog, úgy nehezen képzelhető el funkcionális kapcsolat közöttük.

Ezért újra kell értelmeznünk a „két-oldal” elméleteit. Két fő fajtája van ennek. MARX úgy gondolta, hogy a jog csupán a gazdaság ideológiai tükröződése. STAMMLER pedig úgy vélte, hogy a gazdaság és a jog csupán a társadalom tartalma és formája.⁹

Mindkét gondolkodó valami fontos igazságot igyekezett kifejezni, ami nem fejezhető ki teljesen, legfeljebb az eljárási elmélet fogalmai révén.¹⁰

MARX ÉS A TÉNYEK ÉS ÉRTÉKEK KÖLCSÖNÖS SZELEKCIÓJA

Mindkét gondolkodót az a tény vezette félre, hogy a gazdaság és a jog részben azonos magatartásokat fog át. MARX figyelmét az a tény kötötte le, hogy minden társadalmi eljárásban és értékösszetevőben (amiket ő ideológiai felépítménynek nevezett) a gazdasági aktivitás játszik szerepet. E kérdést vizsgálva meg akarunk maradni azon körön belül, amelyben jog és gazdaság tényleg egybeesik. MARX megfigyelte, hogy a jog mindig egybeesik a gazdasággal. Nem vette észre, hogy az

way of its further development, objectivation taking shape as economics and developing along with economics is undergoing modification and becomes still more objective in that finally it separates itself from economics. Regularity of behaviours increases in a measure in which it is not mere economic regularity any more. Law stratifies over economics. By attaining a higher degree of objectivation, it crystallises, and becomes distinctly separated from economics.

Materialism underestimates the role of values. MARX only saw that legal value is a mere reflection of economic reality. We might say as well that reality is a mere reflection of value. Monists may speak of reflection. We prefer to speak of selection, because the expression of 'reflection' is somewhat misleading in that it contains the germs of methodological syncretism.

MARX concluded that values are selected by facts. However, he was not aware of the other side, namely, that facts too are selected by values.

Had he observed this, he could not have omitted to notice that facts and values mutually selected may produce, besides economics, other synoptic junctures as well. He could not have omitted to see the most developed social procedure as an independent kind of social objectivation besides, although working mainly for, economics.

STAMMLER AND THE INAPPLICABILITY OF THE FORM-MATTER RELATIONSHIP

KANTIAN formalism leads STAMMLER to suppose values not as independent objects but as *a priori* forms of practical knowledge.¹¹ He is naïve enough to overlook that, in this context, economics cannot be just matter but needs to be formed matter.

STAMMLER neglected the fact that form-matter relationship is inapplicable to the relation between economics and law. Economics, because of being social, is a synoptic formation as much as law is, differing only by its degree of objectivation.

INCREASED SOCIAL REGULARITY AND DETACHMENT OF PROCEDURE

The interrelation of economics and law may be characterized as follows: social regularity, revealed by economics, is considerably increased by law. But, at this level, regularity separates from economics (as a purely formal objectivation) and becomes independent of it (as a kind of material objectivation).

¹¹ Immanuel Kant *Der Kritik der praktischen Vernunft*, p. 62.

objektíváció mint gazdaság ölt alakot, a gazdasággal együtt fejlődik, és további fejlődése útján változáson megy keresztül, s a gazdaságtól elkülönülése során sokkal objektívebbé válik. A magatartások szabályossága oly mértékben fokozódik, hogy ez nem pusztán gazdasági szabályosság többé. A jog ráarakódik a gazdaságra. Ám az objektíváció magasabb fokát elérve kikristályosodik és határozottan elkülönül a gazdaságtól.

A materializmus alábecsüli az értékek szerepét. MARX csak azt látta, hogy a jogi érték csupán pusztá tükröződése a gazdasági valóságnak. Pedig azt is mondhatnánk, hogy a valóság az érték pusztá tükröződése. A monisták tükröződésről beszélnek. Mi inkább szelekcióról beszélünk, minthogy a reflexió divatos kifejezése kissé félrevezető, mivel a módszer-szinkretizmus csíráját hordozza.

MARX kifejtette, hogy a tények szelektálják az értékeket. Ugyanakkor nem vett tudomást e kép másik oldaláról, nevezetesen, hogy az értékek is szelektálják a tényeket.

Ezt vizsgálva észre kellett volna vennie, hogy a kölcsönösen szelektált tények és értékek a gazdaságon kívül más szinoptikus egybeeséseket is alkothatnak. Nem mulaszthatta volna el egyébként észrevenni a legfejlettebb társadalmi eljárást, a gazdaságon belül a társadalmi objektíváció egy ettől független formáját, mely objektíváció független akkor is, ha leginkább a gazdaságért működik.

STAMMLER ÉS A FORMA-TARTALOM KAPCSOLAT ALKALMAZHATATLANSÁGA

A KANTIÁNUS formalizmus vezette STAMMLERT, hogy az értékeket ne független objektumokként képzelje el, hanem mint a gyakorlati tudomány *a priori* formáit.¹¹ Elég naiv volt ahhoz, hogy elkerülje figyelmét: a gazdaság ez esetben nem lehet pusztán anyag, hanem szükségképpen csakis megformált anyag.

STAMMLER nem vette figyelembe a tényt, hogy a forma-tartalom kapcsolat használhatatlan a gazdaság és jog kapcsolatára. A gazdaság — mivel társadalmi — eleve szinoptikus képződmény, éppen úgy, mint a jog, és csupán objektíválódásuk foka különbözik.

MEGNÖVEKEDETT TÁRSADALMI SZABÁLYOSSÁG ÉS AZ ELJÁRÁS FÜGGETLENEDÉSE

A gazdaság és jog közötti kölcsönkapcsolat az alábbiakkal jellemezhető: a gazdaságban megjelenő társadalmi szabályosság jelentős mértékben megnő a jog folytán. E szinten azonban a szabályozottság elkülönül a gazdaságtól (mely tisztán formális objektíváció), és függetlenné válik (mint egyfajta materiális objektíváció).

Law is procedure. Behaviours previously determined by economic value to a certain degree are now determined by an independent and more comprehensive value, having greater capacity, namely, the procedural pattern. Procedure works for economic ends, but it becomes distinctly detached from economics by living, in part, its own life.

INCREASED VALUE CAPACITY

The value-element of procedure comprises economic value as well as other values. Therefore, we may say that law has greater value-capacity than economics. Procedural pattern means, by definition, separating the necessity to follow it from any valuation embodied by the pattern. We are absorbed by the pattern to make economic valuations. This is the most important gain of procedure. But procedural pattern does not absorb or efface the economic points of view, though in principle its observance is independent from economics even when it is solidified into procedure.

ONE-SIDED (UNEQUAL) DEVELOPMENT

This does not hold, however, that one-sided development of either economics or law suppresses the other. When law is over-developed, we neglect economic perspectives while observing procedural patterns. Procedure swallows up economics. When economics is over-developed and procedure is unable to keep pace with it, economic perspective breaks the narrow barriers of procedural patterns. Objectivity of procedure is lost and the individual case will depend on concrete economic valuation: it becomes highly incalculable.

PRIME IMPORTANCE OF ECONOMICS

We see the same interrelation to other bases of law. The prime importance of economics is explained by the fact that law—having greater value-capacity than its bases, and, in the course of its high material objectivation, separating gradually from its bases, which are preponderantly formal objectivations in themselves—separates from economics. Economics is the most inexhaustible source of legal development.

A jog eljárás. Az előzőleg gazdasági értékek által bizonyos fokig meghatározott magatartásokat most egy független, sokkal átfogóbb, nagyobb kapacitású érték, az eljárási minta fogja meghatározni. Az eljárás gazdasági célokért működik, de határozottan függetlenné válik a gazdaságtól, és ezentúl részben saját életét éli.

MEGNÖVEKEDETT ÉRTÉKTARTALOM

Az eljárás értékeleme — maga az eljárási minta — magában foglal gazdasági értéket éppúgy, mint más értéket. Ezért elmondható, hogy a jognak nagyobb értéktartalma van, mint a gazdaságnak. Meghatározása szerint az eljárási minta azt jelenti, hogy követésének szükségesége elkülönül a mintában foglalt bármilyen értékeléstől. A minta felment bennünket a gazdasági értékelés alól is. Ez az eljárás legfőbb haszna. Az eljárási minta azonban nem foglalja magában és nem is törli el a gazdasági szempontokat: bár előírásai elvileg függetlenek az alapként szolgáló gazdaság figyelembevételétől, mégis ezek alkotják előírásai tartalmának egy részét. A gazdaság viszont nem szűnik meg gazdaságnak lenni, midőn rögzül az eljárásban.

EGYOLDALÚ (EGYENLŐTLEN) FEJLŐDÉS

Mindez nem érvényes azonban, ha akár a gazdaság, akár a jog egyoldalú fejlődése elnyomja a másikat. Ha a jog túlfejlett, úgy az eljárási mintákra figyelve elfeledkezünk a gazdasági szempontokról. Az eljárás felszívja a gazdaságot. Amikor pedig a gazdaság túlfejlett, a jog lesz képtelen lépést tartani vele, és a gazdasági szempontok áttörnek az eljárási minták szűk korlátaiba. Az eljárás objektivitása elvész, és az egyes esetek a konkrét gazdasági értékeléstől függővé és nagymértékben kiszámíthatatlanná válnak majd.

A GAZDASÁG ELSŐDLEGES FONTOSSÁGA

Ugyanezt a kölcsönkapcsolatot látjuk a jog más alapjai kapcsán is. A gazdaság kiemelt fontosságát az a tény magyarázza, hogy a jog leginkább a gazdaságtól különül el, mivel a jognak magas fokú materiális objektivációja folytán nagyobb értéktartalma van, mint alapjainak, amik magukban véve túlnyomó részben formális objektivációk. A gazdaság a jog fejlődésének legkimeríthetlenebb forrása.

WAR AND PEACE

PROCEDURE MEANS LIMITATION OF WARFARE AND MINIMUM PEACE

War and peace, in the broadest social significance of the terms—meaning every kind of conflicts fought out by whatever means, and every kind of elimination of such conflicts—are bases of law of secondary importance only when compared to economics. War, in this broad sense, means whatever behaviour directed toward the annihilation of the behaviour of another person. Peace, on the other hand, means either the opposite to (or negation of) war—the absence of behaviours directed towards the annihilation of those of other people—, or the extreme opposite to war (meaning the opposite end of the line of these ideas drawn between the two extremes, one of which being war, and the other, mutual support).

Procedure means, by definition, limitation of warfare. It means that certain patterns of behaviour are observed even in the heat of battle, and a part of energy is diverted from fighting. More and more intense regulation of war may change it, first, into peaceful competition, and, eventually, into mutual support. This is the dialectics of war and peace. For example, economic competition, limited by legal rules, means a peaceful way of getting rid of an adversary. Criticism is just as much of help as a fight is. Your partner in a game of tennis or chess, despite fighting you ardently, is indispensable to your progress in your art, and a veritable support of your progress indeed.

Procedure, by establishing patterns of behaviour, always sets limits to warfare, because it diverts behaviours from the channel of mutual annihilation. In this sense, procedure means, by definition, minimum peace.

LAW ORGANIZES PEACE SIMULTANEOUSLY WITH WAR, ITS OPPOSITE

In one sense, peace is the opposite to or negation of war. Yet, law organizes them simultaneously and by the same process. At the level of perfect organization, they coincide with and can no more be distinguished from one another.

This is explained by the fact that procedure regulating war realizes, at the same time, a *m i n i m u m* of peace. Procedure is not yet separated from war in a measure sufficient to its independent working. The procedural machinery is still put into motion by war and social struggle.

HÁBORÚ ÉS BÉKE

AZ ELJÁRÁS A HADVISELÉS KORLÁTOZÁSÁVAL MINIMÁLIS BÉKÉT JELENT

A háború és béke — a kifejezések legtágabb társadalmi jelentésében: bármiféle konfliktus bármilyen eszközzel végigharcolása, illetve bármilyen módon megszüntetése — a gazdasághoz viszonyítva másodlagos fontosságú alapjai a jognak. A háború ilyen széles értelemben mindenféle olyan viselkedést jelent, amelyik a másik személy viselkedésének megsemmisítésére irányul. Másrészt a béke egyaránt jelenti a háború kontradiktórius ellentétét (vagy tagadását) — olyan viselkedések hiányát, amik más emberek viselkedésének megsemmisítésére irányulnak —, illetve a háború kontrárius ellentétét, s ebben az értelemben ellentétes végpontja annak az eszmei skálának, amelynek egyik végén a háború, másikon pedig a kölcsönös segítség áll.

Az eljárás meghatározás szerint a hadviselés korlátozását jelenti. Azt jelenti tehát, hogy bizonyos viselkedési mintákat még a csata hevében is betartanak, és az energia egy részét elvonják a harctól. A háborút az egyre mélyülő szabályozás átváltoztathatja először békés versengéssé, majd végső soron kölcsönös segítséggé. Ez a háború és béke dialektikája. Például a jog szabályai által korlátozott gazdasági versengés az ellenfél legyőzésének békés módját jelentheti. A kritika éppen annyira segítség, mint harc. Az ember tenisz- vagy sakkipartnere, aki lelkesen küzd ellene, nélkülözhetetlen az ügyesség fejlődéséhez, valójában fejlődésünk igazi segítője.

Azzal, hogy az eljárás magatartási mintákat állít fel, állandóan korlátozza a hadviselést, mivel eltéríti a magatartásokat a kölcsönös megsemmisítés útjáról. Az eljárás ilyen értelembeni meghatározása szerint a béke bizonyos minimum át jelenti.

A BÉKÉT EGYIDEJŰLEG ELLENTÉTÉVEL, A HÁBORÚVAL SZERVEZI A JOG

Bizonyos értelemben a béke a háború kontradiktórius ellentéte vagy tagadása. Mégis, a jog egyidejűleg és ugyanazzal az eljárással szervezi mindkettőt. A tökéletes szervezés síkján egybeesnek egymással, és nem lehet már többé megkülönböztetni egyiket a másiktól.

A fenti összefüggés azzal a ténnyel magyarázható, hogy az eljárás által szabályozott háború legalább a béke minimumát valósítja meg. Az eljárás még nem különült el a háborútól olyan mértékben, ami elegendő lenne ahhoz, hogy függetlenül működjék. Az eljárás gépezetét mégis a háború, a társadalmi harc mozgatja.

PERFECTLY ORGANIZED PEACE, WAR AND PROCEDURE COINCIDE WITH EACH OTHER

At the level of perfectly organized war and peace, however, procedure would swallow up war, and peace would be dissolved in procedure. War would be completely annihilated by procedure. Peace, on the other hand, would coincide with procedure to an extent that their distinction could only mean superfluous duplication.

DIALECTICAL DEVELOPMENT SYNTHETIZES (DISSOLVES) WAR AND PEACE IN PROCEDURE

The logical tension through which the functional interrelations between war and law, as well as peace and law, are generated, would cease in the Utopia of a perfectly organized (rationalized) war. For a perfectly organized war, as well as a perfectly organized peace, would dissolve in procedure.

POWER AND FREEDOM: THE PROBLEM OF CONSTRAINT

LIQUIDATION OF THE THEORIES OF POWER AND CONSTRAINT

While investigating the interrelations between power and law, we undertake to liquidate the theories of power and constraint. We hope to succeed by showing that procedural theory takes all the relevant elements into account.

We think that procedural theory is able to neutralize—by putting into parenthesis—the controversy, thought to be unbridgeable, which separates the adversaries in the legal theoretical dispute about power and constraint.

TO SAY POWER IS ONE OF THE BASES OF LAW IS NOT TO UPHOLD POWER THEORY

Power is one of the bases of law. We have seen it above how this is to be understood. We did not uphold the power theory when accepting that power is one of the bases of law.

By criticizing theories of power and constraint, we want to clarify the functional interrelation between law and power, on the one hand, and law and constraint, on the other. More precisely, we want to clarify how this functional interrelation is being expressed in the concept of law.

A TÖKÉLETESEN SZERVEZETT BÉKE, HÁBORÚ ÉS ELJÁRÁS EGYBEESIK

A tökéletesen szervezett háború és béke szintjén azonban az eljárás elnyelné a háborút, és a béke feloldódna az eljárásban. Az eljárás a háborút teljesen megsemmisítené. A másik oldalon pedig a béke olyan mértékben esnék egybe az eljárással, hogy megkülönböztetésük pusztán felszínes megkettőzést jelentene.

A DIALEKTIKUS FEJLŐDÉS SZINTETIZÁLJA (FEOLDJA) A HÁBORÚT ÉS BÉKÉT AZ ELJÁRÁSBAN

Az a logikai feszültség, amely létrehozta a háború és jog, valamint a béke és jog közti funkcionális kapcsolatokat, megszűnnék a tökéletesen szervezett béke vagy tökéletesen szervezett (racionális) háború utópiájában. A tökéletes szervezettség érdekében a háború éppúgy feloldódna az eljárásban, mint a tökéletesen megszervezett béke.

HATALOM ÉS SZABADSÁG: A KÉNYSZER PROBLÉMÁJA

A HATALOM- ÉS KÉNYSZERELMÉLETEK MEGHALADÁSA

A hatalom és jog kapcsolatának vizsgálata során megkíséreljük a hatalom- és kényszerelméletek meghaladását. E vállalkozás sikerét annak bemutatásától reméljük, hogy az eljárási elmélet számításba veszi az igazság minden elemét, melyeknek egyoldalú és hibás hangsúlyozása elválasztja a hatalom- és kényszerelméleteket az eljárási elmélettől.

Úgy gondoljuk, hogy az eljárási elmélet képes zárójelbe tenni és hatástalanítani azokat az áthidalhatatlannak hitt ellentmondásokat, amelyek elválasztják a hatalomról és erőszakról folyó jogelméleti vita ellentétes oldalait.

AZT ÁLLÍTANI, HOGY A HATALOM A JOG EGYIK ALAPJA, NEM JELENTI A HATALOMELMÉLET ELFOGADÁSÁT

A hatalom a jog egyik alapja. Az előzőkben már láttuk, hogy miképpen kell ezt értenünk. Láttuk, hogy nem értünk egyet a hatalomelmélettel, amikor elfogadjuk az állítást, hogy a hatalom egyike a jog alapjainak.

A hatalom- és kényszerelméleteket bírálva tisztázni kívánjuk a jog és hatalom, illetve jog és kényszer közti funkcionális viszonyt. Pontosabban: tisztázni akarjuk, hogy miképpen jelentkezik e funkcionális kapcsolat a jog fogalmában.

THE CONTROVERSY ABOUT CONSTRAINT

Does constraint delimit law vis-à-vis other social phenomena?

The controversy about constraint in legal theory may be reduced to the question as to whether constraint is a suitable criterion to delimit law from other social rules. A further question, namely how law is distinguished by constraint, is purely secondary. That is to say, the turning point of the dispute about constraint is whether constraint belongs to the indispensable characteristics of law at all.

Is constraint an indispensable distinctive feature of law?

One trend of constraint theories says that law is characterized by being enforced, or, at least, enforceable, if not obeyed.

But BIERLING,¹² Kelsen¹³ and others have shown that once violated, law is not restored by meting out the sanction. The sanction, independently of whether it happens to be meted out or not, does not enforce what it wanted to motivate as a threat.

BIBÓ accepts this argument of BIERLING and Kelsen. He adds that constraint has the effect to restore law—but, instead of operating in the world of legal logic or of facts—only in the field of our experience related to the whole of the legal sphere.¹⁴

Remedial supplementary relations eliminate violation of the law

But this is not the most satisfactory refutation of the present form of constraint theory. We cannot speak of the breach of law as long as the law contains provisions for the case of the violation of its rules. This is my view, based on the theory of remedial supplementary relations.¹⁵ As long as law is considered merely a rule, the breach of legal provisions means the breach of the law and the violation of the whole legal order. But as soon as law is considered to be the most developed social procedure, built up of long chains of remedial supplementary relations forming institutional marches of procedure, it is not violated until the march of procedure has not come to an end. No doubt, when the sanction comes to be meted out, it is not the rule the law-maker wanted to enforce by threatening with sanction that is carried out, but another rule which establishes the sanction. Naturally, there is a functional interrelation between these two rules.

¹² Ernst Rudolf Bierling, p. 51.

¹³ Hans Kelsen *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre* entwickelt aus der Lehre vom Rechtssatze (Tübingen: Mohr 1911), pp. 212, 213 and 214.

¹⁴ István Bibó *Kényszer, jog, szabadság* [Coercion, law, liberty] (Szeged: Városi Nyomda 1935), p. 75 [Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Francisco-Josephinae, Sectio Juridico-Politica, VIII].

¹⁵ Horváth *RS*, p. 130.

VITA A KÉNYSZERRŐL

Elhatárolja-e a kényszer a jogot más társadalmi jelenségektől?

A jogelméletben a kényszerrel folytatott vita arra a kérdésre egyszerűsíthető le, vajon a kényszer alkalmas kritérium-e a jognak más társadalmi szabályoktól elhatárolásához. Ehhez képest a következő kérdés, hogy miképpen különböztethető meg a jog a kényszer segítségével, nyilvánvalóan másodlagos. Vagyis a kényszerrel folyó vita azon a ponton fordul meg, hogy a kényszer a jog nélkülözhetetlen jellemzőihez tartozik-e, vagy sem.

Elengedhetetlen megkülönböztető jegye-e a kényszer a jognak?

A kényszerelméletek egyik iránya azt tartja jellemzőjének, hogy a jog kikényszerített (vagy legalábbis kikényszeríthető), amennyiben nem követik.

Ellenben BIERLING,¹² KELSEN¹³ és mások kimutatták, hogy az egyszer már megsértett jog nem áll helyre a szankció alkalmazásával. A szankció, ha alkalmazásra kerül, nem kényszeríti ki azt, amire a fenyegetéssel készíteni akart.

BIBÓ elfogadja BIERLING és KELSEN érvelését. Hozzáteszi: a kényszernek megvan az a hatása, hogy helyreállítsa a jogot, de nem a jogi logika világában, s nem is a tények világában, hanem csakis a jog egészéhez fűződő tapasztalataink területén.¹⁴

A jogorvoslati, kiegészítő kapcsolatok kiküszöbölik a jog megszegését

Ez azonban még nem a legkielégítőbb cáfolata a kényszerelmélet fenti változatának. Mindaddig nem beszélhetünk a jog megsértéséről, ameddig a jog rendelkezést tartalmaz egyik vagy másik szabálya megsértésének esetére. Ez a szemlélet az általam felállított javító, kiegészítő kapcsolatok elméletén alapszik.¹⁵ Mindaddig, amíg a jogot csupán mint szabályt vesszük figyelembe, a jog egyes szabályainak megsértése jogsértést jelent — éspedig az egész jogrend megsértését. Ellenben mihelyt a jogot úgy tekintjük, mint a legfejlettebb társadalmi eljárást, mely jogorvoslati, kiegészítő kapcsolatok hosszú láncolatát építi fel, kialakítva ezzel az eljárás intézményes menetét — nos, ez esetben a jog mindaddig nem sérül, ameddig az eljárás menete véget nem ér. Nem kétséges, hogy a szankcionálás megvalósításakor nem az a szabály érvényesül, amit a jogalkotó a szankcionáló fenyegetéssel ki akart kényszeríteni s amit végre is hajtottak, hanem az a másik szabály, amely megalapozza a szankciót. E két szabály között azonban funkcionális kapcsolat áll fenn.

Sanction is not constraint

I deny the constraint character of law, but not for the reason that I think that the sanction does not carry law into effect. I have shown that it is precisely this what it does. I deny the constraint character of law because I deny that sanction carries law into effect.

KELSEN thought that law orders to apply constraint in case of the violation of the law. Law is a constraint-ordering rule to him.¹⁶ This constraint, ordered by the law, making up the content of the legal norm, is the same thing as the act of enforcement, or sanction. It is very doubtful whether this act of enforcement means constraint in itself. Even the enforcing act carried out successfully does not constrain anybody to do anything. The person whose behaviour the sanction is to constrain becomes entirely passive. Therefore, the sanction is not constraint in itself, although the way in which it comes to take place is compulsory after all.¹⁷

Constraint will always slip out of our hands, although we are intended to implement it in the form of sanction. This argument is directed not only against the theory of constraint-ordering, as taught by KELSEN, but against all theories of constraint.

Bibó's argument

BIBÓ thought that we must see the constraint exerted by law not in its ultimate legal consequence but in its first confrontation with the law-abiding person.¹⁸ To him, constraint begins where the will of those obliged happen to conflict with the legal rule inwardly or outwardly. This view is the clear consequence of BIBÓ's basic ideas about constraint.

Freedom is immunity from foreign law and determination by own law

When establishing the exclusive criterion of what is to be regarded as constraint, we have also to emphasize that the spontaneity of those legally obliged cannot be identified with absolute freedom.

We accept a concept of freedom that means immunity from foreign law (as negative definition) and belonging under one's own law (as positive one). Consequently, we do not accept the view according to which this own law, disturbed by the constraint, is the spontaneity of the acting person.

¹⁶ Hans Kelsen *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff* Kritische Untersuchung des Verhältnisses zwischen Staat und Recht (Tübingen: Mohr 1922), p. 82.

¹⁷ Tibor Vas *Die Bedeutung der transzendentalen Logik in der Rechtsphilosophie* (Szeged: Városi Nyomda 1935), pp. 66–68 [Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Francisco-Josephinae, Sectio Juridico-Politica VI, 1].

¹⁸ Bibó, p. 77.

A szankció nem kényszer

A magunk részéről nem azért tagadjuk a jog kényszerjellegét, mert a szankció nem foganatosítja a jogot. Bemutattuk, hogy pontosan ezt teszi. Azért tagadjuk hát a jog kényszerjellegét, mert tagadjuk a jogot foganatosító szankció kényszerjellegét.

KELSEN úgy gondolta, hogy megsértése esetére a jog kényszer alkalmazását parancsolja. Számára a jog kényszert elrendelő szabály.¹⁶ Ez a kényszer, amit a jog parancsol s ami a jogi norma tartalmát alkotja, ugyanaz a dolog, mint a kikényszerítés aktusa vagy a szankció. Az viszont, hogy a kikényszerítés és aktusa önmagában kényszer lenne, rendkívül kétséges. A végrehajtási aktus ugyanis akkor a legsikerebb, ha nem alkalmaz semmiféle erőszakot azokkal szemben, akikre irányul. Az ember, akit szankció kényszeríteni készül, teljesen passzívvá válik. A szankció ezért önmagában nem kényszer. De az az út, amelyen keresztül megvalósul, valóban kényszerítő jellegű.¹⁷

A kényszer, amennyiben szankcióban akarjuk megragadni, örökké ki fog csúszni kezünk közül. Ez az érvelés nemcsak a kényszerítő parancselmélet ellen irányul — ahogyan KELSEN tanította —, hanem minden kényszerelmélet ellen.

Bibó érvelése

BIBÓ ezért úgy gondolta, hogy a jog kényszerelemét nem a legutolsó jogi következményben kell megragadnunk, hanem a jogkövető emberrel való első összeütközésben.¹⁸ Számára a kényszer ott kezdődik, ahol a kötelezettek akaratának iránya kerül belső vagy külső konfliktusba a jogrenddel. Ez a szemlélet világos következménye a kényszerrel kapcsolatos alapvető BIBÓI elképzelésnek.

A szabadság mint idegen törvényszerűségtől mentesség és saját törvényszerűségtől meghatározottság

Mindamellettséggel hangsúlyozni kívánjuk, hogy a jogilag kötelezett személy spontaneitása nem tekinthető abszolút szabadságnak, ami megalapozhatja annak kizárólagos kritériumát, mit is kell kényszernek tekintenünk.

Elfogadjuk a szabadság azon fogalmát, mely idegen törvényszerűségtől mentességet (negatív definíció) vagy valamely saját törvényszerűség alá tartozást (pozitív definíció) jelent. Ugyanakkor nem fogadjuk el azt az álláspontot, hogy e saját törvényszerűség a cselekvő ember spontaneitása lenne, amit a kényszer zavar.

Constraint is determination by foreign law

BIBÓ thinks that the theory of constraint has misunderstood the fact that, by various means, law compels those who are opposed to it.¹⁹ But BIBÓ misunderstands the facts. For emphasis is not on opposition to and compulsion but on determination by a law that is foreign to other determining laws.

Spontaneity is not the same as one's own law

In other words, behaviours are determined not only by economic laws or other social laws, but also by laws foreign to them.

The most developed procedure does not compel the individual to do this or that. But we do not mean individual spontaneity at all when we are about to find a criterion for constraint. This criterion is always the particular interrelation between two kinds of law. But spontaneity is not law. And the interrelation between spontaneity and some kind of social law is neither interrelation of two kinds of law, nor that of two kinds of social law.

Social behaviour conditioned by social regularities

The fact is that social behaviour, that is, human behaviour taking place within a social environment, is conditioned by various social regularities. One of these prevails over the others and this means constraint as opposed to less predominant regularities.

More objectivated regularities adjust less objectivated ones to their own tracks

In the most developed forms of procedure, behaviours proceed by following their own line, following prescribed patterns, and by doing so, they are conditioned by their own track of behaviours arising from economics, war, power, and culture.

Procedure subjugates less objectivated social regularities but not individual spontaneity

This is the gist of the matter. Law does not compel the individual—or, if it does, it is an accidental by-product of its substantive work—but it does govern other kinds of social regularities.

It is not the spontaneity of individual behaviour that is subjugated by constraint (exerted through procedure), but it is the less objectivated regularity, characteristic of other social phenomena, that gets subjugated by it.

¹⁹ Bibó, p. 78.

Az erőszak mint idegen törvényszerűségtől meghatározottság

BIBÓ úgy gondolja, hogy az erőszakelmélet félreértette annak tényét, hogy a jog a legváltozatosabb eszközökkel kényszeríti a vele szemben állókat.¹⁹ De BIBÓ maga is félreérti e ténytet. A hangsúly nem a szembenálláson és kényszerítésen, hanem egy olyan törvényszerűség általi meghatározottságon van, amely idegen a többi törvényszerűséghez képest.

A spontaneitás nem azonos valamely saját törvényszerűséggel

Más szavakkal kifejezve, a magatartásokat nemcsak gazdasági és más társadalmi törvényszerűségek határozzák meg, de egyfajta ezek-től idegen törvényszerűség is.

A legfejlettebb eljárás nem kényszeríti az egyént ennek vagy annak megtételére. Az egyéni spontaneitás egyáltalában nem kérdés, amikor a kényszer kritériumát keressük. Ez utóbbi mindig kétféle törvényszerűség közötti sajátos kapcsolat. De a spontaneitás nem törvényszerűség. A spontaneitás és bizonyos fajta társadalmi törvényszerűség közötti kapcsolat nem kétfajta törvényszerűség és nem is kétfajta társadalmi törvényszerűség közötti kapcsolat.

*A társadalmi magatartást**társadalmi törvényszerűségek határozzák meg*

Tény, hogy a társadalmi viselkedés — mely társadalmi környezetben történő emberi viselkedés — sokféle társadalmi törvényszerűségtől függ. Ezek egyike uralkodik a többi felett, és ez jelenti a kényszert a kevésbé meghatározó többi szabállyal szemben.

*A jobban objektiválódott szabályok saját útjukra terelik**a kevésbé objektiválódottakat*

Az eljárás legfejlettebb formáiban a magatartások saját medrükben haladnak, előírt mintákat követnek, és eközben saját objektiválódott törvényszerűségeiktől függenek. Ily módon saját nyomukba igazítják a gazdasági, hadi, hatalmi és kultúraépítő magatartásokat.

Az eljárás nem az egyéni spontaneitást, hanem a kevésbé objektiválódott társadalmi szabályokat veti maga alá

Ez a dolog lényege. A jog nem kényszeríti az egyént — vagy ha ezt teszi, úgy ez véletlen mellékterméke lényegi munkájának —, hanem uralja a többi társadalmi törvényszerűséget.

Nem az egyéni viselkedés spontaneitása van alárendelve az eljárás-tól gyakorolt erőszaknak. Más társadalmi jelenség kevésbé objektivált törvényszerűsége az, ami alávetett.

Constraint is a concomitant phenomenon of actualizing the law

Therefore, we must conclude that constraint is not characteristic of law, but procedure is characteristic of legal constraint.

It is not enough to state that constraint is felt as an experience in other social phenomena as well as in law.²⁰ We have to add that constraint does not carry law into effect. Constraint is nothing but a concomitant phenomenon of actualizing the law.

Constraint does not characterize law, but procedure characterizes legal constraint

In other words, constraint is such general and ubiquitous a phenomenon that it cannot characterize law. The particular interrelation between two regularities or scientific laws, called constraint, can be found everywhere. But the kind of constraint which is exerted by law is characterized by marches of procedure. It is not constraint that characterizes law, but just on the contrary, it is the law or lawfulness that characterizes one kind of constraint, the one which is exerted by the most developed marches of procedure.

Legal constraint is characterized by abstractness, calculability and objectivity

Legal constraint is characterized by its abstractness. It is not characterized by particularly effective means or a high degree of constraint.

The sanctions of other social rules—if they have sanctions at all—are uncertain and incalculable. They depend too much on particular conditions of the individual cases, and, therefore, one can count on their occurrence far less than on that of legal sanction. The occurrence of other social sanctions depends on entirely incalculable facts. Legal sanction is only determined by the procedural pattern. This is why it realizes a high degree of constraint, and it is this high degree of objectivity of constraint that characterizes law.

Bibó thinks that the high degree of objectivation indicates the third distinctive feature of law

BIBÓ raises the question whether the high degree of objectivation is the most characteristic feature of law.²¹ He finds, however, that law is not an objectivation in itself but an objectivation of constraint and freedom.

²⁰ Bódog [Felix] Somló *Állami beavatkozás és individualizmus* [State intervention and individualism] (Budapest: Politzer 1900), p. 142 [Társadalomtudományi könyvtár II].

²¹ Bibó, pp. 122–123.

A kényszer a jog megvalósításának kísérő jelensége

Ezért arra a következtetésre kell jutnunk, hogy nem a kényszer a jog jellemzője, hanem az eljárás a jogi kényszer jellemzője.

Nem elegendő azt állítanunk, hogy a kényszer (mint tapasztalat) éppúgy érzékelhető más társadalmi jelenségekben, mint ahogyan a jogban is.²⁰ Hozzá kell tennünk, hogy a kényszer nem fogatosítja a jogot. Ez csak a jog megvalósulásának egyik kísérő jelensége.

A kényszer nem jellemzi a jogot, de az eljárás jellemzi a jogi kényszert

Más szavakkal kifejezve: a kényszer olyan általános és olyannyira mindenütt jelen lévő jelenség, hogy nem jellemezheti a jogot. Az a két szabály vagy tudományos törvény közötti sajátos kapcsolat, amit kényszernek hívunk, mindenütt fellelhető. Az a fajta kényszer viszont, amit a jog gyakorol, az eljárás menetével jellemezhető. Nem a kényszer az, ami jellemzi a jogot. Épp ellenkezőleg, a jog törvényszerűsége jellemzi a kényszer egyik fajtáját, amit az eljárás legfejlettebb vonulatai gyakorolnak.

*A jogi kényszert**elvontsága, kiszámíthatósága és objektivitása jellemzi*

A jogi kényszert absztraktsága jellemzi. De nem jellemzik különlegesen hatékony eszközök vagy a kényszer magas foka.

Más társadalmi szabályok szankciói — ha egyáltalán van szankciójuk — bizonytalanok, kiszámíthatatlanok. Túlságosan függenek az egyes eset sajátos feltételeitől, és ezért sokkal kevésbé számíthatunk megvalósulásukra, mint a jogi szankciók esetében. Tehát míg más társadalmi szankciók megvalósulása teljesen kiszámíthatatlan tényezőkön múlik, a jogi szankciót kizárólag az eljárási minta határozza meg. Ezért jelenti ez a kényszer magas fokát. A kényszer objektivitásának ezen magas foka jellemzi a jogot.

*Bibó szerint az objektivitás magas foka**a jog harmadik megkülönböztető jegyének bizonyulhat*

BIBÓ felteszi a kérdést: a magas fokú objektiváció vajon nem a jog legjellemzőbb jegye-e?²¹ Úgy találja ellenben, hogy a jog önmagában nem objektiváció. Mindig csak kényszer és szabadság objektivációja.

Nevertheless, he thinks that we need to investigate and analyze objectivation as the third criterion, in addition to constraint and freedom, in order to reach at a satisfactory definition of law.

He believes that it is this high degree of objectivation and its abstract character that make it possible to interpret law independently of social reality and social values. He expects, therefore, to complete his characterization leading to a definitive concept of law through a deepened examination of the phenomenon of objectivation, as the high degree objectivation of constraint and freedom.

Constraint is only the reflection of predictability and objectivity of law

We think that this idea is useful, but has to be developed in another way. We think that law is not the high degree objectivation of constraint and freedom, but the most institutionalized form of social procedure. Constraint is the mere reflection of the high degree of calculability and objectivity of legal procedures.

We think that procedural theory satisfies the requirements of the definition of law BIBÓ expects from a further study. For procedure involves the idea of the high degree of objectivation. Procedure is a behaviour, determined by prescribed patterns. Such a behaviour is decided not by secondary considerations of an individual case, moreover, it is precisely against the prevalence of such secondary considerations that consequentiality in following the procedural pattern realizes constraint.

The criticism going to the core of constraint theory may be summarized by saying that constraint does not effectuate law but effectuating law is accompanied by constraint.

FREEDOM AND LAW

Bibó thinks that law does not increase freedom

Let us examine briefly the interrelation between law and freedom.

Procedural theory holds that the function of law is to diminish constraint and increase freedom.²² BIBÓ differs at this point from procedural theory by saying that although law, by means of the high degree of objectivation of constraint, diminishes the force and intensity of the individual experience of constraint, this does not involve any freedom-increasing function. He thinks that law objectivates freedom not less than constraint, and diminishes, by this very act, the force and intensity of the individual experience of freedom as well.²³

²² Horváth *JV*, pp. 225–226.

²³ Bibó, p. 95.

Mindazonáltal úgy véli, hogy vizsgálunk és elemeznünk kellene az objektivációt mint harmadik kritériumot a kényszer és szabadság mellett, ha kielégítő jogfogalomhoz szeretnénk jutni.

Hisz abban, hogy az objektiváció ilyen magas foka és absztrakt jellege teszi lehetővé, hogy a jogot a társadalmi valóságtól és a morális értéktől függetlenül értelmezzük. Ezért azt várja az objektiváció jelenlegének behatóbb vizsgálatától, hogy kiegészíti a jog jellemzését a kényszer és szabadság objektivációjának legmagasabb fokaként, és elvezet majd egy végleges jogfogalomhoz.

A kényszer nem más mint a jog kiszámíthatóságának és objektivitásának tükröződése

Úgy gondoljuk, hogy hasznos elképzelés ez, mégis más utat kell követnünk. Úgy véljük ugyanis, hogy a jog nem a kényszer és szabadság objektiválódásának magas foka, de a társadalmi eljárás legintézményesítettebb apparátusa. A kényszer nem más, mint a jogi eljárások magas fokú kiszámíthatóságának és objektivitásának puszta tükröződése.

Úgy gondoljuk, hogy az eljárási elmélet kielégíti a jog meghatározásának azon kívánalmát, amit további tanulmányaitól várt BIBÓ. Az eljárás ugyanis magában foglalja egy magas fokú objektiváció elképzelését. Az eljárás olyan magatartás, amit előírt minta határoz meg. Olyan magatartás, amit nem egyes esetek másodlagos figyelembevétele alapján határoznak el. Vagyis az eljárás pontosan azon másodlagos szempontok befolyása ellen hat, amik az eljárási minta követésében a kényszert jelentik.

A kényszerelméletek lényegének bírálata így foglalható össze: a kényszer nem hozza létre a jogot, de együtt jár a működő joggal.

SZABADSÁG ÉS JOG

Bibó szerint a jog nem növeli a szabadságot

Vizsgáljuk meg röviden jog és szabadság kapcsolatát.

Az eljáráselmélet úgy tartja, hogy a jog funkciója a kényszer csökkentése és a szabadság növelése.²² BIBÓ e ponton tér el az eljárási elmélettől, azt állítva, hogy bár a jog a kényszer magas fokú objektivációjának eszközével csökkenti a kényszer egyéni élményének erejét és mélységét, ez nem jelent semmiféle szabadságnövelő funkciót. Azt gondolja, hogy a jog nem kevésbé objektiválja a szabadságot, mint a kényszert, és ezáltal éppúgy csökkenti az egyéni szabadságélmény erejét és mélységét.²³

Individual experience does not decide the question

As a reply to this, I must emphasize again and again that individual experience does not decide the matter. Social constraint or freedom is not increased or diminished according to the individual actually feeling more or less free. Actual individual experience is not the ultimate test.

Law diminishes constraint by calculability

Law diminishes constraint in society simply by proceeding independently from social constraint and incalculable secondary considerations, and by the marches of procedure taking all obstacles.

The monopoly of constraint

This phenomenon is sometimes called the monopoly of constraint. This function against constraint is clearly equivalent to an increase in the freedom of behaviours following the procedural pattern.

The freedom-increasing function of law is shown by the non-prescribed and non-forbidden behaviours, untouched by law, the number of which is always greater than that of the prescribed and forbidden ones.

This is also shown by the fact that freedom, allowed by the most objective constraint, has to be the most objective freedom.

For an individual human will, in accordance with the direction of the most developed procedure and the highest degree of objectivation (in other words, for a man who wants to use law as a means to his ends instead of speculating about violating the law), legal procedure means a very high degree of objectivation of freedom.

Procedure involves the idea of a behaviour that is determined by prescribed patterns and remains free in every other respect

Procedure means that behaviours are determined by the prescribed pattern. The most institutionalized procedure emphatically means such a behaviour, which, determined exclusively by the procedural pattern, is free in any other respect.

Procedure increases freedom by obeying the prescribed pattern freely and independently of any other motive

Procedure increases freedom independently of what any individual likes or dislikes. It increases freedom because it involves the prescribed procedural pattern being followed freely and independently of any other motive.

Az egyéni tapasztalat nem dönti el a kérdést

Erre válaszolva újra és újra hangsúlyoznunk kell, hogy az egyéni tapasztalat nem dönti el az ügyet. A társadalmi kényszer vagy szabadság nem attól függően nő vagy csökken, hogy az egyén pillanatnyilag többé vagy kevésbé érzi-e szabadnak magát. Az aktuális egyéni tapasztalat nem végső ismerv.

A jog a kényszert kiszámíthatósága révén csökkenti

A jog azáltal csökkenti a kényszert a társadalomban, hogy társadalmi kényszertől és kiszámíthatatlan másodlagos tényezőktől függetlenül halad az eljárás medrében, s így hatol át minden akadályon.

A kényszer monopóliuma

Ezt a jelenséget néha a kényszer monopóliumának nevezzük. Ez a kényszer elleni funkció nyilvánvalóan megegyezik az eljárási mintát követő magatartások szabadságának növelésével.

A jog szabadságnövelő funkcióját a nem-előreírt, nem-tiltott, jog által nem szabályozott magatartások mutatják, amik száma mindig nagyobb, mint az előírt vagy tiltott magatartásoké.

Ezt az a tény is mutatja, hogy a legobjektívebb kényszertől megmaradt szabadságnak kell egyszersmind a legobjektívebb szabadságnak lennie.

Azon szándék számára, ami megfelel a legfejlettebb eljárás irányának és az objektiváció legmagasabb fokának — vagyis az ember számára, aki a törvényt célja elérésének eszközeként kívánja használni ahelyett, hogy a jog megsértésén töprengene —, a jogi eljárás a szabadság objektivációjának nagyon magas fokát jelenti.

Az eljárás magában foglalja az előírt mintától meghatározott, de minden más tekintetben szabad viselkedés gondolatát

Az eljárás előírt minta szerinti viselkedést jelent. A legintézményesebb eljárás hangsúlyozottan ilyen magatartást jelent. Az olyan magatartás, amit kizárólag eljárási minta határoz meg, minden más tekintetben szabad.

Az eljárás azzal növeli a szabadságot, hogy szabadon, minden más indítéktól függetlenül engedelmeskedik az eljárási mintának

Az eljárás az egyén rokonszenvétől és ellenszenvétől függetlenül növeli a szabadságot. Azért növeli a szabadságot, mert azt jelenti, hogy az előírt eljárási mintát szabadon, minden más indítéktól függetlenül követik.

Bibó thinks that reward cannot be sanction

The difference between legal constraint and other social rules is examined by BIBÓ. He thinks that legal sanction is the most characteristic of legal institutions.²⁴ He understands by sanction not only the application of acts of violence but every legal consequence which is apt to become a factor of legal constraint, having a probable incidence and effect upon the law-abiding individual.

He excludes, however, reward from his concept of sanction, for he cannot separate the character of undesirableness from sanction. In fact, fear from sanction is accompanied by an experience of constraint, whereas striving for reward is accompanied by the experience of freedom.

Reward is constraint by definition and individual experience is irrelevant: sticking to the methodological idea of constraint

Nevertheless, reward undoubtedly means constraint, once we adhere to the concept of constraint accepted from the very beginning.

We have to avoid, by all means, to accept an idea of constraint and freedom aiming at individual experience as their criterion. It is true that the concept of constraint and freedom has no meaning except for synopsis given in individual experience. But this does not mean that we cannot speak of constraint or freedom, unless the subject experiences its own constrained or free behaviour.

We cannot agree with BIBÓ's argument against the extension of the psychological concept of constraint by raising it to the rank of a methodological concept. BIBÓ fears that by understanding constraint as the determining effect of all regularities of the cognizable world on various fields, we get results which cannot be linked to our practical representation.²⁵

Theory has to undertake the clarification of concepts in order to reach their most simple generality. Theory must proceed on this way until it risks impoverishing the propositions through this conceptual clarification and simplification.

We hope to be able to apply the theoretical and methodological concept of constraint for the examination of the bases of law. Therefore, no fear for the "over-straining" of the concept of constraint can limit it.

²⁴ Bibó, p. 79.

²⁵ Bibó, pp. 30-31.

Bibó szerint a jutalom nem lehet szankció

BIBÓ vizsgálja a jogi kényszer és az egyéb társadalmi szabályoktól gyakorolt kényszer közötti különbséget. Úgy véli, hogy a jogi kényszer a jogintézmények legjellemzőbb vonása.²⁴ Szankción nemcsak az erőszak alkalmazását érti, hanem a valószínűleg bekövetkező események minden jogi következményét, melynek a jogkövető emberre gyakorolt hatása a jogi kényszer egyik elemévé válik.

Ugyanakkor kizárja a jutalmat a szankció így kiterjesztett fogalmából. Nem képes elkülöníteni a nemkívánatosság jellemzőjét a szankciótól. Ráadásul a szankciótól való félelem a kényszer élményével jár együtt, míg a jutalomra törekvést a szabadság élménye kíséri.

A jutalom definíciószerűen kényszer: az egyéni tapasztalat irreleváns. Ragaszkodás a kényszer módszertani fogalmához

Mindazonáltal a jutalom kétségkívül kényszer, ha ragaszkodunk a kezdetben elfogadott kényszerfogalomhoz.

Minden áron el kell kerülnünk, hogy a kényszer és a szabadság kritériuma az egyéni tapasztalat legyen. Igaz, hogy a kényszer és szabadság fogalmának nincs értelme az egyéni tapasztalatban adott szinopszison kívül. Ez azonban semmiképpen nem jelenti, hogy csak akkor beszélhetünk kényszerrel és szabadságról, ha az alany saját magatartását érzékeli szabadnak vagy kényszerítettnek.

Nem követhetjük BIBÓT a kényszer pszichológiai fogalmának kiterjesztése elleni érvelésében és ennek egy módszertani fogalom szintjére emelésében. BIBÓ attól fél, hogy amennyiben a kényszer fogalmának segítségével írjuk le az ismert világ összes törvényszerűségének meghatározó hatását, amivel ezek egymás érvényességi körére hatnak, úgy olyan eredményeket kapunk, amik nem kapcsolhatók gyakorlati értelmezéseinkhez.²⁵

Ugyanakkor a tudománynak vállalkoznia kell a fogalmak tisztázására. A legegyszerűbb általánosításhoz is tisztázni kell ezeket. A tudománynak addig kell haladnia ezen az úton, míg állításaink nem szegényednek el a fogalmak tisztázása és leegyszerűsítése folytán.

Remélnünk kell, hogy hasznosan tudjuk majd alkalmazni a kényszer elméleti, módszertani fogalmát a jog alapjainak vizsgálatakor. Ezért félre kell tennünk a kényszerfogalom „túlterheltségével” kapcsolatos aggályokat.

TRANSPOSITION OF THE PROBLEM OF CONSTRAINT TO ANOTHER PLANE

In this hope we shall apply this basic concept of constraint also in another way by transposing the problem to another plane. Thereby we will throw light upon the relation of law and objectivations (considered as bases of law) from a new angle.

Extension of the problem to all bases of law

Constraint, as shown above, is determination by foreign law. If this is true, we may analyse the function of constraint and freedom as the essential content of the concept of procedure. This is one added reason to extend the problem of constraint beyond the interrelation of law and power to all bases of law.

Constraint as a collective term: Economic constraint

It is true that we find the closest connection between constraint and power. Power is constraint *in potentia*, and constraint is power *in actu*.

Nevertheless, it is also true that constraint and power, being formal ideas, are collective terms.

Therefore, we surely may extend the problem of constraint and freedom to economics and other social objectivations as well. We speak indeed, and not without reason, of economic power, constraint and freedom.

Liquidation of the theory of constraint

This extension of the idea of constraint and freedom brings our basic thought about constraint to an end. According to it, constraint does not carry law into effect, it is only a concomitant phenomenon of carrying law into effect.

We think that this is equal to the liquidation of the theory of constraint.

There is no constraint "in general"

It makes a good deal of difference to say that the functioning of law may be characterized by its particular, functional interrelation to constraint and freedom, or to say that law is a function of constraint.

Constraint is not only a universal phenomenon in society. Moreover, it is a downright formal concept. For this reason, it cannot characterize law.

Making a step further, we may even realize that there is no constraint "in general". There is "economic", "physical" or "moral" constraint, but this is nothing else than "economic", "physical" or "moral" motivation asserting itself on a foreign field.

A KÉNYSZERPROBLÉMA ÁTVITELE MÁS SÍKRA

A fentiek tudatában szeretnénk alkalmazni a kényszer ezen alapfogalmát más módon is. Ennek segítségével szeretnénk áthelyezni a kényszer problémáját egy másik síkra. Arra fogjuk használni, hogy új szempontból világítsuk meg a jog és az alapjaiként figyelembe vett objektívációk közötti kapcsolatot.

A probléma kiterjesztése a jog összes alapjára

A kényszer, mint fentebb bemutattuk, nem más, mint idegen törvényyszerűségtől meghatározottság. Ha ez igaz, úgy elemezhetjük a kényszer-szabadság funkciót mint az eljárásfogalom alapvető tartalmát. Ez további okot szolgáltat arra, hogy a kényszer problémáját a jog és hatalom közti kölcsönös kapcsolaton túl a jog valamennyi alapjára kiterjesszük.

A kényszer mint gyűjtőfogalom: gazdasági kényszer

A kényszer és a hatalom közti kapcsolat valóban a legszorosabb. A hatalom lehetséges [*in potentia*] kényszer és a kényszer tényleges [*in actu*] hatalom.

Mindazonáltal az is igaz, hogy a kényszer és a hatalom — mint formális fogalmak — valójában gyűjtőfogalmak.

Ezért nyugodtan kiterjeszthetjük a kényszer és szabadság problémáját a gazdaságra és a többi társadalmi objektívációra. Valójában nem ok nélkül beszélünk gazdasági hatalomról, kényszerről vagy szabadságról.

A kényszerelmélet felszámolása

A kényszer és szabadság fogalmainak ilyen kiterjesztése lehetővé teszi, hogy a kényszerről alkotott alapgondolatunkat megtartsuk. E szerint a kényszer nem valósítja meg a jogot. A kényszer csak kísérő jelensége a jog megvalósulásának.

Véleményünk szerint ez a kényszerelmélet felszámolását jelenti.

Nincs kényszer „általában”

Óriási különbség azt állítanunk, hogy a jog működése a kényszer és a szabadság közti különleges funkcionális kapcsolattal jellemezhető, vagy hogy maga a jog a kényszer funkciója.

A kényszer nemcsak általános jelenség a társadalomban. Ezen felül kétségtelenül formális fogalom is. Éppen ezért nem jellemezheti a jogot.

Továbblepve még azt is látnunk kell, hogy „általában” vett kényszer nem létezik. Van „gazdasági”, „fizikai” vagy „erkölcsi” kényszer. De mindez nem jelent mást, mint hogy „gazdasági”, „fizikai” vagy „erkölcsi” motivációk kívánnak érvényesülni egy idegen területen.

Constraint is interrelation between two laws

What we call constraint is nothing else but an interrelation (or interconnection) between two kinds of law or regularity, and what we call freedom is a similar interrelation (or interconnection).

Therefore, to attribute the law's coming into effect to constraint means, in ultimate analysis, to deny law.

Law is not a function of constraint, but constraint is a function of law

Procedural theory is safe from this error. It eliminates the prevalent confusion of ideas. The relation of law and its bases may be expressed in terms of constraint and freedom by saying that the law's coming into effect produces the phenomenon of constraint.

The role of procedural pattern to determine behaviour prevails over the role of economics and power. This is due to the high degree objectivity of procedure, and also due to its separability from the objectivations forming its bases. In one word, it is due to its differentiation and independence.

Economic behaviour enforced by the law

Behaviours come in this way under the determination by procedural patterns of the most developed and most institutionalized kind of procedure, what the law is. Nevertheless, such legally relevant behaviours may be looked at at the same time also as behaviours arising from economics or war.

From this point of view, they appear as enforced or compulsory behaviours arising from economics or war. They appear so because of their determination by law, which is foreign determination, when considered from the viewpoint of economics or war.

Constraint theory speaks of legal behaviour enforced by economics

Constraint theory wants to attribute the law's coming into effect to constraint. Therefore, it has to affirm the contrary of what has been said above.

According to this theory, economics or war is the foreign determination dominating legal behaviour. Economics and other social objectivations dominate over the law.

Legally enforced behaviour is more objective and more free

The same behaviour which comes under legal determination as behaviour arising from economics or war and which is considered, consequently, as a legally enforced or compulsory behaviour, is nevertheless more objective and more free.

A kényszer két törvényszerűség kölcsönös kapcsolata

Az, amit kényszernek nevezünk, nem más, mint kölcsönös kapcsolat vagy összefüggés két különbözőtörvény- vagy szabályszerűség között. Amit pedig szabadságnak hívunk, az hasonló kölcsönkapcsolat vagy összefüggés.

Ezért a jog megvalósulását kényszernek tulajdonítani végső elemzésben annyit tesz, mint tagadni a jogot.

Nem a jog a kényszer funkciója, hanem a kényszer a jog funkciója

Az eljárási elmélet elkerüli ezt a hibát. Kiküszöböli az elképzelések gyakori zavarát. A jog és alapjai közti kapcsolat kifejezhető a kényszer és szabadság terminológiájával — annak állításával, hogy a jog megvalósulása teremti a kényszer jelenségét.

Az eljárási minta magatartást meghatározó szerepe a gazdaság és hatalom szerepével szemben érvényesül. Ez az eljárás magas fokú objektivitásának köszönhető, de betudható az alapjait képező objektívációk elkülöníthetőségének is. Egyszóval, köszönhető differenciáltságának és függetlenségének egyaránt.

A jog által kikényszerített gazdasági magatartás

Ezen az úton a magatartások a legfejlettebb, legintézményesebb eljárási apparátus, a jog hatása alá kerülnek. Mindazonáltal a jogilag releváns viselkedések ugyanakkor vizsgálhatók gazdasági vagy háborús magatartásokként is.

Ilyen módon szemlélve kikényszerített vagy kötelező, gazdasági vagy háborús magatartásokként jelennek meg. Azért tűnnek így, mivel a jog idegen determináció — már amennyiben a gazdaság vagy a háború szempontjából vesszük figyelembe.

A kényszerelmélet a gazdaság által kikényszerített jogi magatartásról beszél

A kényszerelmélet a kényszernek próbálja tulajdonítani a jog érvényesülését. Ezért meg kell erősítenie a fentebb elmondottak ellenkezőjét.

Ezen elmélet szerint a gazdaság vagy háború idegen determináció, ami a jogi magatartást uralja. Gazdaság és egyéb társadalmi determinációk uralkodnak a jog fölött.

A jogilag kikényszerített magatartás objektívebb és szabadabb

Valójában az a magatartás, ami egy számára idegen jogi meghatározás alá kerül mint gazdasági vagy háborús magatartás, és amit következetesen jogilag kikényszerített vagy kötelező gazdasági vagy háborús magatartásként vesznek figyelembe, mindazonáltal objektívebb és szabadabb.

Legal determination is more independent and more objective than other social objectivations are. Such a behaviour as described above appears, therefore, free from economic constraint. Procedure means, by definition, freedom as well as constraint.²⁶

This double nature, inseparable from any definition of constraint and freedom, casts a shadow on their understanding. Can it be eliminated from the interrelation between law and its bases? To answer this question, we have to inquire into the structure of the idea of procedure.

PROCEDURE

PROCEDURE AS A THOUGHT-STRUCTURE

Mutual selection of facts and values

By definition, procedure is a predetermined behaviour which follows a previously established pattern. It is a synoptic thought-structure.

The development of this concept can help the clarification of basic questions of the theory of law. However, we analyse it here only to sum up what has been said above.

Any behaviour can be taken as procedure if we think of it as predetermined by some established pattern. Only in so far as we conceive of it as following a pattern can the behaviour qualify as procedure. On the other hand, in so far as we think of human conducts as casually determined or casually necessary, they cannot be a case of behaviour or procedure.

Thinking in terms of any procedure, we connect fact and value in one thought-structure. In consequence, such a structure is neither mere fact nor mere value, but the connection of them. Procedure is produced by the simultaneous view—or synopsis—of fact and value. This synopsis exhibits the mutual selection of fact and value. By selecting facts from the viewpoint of values we tear them out of their casual connection. We do not conceive them as causally determined events anymore, but as prescribed acts or behaviours.

The simultaneous view of fact and value goes with a certain decomposition of facts. As these viewpoints are opposites to one another, the axiological point of view necessarily means the limitation of the factual point of view and *vice versa*.

²⁶ Horváth *JV*, pp. 225, 226.

A jogi meghatározottság függetlenebb és objektívebb, mint más társadalmi objektívációk. A fentebb leírt magatartás ezért a gazdasági kényszerből független magatartásnak tűnik. Az eljárás definíciószerűen éppen úgy jelent szabadságot, mint kényszer.²⁶

Ez a kettősség, mely elválaszthatatlan a kényszer és szabadság bármilyen definíciójától, beárnyékolja a probléma jelen síkját. Eltűntethető-e vajon ez az árnyék a jog és alapjai közti kapcsolatról? A kérdés eldöntéséhez meg kell vizsgálnunk az eljárási elmélet szerkezetét.

ELJÁRÁS

AZ ELJÁRÁS MINT GONDOLATI SZERKEZET

Tények és értékek kölcsönös szelekciója

Meghatározás szerint az eljárás előre meghatározott, korábban megalkotott mintát követő magatartás — valójában nem más, mint szinoptikus gondolati szerkezet.

Ezen elmélet továbbfejlesztésével a jogelmélet valamennyi kérdését tisztázhatnánk. Ugyanakkor itt csak abból a célból elemezzük, hogy az elmondottakat rövid formában összefoglaljuk.

Bármely magatartás, amit valamely létrehozott minta alapján meghatározottnak tartunk, eljárásnak minősül. Csak akkor minősíthetünk egy magatartást eljárásnak, ha mintakövetésként fogjuk fel. Másfelől viszont, amennyiben egy emberi viselkedést okozatilag meghatározottnak vagy szükségesnek tartunk, nem minősíthetjük eljárásnak (vagy magatartásnak).

Bármilyen eljárás esetén egyetlen gondolati szerkezetben kapcsolunk össze tényeket és értékeket. Ezért olyan szerkezet ez, amely nem csupán tény, nem csupán érték, hanem e kettő kapcsolata. Tény és érték egyidejű — vagy szinoptikus — szemlélete hozza létre az eljárást. A szinopszis megmutatja tény és érték kölcsönös szelekcióját. A tényeket az értékek szempontjából szelektálva kiszakítjuk okozati összefüggésükből. Többé nem okozatilag meghatározott eseményekként, hanem előírt cselekedetként vagy magatartásokként fogjuk fel a tényeket.

Tény és érték szimultán látásmódja a tények bizonyos felbontásával jár. Az érték szempont szükségyszerűen a tényt szempont korlátozását jelenti és viszont, mivel e szempontok egymás kontradiktórius ellentétei.

Analysis cannot dissolve structural unity

By inquiring into the structure of procedure, we may dissect it into a series of procedural necessities and chances. But such an analysis must not dissolve the synoptic unity of the structure of procedure.

We may see the value element of procedure in procedural necessity, and its fact element, in chance. The distinction between elements of value and fact in procedure cannot pass certain limits and cannot go so far as to decompose procedure.

In other words, procedure is neither fact nor value as viewed simultaneously; it is rather their mental connection. The connection itself is neither fact nor value, but a thought-structure displaying their mutual selection.

A particular situation in which a given behaviour is bound to come to pass (necessity) or might come to pass (chance) is not two parts but two views of procedure, which can only qualify as procedure if considered from both points of view. A particular situation in which a given behaviour is procedurally necessary or bound to come to pass is not yet procedure at all. Neither can we speak of procedure when we construe a particular situation in which a certain behaviour has a procedural chance or might come to pass.

Legal chance and necessity

Why do we call legal (procedural) chance a particular situation in which a behaviour might come to pass? We call it a legal chance, because the behaviour which might (or might not) happen is at the same time legally (procedurally) bound to happen, or is in some way related to other behaviours which are bound to happen by legal necessity (in followance of the established pattern).

A given situation in which a behaviour might come to pass is a procedural chance in so far as it is either a behaviour legally bound to come to pass itself, or it is at least functionally related to such behaviours.

Abstraction from causality

Why do we call legal (procedural) necessity a situation in which a certain behaviour is bound to come to pass? We call it so in so far as it becomes a procedure, that is, when it comes to pass after having been bound to come to pass.

Az elemzésnek nem szabad feloldania a szerkezeti egységet

Az eljárás szerkezetét felbonthatjuk eljárási szükségszerűségekre és lehetőségekre. Megengedhetetlen azonban, hogy az elemzés feloldja az eljárási szerkezet szinoptikus egységét.

Az eljárási szükségszerűségben az eljárás értékelemét, az eljárási lehetőségben pedig tényelemét láthatjuk. Az eljárásban a tény és az érték elemeinek megkülönböztetése nem mehet túl egy adott határon, és nem vezethet az eljárás felbomlásához.

Más szóval kifejezve azt jelenti ez, hogy az eljárás nem általunk egy időben vizsgált tény és érték; sokkal inkább ezek tudatunkban való összekapcsolását jelenti. Ez az összefüggés önmagában sem nem tény, sem nem érték, hanem olyan gondolati szerkezet, amely ezek kölcsönös szelekcióját mutatja.

Az a különleges helyzet, hogy egy magatartás feltétlenül bekövetkezik (szükségszerűség) vagy bekövetkezhet (lehetőség), nem két része, hanem két nézőpontja az eljárásnak, ami csak akkor eljárás, ha mindkét szempontból vizsgáljuk. Az a sajátos helyzet, hogy a magatartás eljárási szükségzerű, vagy pedig meg kell valósulnia, még nem eljárás. Akkor sem beszélhetünk eljárásról, amikor olyan különleges helyzetre gondolunk, amelyben a magatartás pusztán eljárási lehetőség vagy olyasmi, ami megvalósulhat.

Jogi lehetőség és szükségszerűség

Miért nevezzük jogi (eljárási) lehetőségnek azt a sajátos helyzetet, hogy egy magatartás bekövetkezhet? Azért, mert a magatartás, mely bekövetkezhet (vagy nem következhet be), ugyanakkor jogilag (eljárási) feltétlenül bekövetkezik vagy valamiképpen kapcsolódik más magatartásokhoz, amik jogi szükségszerűségüknél fogva feltétlenül bekövetkeznek (követve a megállapított mintát).

Az a sajátos helyzet, hogy egy magatartás megtörténhet, egészen addig eljárási lehetőség, ameddig akár maga a magatartás jogilag feltétlenül bekövetkezővé nem válik, akár további funkcionális kapcsolatba nem kerül ilyen magatartásokkal.

Elvonatkoztatás az okságtól

Miért nevezzük ugyanakkor jogi (eljárási) szükségszerűségnek azt a helyzetet, hogy egy magatartás feltétlenül bekövetkezik? Nos, akkor nevezzük így, amikor eljárássá válik — amennyiben egy korábbi kötelezés után valósul meg.

In other words, the thought-structure in question is procedure in so far as we may regard the behaviour to be *b o u n d* and more or less likely to come to pass as the result of a prescription. Procedure is a behaviour bound to come to pass according to the prescription which, at the same time, actually comes to pass according to the prescription.

This is a case of behaviour not only prescribed but actually produced by the prescription. We couple its actual being with its being bound within a single thought-structure.

This does not mean, however, that the prescription in question is the cause of the actual happening. It means only that we conceive the happening as prescribed, and we leave causality out of consideration.

Procedure is freedom

(Mutual limitation and simultaneous application of causal and axiological points of view)

The procedural phenomenon means freedom. Even behaviour itself is not a causal fact but a free synoptic structure. This does not mean, however, that the causal determination of its facts should be denied. But those facts *a s* behaviour only mean that we do not consider them as causal, but try to understand them from an axiological point of view, from the perspective of freedom.

The same is true for procedure. It is not a fact, if considered from an axiological point of view, neither a value deduced from facts. Procedure is none of them, but the simultaneous application of the perspectives of fact and value, delimiting each other.

There is no strict law of the course of behaviours

As we have already noticed, to regard procedure as a behaviour exclusively determined by the prescribed pattern is one of the postulates of the synoptic method.

We should not forget, however, that the behaviour, exclusively determined by the pattern, is not determined completely by a strict law.

We think of behaviours as exclusively determined by procedural patterns, but this does not mean that we think of those procedural patterns as the strict law of a course of events (behaviours).

Syncretism of methods

(Procedure does not determine the interconnection of facts but the functional interrelation between some selected facts and values)

Such a view would not be in accordance with the requirements of synoptic method. It would actually result in a syncretism of methods.

Más szóval, a gondolati szerkezet annyiban eljárási, amennyiben a magatartás szituációját az előírás eredményeként kötelezőnek és többé-kevésbé valószínűen megvalósulónak tekintjük. Az eljárás olyan magatartás, amelynek az előírásoknak megfelelően kell megvalósulnia, és ugyanakkor ténylegesen is az előírásoknak megfelelően valósul meg.

Ez a magatartás nemcsak előírt, de ténylegesen is előírás eredménye. Egyetlen gondolati keretben kapcsoljuk össze létét kötelező voltával.

Mindamellett ez nem jelenti, hogy az előírás lenne az oka a tényleges történésnek. Pusztán azt jelenti, hogy a történést mint előírtat fogjuk fel, miközben az okságot figyelmen kívül hagyjuk.

Az eljárás szabadság

(Az oksági és axiológiai szempontok kölcsönös korlátozása és egyidejű alkalmazása)

Ennélfogva az eljárás jelensége szabadságot jelent. Sőt, maga a magatartás sem oksági tény, hanem szabad, szinoptikus szerkezet. Ugyanakkor mindez nem jelenti, hogy a magatartás tényeinek oksági meghatározottságát tagadnunk kellene. De mint magatartás, csak annyit jelentenek, hogy nem oksággként vesszük figyelembe ezeket, hanem axiológiai vagy értékszempontból próbáljuk megérteni a szabadság jegyében.

Ugyanez vonatkozik az eljárásra is. Az eljárás nem értékszempontból figyelembe vett tény. Nem is tények értékolvasata. Az eljárás sem nem ez, sem nem az, hanem a tény- és értékszempont egymást korlátozó egyidejű alkalmazása.

A magatartások menetének nincs szigorú törvényszerűsége

Mint fentebb láttuk, a szinoptikus eljárás posztulátumainak megfelelően az eljárást mint az előírt minta által kizárólagosan meghatározott magatartást vesszük figyelembe.

Ugyanakkor nem felejtethetjük el, hogy ezt a minta által kizárólagosan meghatározott magatartást valamilyen szigorú törvényszerűség nem teljesen határozza meg.

A magatartásra úgy gondolunk, mint amit az eljárási minta kizárólagosan meghatároz. De ez nem jelenti, hogy az eljárási mintát a magatartások menetének szigorú törvényszerűségével azonosítanánk.

Módszerszinkretizmus

(Az eljárás nem tények közötti összefüggést határoz meg, hanem néhány kiválasztott tény és érték közti funkcionális kapcsolatot)

Egy ilyen szemlélet nem felelne meg a szinoptikus módszer követelményeinek. Ez a módszerek keveredését jelentené.

Therefore, we should bear in mind that procedure does not mean the determination by prescriptions of a whole interconnected set of facts, but only the functional interrelation between some facts selected by values and the selecting values themselves. Facts singled out this way do not form an uninterrupted causal series, more precisely, they are not taken into account as forming such series. The axiological point of view excludes causality.

Factual elements of procedure are determined causally

Actually, the factual elements of procedure materialize in a causally determined space and time. Regarded this way, they are not perceived as procedure. They are regarded this way only in so far as we attribute their actualization not to causes but to the prescribed procedural pattern.

Although there is no strict law in a scholarly sense, procedure may mean both constraint and freedom

Procedural pattern is not law in the scholarly sense of the term. Social objectivations, even in their highest degree, represented by the most institutionalised procedure, are phenomena following only regularities and not strict laws.

This does not mean that the concepts of constraint and freedom, as given above, cannot be applied to them.

Synopsis of two kinds of law is inseparable from the idea of constraint

We understand by constraint the determination of a phenomenon by a law which is alien to it. We understand by freedom, on the other hand, its exemption from such an alien law (freedom in the negative sense), and the unimpaired rule of the phenomenon's own law (freedom in the positive sense of the term).

If this statement is correct, the determining alien law, because of being alien, can hardly operate as a strict law. In other words, although it may determine the phenomenon, it can hardly do so strictly or completely.

This is explained by the fact that the synopsis of these two kinds of law is inseparable from the idea of constraint. There is no obstacle in the way of applying the concept of constraint to the interrelation of different social objectivations. And the same applies to freedom as well.

Ezért figyelmünkbe kell idéznünk, hogy az eljárás nem tények teljesen összefüggő csoportjának előírásai általi meghatározottságot jelent, hanem csak néhány (az érték eszközeivel kiválasztott) tény és a kiválasztó értékek közötti funkcionális kölcsönkapcsolatot. Az így kiválasztott tények nem alkotnak folyamatos okozati láncolatot. Pontosabban: e tényeket nem mint ilyen láncolatot alkotó elemeket vesszük figyelembe. Az értékszempont kizárja az okságot.

Az eljárás tényelemei okságilag meghatározottak

Valójában az eljárás tényelemei térben és időben okságilag meghatározottak. De ilyen tekintetben nem mint eljárásra gondolunk rájuk. Csak annyiban tekintjük ezeket így, amennyiben nem az okoknak, hanem egy eljárási mintának tulajdonítjuk történéseiket.

Bár nincs tudományos értelemben vett szigorú törvényszerűség, az eljárás éppúgy jelenthet kényszert, mint szabadságot

Az eljárási minta nem törvényszerűség a szó tudományos értelmében. A társadalmi objektiváció (akár a legmagasabb fokú, ami a legintézményesedettebb eljárást képviseli) nem szigorú törvényszerűséget, hanem pusztán szabályosságokat követő jelenség.

De ez nem jelenti azt, hogy a kényszer és szabadság fenti fogalma ne lenne alkalmazható rájuk.

Kétféle tudományos törvényszerűség szinopszisa elválaszthatatlan a kényszer fogalmától

Kényszeren egy jelenség idegen törvényszerűségtől meghatározottságát értjük. Szabadságnak pedig az ilyen törvényszerűség alóli mentességet (szabadság a szó negatív értelmében) és a jelenség törvényszerűségének sértetlen uralmát (szabadság a szó pozitív értelmében) nevezzük.

Amennyiben ez helyes, úgy a meghatározó idegen törvényszerűség — éppen mert idegen — aligha működhet szigorú törvényszerűséggént. Más szavakkal, bár meghatározhatja a jelenséget, aligha teheti ezt szigorúan vagy teljesen.

Ennek magyarázata az, hogy a kétféle tudományos törvényszerűség szinopszisa elválaszthatatlan a kényszer fogalmától. Nincs akadálya, hogy a kényszerfogalmat különböző társadalmi objektivációk közti kapcsolatokra alkalmazzuk. Ugyanez vonatkozik a szabadságra is.

Limitation of the causal point of view by the axiological one

Procedure means, therefore, limitation of the point of view of causal determination through determination by values or patterns. This does not mean the exclusion of causality. It only means that causality is left out of account. This is why we call procedure a subjective thought-structure.

Functional interrelation supplants the idea of separate laws

The subject selects some factual elements from the series of causal determinations. The subject singles them out by applying axiological standards or points of view. The subject lifts those factual elements out of their causal connection which seem important from his or her perspective, and leaves out those which seem unimportant. Only factual elements selected in this way can enter into the subjective thought-structure called procedure.

These elements of fact and value, selected by one another, are freely floating in our subjective view. Their functional interrelation and the idea of their belonging to each other supplant the idea of their domination by separate laws. Naturally, these laws are not destroyed by this selective view.

Subjective thought-structure means the freedom to overcome causality, which means constraint

To sum up, the behavioural pattern, or prescription, plays the role of the only determinant in our thought-structure. This is why procedure means freedom from causality.

This also explains why causality means constraint which procedure has to overcome.

Gaps in the determination by prescribed patterns are to be filled in by causality

Factual and value elements are in functional interrelation within the structure of procedure. They select each other mutually and continually. Therefore, prescription determines behaviour only deficiently. The deficiency in the determining role of the behavioural pattern is supplied by causality. Causality is only limited, but not abolished, by procedure.

Facts penetrate into the gaps, but enter into the procedure only after having found their interconnection with values

The phenomenon of procedure may be described as follows. The subject couples certain facts with certain values (pattern or prescription). Once this coupling of facts and values is completed, it is qualified as procedure.

Az oksági szempont korlátozása értékszemponttal

A fentieknél fogva az eljárás az oksági meghatározottság szempontjának az értékek vagy minták általi meghatározottság szempontjával történő korlátozását jelenti. Ez nem jelenti az okság kizárását. Csupán annyit jelent, hogy az okságot a jelen pillanatban számításon kívül hagyjuk. Ezért nevezzük az eljárást szubjektív gondolati szerkezetnek.

Funkcionális kölcsönkapcsolat lép a különálló törvényszerűségek gondolatának helyébe

A szubjektum kiválaszt néhány ténybeli összetevőt az oksági determináció láncolatából. Értékszempontokat vagy minőségeket alkalmazva választja ki ezeket. Elszakítja oksági kapcsolataiktól azokat a ténybeli elemeket, amelyek a saját nézőpontjából fontosnak látszanak, és elhagyja azokat, amelyek nem látszanak fontosnak.

Csak az így kiválasztott ténybeli összetevők kerülnek be az eljárásnak nevezett szubjektív gondolati szerkezetbe.

Ezek az egymást kiválasztó tény- és értékelemek szabadon változnak saját szubjektív szemléletünkön belül. Kölcsönös funkcionális kapcsolatuknak és egymáshoz tartozásuknak elve kizorítja a rájuk vonatkozó különálló tudományos törvényszerűségek eszméjét. De természetesen e különálló törvényszerűségeket a szelektív szemlélet nem rombolja le.

A szubjektív gondolati struktúra a kényszert jelentő okság legyőzésének szabadságát jelenti

Összefoglalva, a magatartási minta vagy előírás játssza az egyetlen meghatározó szerepet ebben a gondolati szerkezetben. Ezért jelent az eljárás szabadságot az okság alól.

Ez magyarázatul szolgál arra nézve is, hogy az okság miért jelent olyan kényszert, amit az eljárásnak kell legyőznie.

Az előírt minták általi determináció réseit kitölti az okság

Az eljárási szerkezeten belül a tény- és értékelemek funkcionális kölcsönkapcsolatban állanak. Kölcsönösen és folyamatosan választják ki egymást. Ezért az előírások csak hiányosan határozzák meg a magatartást. A magatartási minta meghatározó szerepében mutatkozó hiányt pedig az okság tölti be. Az eljárás csupán korlátozza, de nem szünteti meg az okságot.

A tények betöltik ugyan a réseket, de csak akkor lépnek az eljárásba, mikor kölcsönös kapcsolatra találtak az értékekkel

Az eljárás jelensége tehát a következőképpen írható le: az egyén összekapcsol bizonyos tényeket bizonyos értékekkel (minta, előírás). Annyiban minősíthető mindez eljárásnak, amennyiben a tényeket sikerül az értékekhez kötnie.

Besides factual elements thus torn out, other factual elements, too, may penetrate into the gaps of the procedure. Such factual elements, taken into account as causally determined only, may penetrate into the gaps but not into the thought-structure of the procedure.

This latter penetration can take place only provided that these factual elements succeed in coupling with further value elements. By doing so, they separate from the causal series. They separate from it, of course, only in our subjective view.

Gaps explained by binding together some elements of the freely floating spheres of facts and values

Procedure means mutual selection of facts and values. Freely floating spheres of fact and value bind each other not in their whole extent but only by some of their elements.

This explains the phenomenon of procedural gaps. Prescription is taken into account as the only determining factor in the thought-structure. Accordingly, it can only determine anything within the limits of that thought-structure. This means that its determination can only be deficient as compared to the causal continuity of facts.

Behaviours determined by patterns (i.e., factual elements coupled with values) compose the procedure. Procedure is only deficiently determined. Causal determination, amounting to a strict law and filling in the gaps of the procedure, is, however, not procedure.

Exclusive determination by the procedural pattern

Particular stress is laid upon procedure being the exclusive determining factor of behaviour. Above all, we emphasize this element of the concept of procedure. It means that behaviour is exclusively determined by the prescription, or, in other words, by the established pattern.

Discontinuous determination

Procedural pattern means, therefore, prescription which determines some behaviours in itself and independently of any further factor. We think of the followance of a pattern, and not of the contingent congruence of a pattern with the behaviour, in which other determining influences can also be taken into account. Followance is absolute, like KANT's categorical imperative.

Procedure is just what is determined by the procedural pattern. What is determined is done so exclusively by the prescription.

Az így kiszakított ténybeli elemeken kívül más elemek is behatolhatnak az eljárás réseibe. Hasonló és pusztán oksági determinációként figyelembe vett tények behatolhatnak a részekbe, de nem hatolhatnak be az eljárás gondolati szerkezetébe.

Ez utóbbi behatolás csak akkor történhet meg, ha a tényelemeknek sikerül összekapcsolódnuk további értékelemekkel. Eközben elkülönülnek az oksági láncolattól. Természetesen csak a mi szubjektív szemléletünk számára szakadnak el ettől.

A réseket az magyarázza, hogy a tények és az értékek szabadon lebegő szférájának csupán néhány alkotóeleme kapcsolódik össze

Az eljárás tények és értékek kölcsönös szelekcióját jelenti. A tények és az értékek szabadon lebegő szférája nem teljes terjedelemben, hanem csak néhány elemében kapcsolódik egymáshoz.

Ez magyarázza az eljárási hézagok jelenségét. Az előírást a gondolati szerkezetben úgy vesszük figyelembe, mint egyedüli meghatározó tényezőt. Ennek megfelelően ez csak a gondolati szerkezet határain belül tud meghatározó hatást gyakorolni. Vagyis csak hiányosan tud a tények okozati folytonosságához képest meghatározni.

A mintától meghatározott magatartások (vagyis értékekkel összekapcsolt tényelemek) alkotják az eljárást. Az eljárás csak hiányosan determinált. Mégis az önmagába zárt, szigorú törvényszerűségben összegződő s az eljárási réseket kitöltő oksági determináció nem eljárás.

Az eljárási minta kizárólagos meghatározó szerepe

Különös hangsúlyt helyezünk annak definíciószerű megállapítására, hogy az eljárás a magatartás kizárólagos meghatározója. Az eljárásfogalomnak mindenekelőtt ezt az elemét választjuk ki. Eszerint a magatartást kizárólag előírások vagy — más szavakkal — létrehozott magatartási minták határozzák meg.

Szakaszos meghatározás

Az eljárási minta tehát olyan előírást jelent, amely minden más tényezőtől függetlenül önmagában határoz meg egyes magatartásokat. A minta követésére gondolunk, és nem minta és magatartás esetleges egybeesésére, amihez más meghatározó hatások figyelembevétele is kapcsolódhat. Erre pedig mint abszolút követésre gondolunk, mely emlékeztet KANT kategorikus imperatívuszára.

Az eljárás nem több, mint amit az eljárási minta meghatároz. De ennyit kizárólag az előírás határoz meg.

Gaps filled in by bare facts

Procedure means incomplete determination. On account of the synoptic selection, this determination reveals gaps. That is to say, it is discontinuous.

The gaps of procedure are stuffed in various ways. In ultimate analysis, they are filled in with causal continuum, i.e., with bare facts. They are able to fill in the gaps entirely through the process of determination.

Gaps filled in through other (objectivated) synoptic connections

In addition, other synoptic connections may also enter the gaps of procedure. These other synoptic connections reveal gaps themselves, but their gaps occupy, in part, other parts of the space. By means of this partial incongruity with procedure, they may fill in, in part, the gaps of procedure as well.

Gaps filled in through individual connections between fact and value

Lastly, the gaps of procedure are filled in through other connections between fact and value. They show a lessening degree of objectivity. They produce more and more partial commonalities. By imperceptible degrees, they transform into subjective (individual) fact-value connections.

All that fills in gaps means constraint against and freedom from procedure

The gaps of procedure are completed in various ways. All this may be called non-procedure. And all this means constraint against and freedom from procedure.

Procedure means constraint against and freedom from non-procedure

The reverse statement is true as well. Procedure means constraint against non-procedure. It also means freedom from non-procedure.

Segregation of the view given to innumerable possible kinds of synopsis

Now, we are in a position to survey the wide scale of objectivations showing so many shades. They all exhibit a synoptic structure. They all arch over the continuum of facts. This continuum represents a uniform determination.

This whole scale and this arch of objectivations displaying all the colours of the rainbow are the segregation of the view given to innumerable possible kinds of synopsis.

Pusztá tényekkel kitöltött rések

Az eljárás nem teljes determinációt jelent. A szinoptikus szelekció okából ez a determináció réseket hagy. Nem folyamatos.

Az eljárás réseit különböző dolgok töltik ki. Végző elemzésben az oksági folytonosság s a pusztá tények töltik ki. Ezek képesek ugyanakkor teljesen kitölteni a determináció réseit.

A réseket más (objektíválódott) szinoptikus kapcsolatok is kitöltik

Emellett más szinoptikus összefüggések is beáramlanak az eljárás réseibe. Ezek az egyéb szinoptikus összefüggések maguk is hézagosak, ezek azonban részben a tér más részeit foglalják el. Az eljárással való részleges meg nem felelés révén részben kitölthetik az eljárás réseit.

A réseket egyedi tény-érték összefüggések is kitöltik

Végezetül az eljárás réseit más tény-érték összefüggések is kitöltik. Ezek mindig az objektivitás fokának csökkenését mutatják. Egyre több és több részleges közösséget teremtenek. Ezek fokozatosan egyedi és szubjektív tény-érték összefüggésekké válnak.

Mindaz, ami kitölti a réseket, eljárással szembeni kényszert és eljárástól való szabadságot jelent

Az eljárás réseit különféle dolgok töltik ki. Ezek mindegyikét úgy jelölhetjük, mint nem eljárást. Mindezek az eljárással szemben kényszert, ugyanakkor az eljárástól való szabadságot jelentenek.

Az eljárás kényszert jelent a nem eljárással szemben, és egyúttal szabadságot attól

Ennek az ellenkezője is igaz. Az eljárás a nem eljárással szemben kényszert jelent. Egyben a nem eljárástól való szabadságot is.

A szemléletmódok különválasztása a szinopszis számtalan lehetséges fajtája szerint

Most már abban a helyzetben vagyunk, hogy megvizsgálhatjuk az objektivációk ezen széles skáláját, megmutatva számtalan árnyalatát. Ezek mindegyike szinoptikus szerkezetet mutat. Valamennyi a tények sorozatán nyugvó ív. Ez a sorozat egységes meghatározást mutat.

A teljes skála — az objektivációk íve, mely, mint láttuk, a szivárvány minden színében játszik — nem más, mint a szemléletmódok különválasztása a szinopszis számtalan lehetséges fajtája szerint.

Every determination, discernible and full of gaps, means constraint against other kinds of determination

This arch is produced by the subject through connecting facts and values in various combinations. Each combination can finally prevail as a new kind of determination. As many determinations are, as many colours the rainbow of synoptic objectivations has.

Now, every determination, discernible by the subject and full of gaps itself, means constraint against all other kinds of determination.

Partial interpenetration of determinations means constraint

However, it is important to notice that constraint lies not only in mutual limitation. This is only one side of the coin. Constraint lies also in that these determinations partly interpenetrate.

Even in this interpenetration, constraint lies not only in the fact that the determinations of the interpenetrating thought-structures are of differing directions. This means that they partly destroy and modify each other, and render social phenomena almost unfathomable.

Mutual neutralisation diminishes calculability

This complication of social structures increases the unpredictability of social phenomena. This unpredictability is much greater than it would be if it were due only to the lesser degree of objectivity of some social factors.

In other words, unpredictability of social events may be traced back to two different sources. One of them is the small degree of the objectivations characteristic of social behaviour. The other and additional source, which considerably increases its degree of incalculability, is the complication produced by the interpenetration of objectivated structures.

Mutual interpenetration controls objectivation

The question may be raised whether this deficiency of objectivation and its backwardness are not due themselves to the disturbing constraint of other interpenetrating objectivations.

In other words, the small degree of objectivation, responsible partly for the incalculability of social events, may be the consequence of the fact that several developing objectivations interpenetrate and disturb each other, and control, through this mutually disturbing effect, the entire objectivation.

Minden felismerhető és hiányos determináció kényszert jelent a többivel szemben

Ezt az ívet tények és értékek különféle összekapcsolásával a szubjektum hozza létre. Minden ilyen kombináció mint a determináció új fajtája érvényesülhet. Annyi ilyen determináció van, ahány szín a szinoptikus objektiváció szivárványában látható.

Minden ilyen determináció, mely a szubjektum által egyáltalán felismerhető és önmagában tele van résekkel, kényszert jelent minden más determinációval szemben.

A determinációk részleges áthatása kényszert jelent

Ugyanakkor fontos megvizsgálnunk, hogy a kényszer nemcsak kölcsönös korlátozáson nyugszik. Ez csak a dolog egyik oldala. Kényszer alapulhat azon a jelenségen is, hogy ezek a determinációk részlegesen áthatják egymást.

Sőt, kölcsönös áthatás folytán a kényszer ama tényben rejlik, hogy az egymásba hatoló gondolati szerkezetek determinációi nem ugyanolyan irányúak. Ezek részben lerombolják és módosítják egymást, s a társadalmi jelenségeket ugyanakkor majdnem kifürkészhetetlenné teszik.

A kölcsönös semlegesítés csökkenti a kiszámíthatóságot

A társadalmi szerkezetek ilyen bonyolultsága növeli a társadalmi jelenségek kiszámíthatatlanságát. Ez a kiszámíthatatlanság sokkal nagyobb annál, semmint hogy pusztán a társadalmi tényezők alacsonyabb fokú objektivitásának lenne tulajdonítható.

Más szavakkal, a társadalmi jelenségek kiszámíthatatlanságának két különböző forrását jelölhetjük meg. Egyik a társadalmi magatartás objektivációjának alacsony foka. Emellett a kiszámíthatatlanság másik forrása, mely jelentősen megnöveli ennek mértékét, az objektivált rendszerek kölcsönös áthatásában rejlő bonyolultság.

A kölcsönös áthatás gátolja az objektivációt

Felmerül azonban a gyanú, vajon ez az objektivációban meglévő hiányosság és fejletlenség nem tulajdonítható-e annak a zavaró kényszernek, amit a többi objektiváció kölcsönös áthatása teremt.

Más szavakkal kifejezve, az objektiváció alacsony szintje, mely részben felelős a társadalmi jelenségek kiszámíthatatlanságáért, talán önmaga is ama tény következménye, hogy néhány fejlődésben lévő objektiváció kölcsönösen egymásba hatol, zavarja egymást, és e kölcsönös zavarással gátolja a körülöttük lévő objektivációkat.

Mutual negation

Constraint lies in the mutual negation of the meaning of interpenetrating objectivations (or determinations). They disturb each other's objectivity and, in any case, the subject's experience of it.

It is true that this kind of constraint is of the least degree. Nevertheless, it is a kind of constraint still covered by the most general concept of constraint.

The methodological idea behind and the social phenomenon of constraint

This way, social constraint may be reduced to the methodological idea of constraint elaborated by scientific theory. This methodological idea operating with social constraint can mean one of the following varieties.

It can mean the coming into effect of the determination of several social objectivations (passing through different degrees of objectivity to the most subjective fact-value connections and even to the individual behaviour), and the mutual limitation of such objectivations.

It can also mean, however, the interpenetration of the determination of the same social structures. It can mean, therefore, either the modification of different social objectivations or their objectivity.

Social constraint means different degrees of the mutual negation of the determination by social objectivations

Social constraint reveals itself in one of the above mentioned three forms. It manifests itself as the mutually limited effect of the determination of social behaviour by social objectivations. It presents itself as the modification and weakening of mutually interpenetrating determinations.

In all these three forms, social constraint means that social objectivations mutually negate the determining force of one upon another. However, this mutual negation can have varying degrees.

Constraint, being a collective term, cannot characterise law (Further consequences)

The preceding statement is thereby verified, according to which constraint cannot characterise law as it is a formal and general idea, that is, a collective term.

More follow from the fact that constraint is a collective term. I will show these further consequences in the following analysis of procedure.

Kölcsönös tagadás

Ezen felül a kényszer a kölcsönösen egymásba hatoló objektivációk vagy determinációk formájában megjelenő kölcsönös tagadáson is nyugszik. Zavarják egymás objektivitását, és mindenképpen megzavarják a szubjektum erről szerezhető tapasztalatát.

Igaz, ez a kényszer legalacsonyabb fokú fajtája. Mindazonáltal mégis csak egyfajta kényszer, amit a kényszer legáltalánosabb fogalma lefed.

A kényszer módszertani fogalma és társadalmi jelensége

A társadalmi kényszer így a kényszer módszertani fogalmára egyszerűsíthető, amit a tudományos elmélet dolgozott ki. Amennyiben e módszertani fogalom a társadalmi kényszerre, ez a következő három dolog egyikét jelentheti.

Jelentheti számos társadalmi objektiváció determinációjának megvalósulását (az objektivitás különböző fokain keresztül eljutva a legszubjektívebb tény-érték összefüggésekig, sőt az egyéni magatartásig), és az ilyen objektivációk kölcsönös korlátozását.

Jelentheti ugyanakkor ugyanazon társadalmi struktúrák determinációinak kölcsönös egymásba hatolását is. Tehát jelentheti akár egymás módosítását vagy gyengítését.

Ez utóbbi esetben kétségesse, kérdésessé vagy esetlegessé teheti a különböző társadalmi objektivációk determinációjának függetlenségét, illetve objektivitását.

A társadalmi kényszer a determinációnak a társadalmi objektivációk általi kölcsönös tagadása különböző fokait jelenti

Maga a társadalmi kényszer e három formában jelenik meg. Úgy nyilvánul meg, mint a társadalmi magatartás társadalmi objektivációk általi determinációjának kölcsönösen korlátozott hatása. Vagyis a kölcsönösen egymásba hatoló determinációk módosulásában és gyengülésében mutatkozik meg.

Mindhárom formában a társadalmi kényszer az egymást meghatározó erőknél a társadalmi objektivációk általi kölcsönös tagadását jelenti. Ugyanakkor ez a kölcsönös tagadás változó fokozatokat mutat.

A kényszer mint gyűjtőfogalom nem jellemezheti a jogot (További következmények)

Ezáltal bizonyítottuk előző állításunkat, miszerint a kényszer nem jellemezheti a jogot, mivel formális és általános fogalom: gyűjtőfogalom.

Abból viszont, hogy a kényszer gyűjtőfogalom, több is következik ennél. Megpróbáljuk megmutatni e további következményeket az eljárás alábbi elemzése során.

The general idea of freedom through law

Procedure means independent determination. This is a consequence of the high degree of its objectivity. Being constraint, it prevails against every kind of non-procedure. Yet it means freedom in itself.

This is the most general idea of the freedom-creating function of procedure. It can involve any kind of freedom. There are also inconspicuous, faint appearances of freedom, which are seldom taken into account in practice.

The particular idea of freedom through law

Another and even more interesting freedom-creating function of procedure lies in the ceasing of the mutual and chaotic constraint of interpenetrating social objectivations in the field of procedure.

Interpenetrating factors, both objective and subjective, limit each other, and produce the mutual and chaotic social constraint which is responsible for the incalculability of social behaviours. This constraint does not prevail in the field where procedure does.

Procedure destroys the constraint exerted on it by other social factors. Procedural determination means precisely this immunity from external and alien determination.

Procedure does not allow this constraint to become effective against other social factors either. It does not tolerate constraint against those social factors coming within its own field of operation.

In other words, the prevalence of procedure is a kind of constraint within the social field penetrated by procedure. It does not tolerate other kinds of constraint in its own field.

This takes place in the following way. The most objective regularity of procedure breaks the less objective regularities of other social phenomena into its own track. The latter, once transformed into procedural forms, cannot disturb each other any more, at least not in this partial social field. This concludes to the monopoly of constraint in the given field.

Freedom of procedure is freedom of society

Procedure means constraint and freedom at the same time. When looked at from one side, it appears to be constraint. When looked at from the other side, it appears to be freedom.

Procedure stops the mutual and chaotic constraint of the different subjective and objective social factors immediately, by the very fact of its functioning. Doing so, it emancipates each of them from the constraint exerted by every other. At the same time, however, it constrains each for the sake of the freedom of the other.

A jogon keresztül megvalósuló szabadság általános fogalma

Az eljárás független determináció. E tulajdonsága magas fokú objektivitásából következik. Ez minden nem eljárás fölött kényszerként uralkodik. Mégis, önmagában szabadságot jelent.

Ez az eljárás szabadságteremtő funkciójának legáltalánosabb fogalma. Magában foglalhat mindenféle szabadságot. Ezek lehetnek a szabadság alig észrevehető, gyenge megjelenései is, amelyeket a gyakorlatban ritkán veszünk észre.

A jogon keresztül megvalósuló szabadság sajátos fogalma

Az eljárás másik szabadságteremtő funkciója érdekesebb. Ez a társadalmi objektivációk egymásba hatoló kölcsönös és kaotikus kényszerének az eljárás területén történő megszüntetéséből áll.

Az egymásba fonódó objektív és szubjektív tényezők korlátozzák egymást, és létrehozzák azt a kölcsönös és kaotikus társadalmi kényszeret, ami felelős a társadalmi magatartások kiszámíthatatlanságáért. Ez a kényszer megszűnik azon a területen, ahol az eljárás érvényesül.

Az eljárás elnyomja azt a kényszeret, amit más társadalmi tényezők vele szemben fejtenek ki. Az eljárási determináció pontosan ezt a külső, idegen determinációtól vagy kényszeretől történő mentességet jelenti.

De az eljárás nem engedi azt sem, hogy e kényszer más társadalmi tényezőkkel szemben működjék. Nem tűri el ezt addig, amíg e társadalmi tényezők saját működési területén hatnak.

Más szavakkal, az eljárás túlsúlya egyfajta kényszeret jelent azokon a társadalmi területeken, ahová az eljárás behatolt. Nem tűr meg másfajta kényszeret saját területén.

Ez a következőképpen történik: az eljárás legobjektívebb szabálya saját képére formálja az egyéb társadalmi jelenségek kevésbé objektív szabályait. Eljárási formákba kényszerítve ez utóbbiak nem zavarhatják többé egymást, legalábbis a társadalom eme részterületén. Ez jelenti a kényszer monopóliumát e területen belül.

Az eljárás szabadsága a társadalom szabadsága

Az eljárás éppen úgy kényszer, mint szabadság. Ha az ember az egyik oldalról nézi, kényszernek tűnik. Ha a másikról, akkor szabadságnak látszik.

Az eljárás egy csapásra, pusztán túlsúlyával megszünteti a különböző szubjektív és objektív társadalmi tényezők kölcsönös és kaotikus kényszerét. Ennek során mindegyiket felszabadítja a többi rá gyakorolt kényszer hatása alól. Ám ugyanakkor egymás szabadsága kedvéért kényszeríti is mindegyiket.

Within these limits, constraint is exerted by procedure alone. Although, this freedom of procedure means, at the same time, the freedom or mutuality of all these subjective and objective social endeavours.

Freedom and constraint as functions of the procedure

By definition, procedure is exclusive determination by a given pattern. It is nothing but the function of creating constraint and freedom.

The concepts of constraint and freedom are used here in the most general and formal sense of the terms, in accordance with the underlying methodological idea.

Constraint and freedom are terms adequate to the function of procedure since they are as formal as procedure is.

To what extent is it freedom and to what extent is it constraint?

Procedure is a behaviour determined by prescription, independently of any other influence. It is freedom in so far as it means the idea of one's own law prevailing over any other.

At the same time, it means alien determination to other kinds of determinations. This is formal as opposed to others which are material. It is formal, because its pattern is independent of any other material contents (or determination). Therefore, it also implies the idea of an alien law prevailing against the own law of other material objectifications. That is to say, it implies the idea of constraint.

Procedure prevails against other determinations

Constraint means two different things. Firstly, it means that procedure prevails against and operates independently of the reaction of any other determination.

This has been shown above. We have found it characteristic of the procedural constraint that constraint does not bring to bear procedure, but it is brought to bear within procedure.

This is explained by the analysis of thought-structure. Everything brought about by constraint cannot be attributed to the prescription (or pattern). The idea of a procedure enforced by constraint would crumble the thought-structure of procedure.

Procedure overcomes constraint

Secondly, constraint hiding in the depths of procedure means that procedure always overcomes constraint. Freedom, that is, autonomous determination by prescribed patterns, always prevails over constraint.

E határokon belül egyedül az eljárás gyakorol kényszert. De ugyanakkor az eljárás e szabadsága minden társadalmi törekvésnek — szubjektívnek éppen úgy, mint objektívnek — a szabadsága vagy kölcsönössége.

Szabadság és kényszer mint az eljárás funkciói

Az eljárás definíciószerűen minták által történő kizárólagos determináció. Ez nem más, mint kényszert és szabadságot teremtő funkció.

Módszertani fogalmunknak megfelelően, a kényszer és szabadság fogalmait a terminológia legáltalánosabb, legformálisabb értelmében használjuk.

Kényszer és szabadság az eljárás funkcióinak megfelelő kifejezések, mivel éppen annyira formálisak, mint maga az eljárás.

Meddig terjed a szabadság, és meddig a kényszer?

Az eljárás olyan magatartás, amit minden más hatástól függetlenül az előírás határoz meg. Annyiban szabadság, amennyiben azt jelenti, hogy valamely saját törvényszerűség érvényesül minden más törvényszerűség felett.

Ugyanakkor viszont más determinációk számára idegen determinációt jelent. Ez formális, míg azok materiálisak. Azért formális, mert a minta független minden más — materiális — tartalomtól vagy determinációtól. Ennélfogva magában foglalja az eltérő materiális objektívációk saját törvényszerűségével szemben érvényesülő idegen törvényszerűség fogalmát is. Azt mondhatnánk, hogy magában foglalja a kényszer fogalmát.

Az eljárás más determinációkkal szemben érvényesül

E kényszer két különböző dolgot jelent. Először is az eljárás minden más determináció reakciója ellenében érvényesül, és ezektől függetlenül működik.

Erről már korábban szöveztünk. Az eljárási kényszerre jellemzőnek találtuk, hogy a kényszer nem hat az eljárásra, de hat az eljáráson belül.

Ezt a jelenséget a gondolati szerkezet elemzésével magyaráztuk. Az, amit a kényszer előidézik, nem tulajdonítható az előírásnak vagy mintának. A kényszertől kieresztett eljárás fogalma szétrombolná az eljárás gondolati szerkezetét.

Az eljárás legyőzi a kényszert

Másodszor pedig, annak felismerése, hogy a kényszer az eljárás mélyén rejtőzik, azt jelenti, hogy az eljárás mindig legyőzi a kényszert. Mindig a szabadság — azaz az előírt minták szerinti autonóm determináció — győzedelmeskedik a kényszer felett.

To explain this, we must consider that procedure is merely a formal determination. This is a very abstract concept of procedure, developed to its utmost consequences.

No reality can be merely a procedure

We must not forget, however, that because of this formal conception of procedure and because of the categorical character of the prescription, no kind of reality can qualify merely as procedure.

We have concluded this when recognizing that procedure is deficient determination, despite being independent. However, no kind of reality can be deficiently determined, for reality is gapless.

Procedural pattern cannot be conceived as without contents

The procedural pattern or prescription involves the idea of independence and objectivation. On the other hand, the thought-structure of procedure implies the idea of independent determination.

Although, not even procedural pattern can be conceived as without contents. It is true, the prescribed pattern is followed categorically, and pattern-followance is independent of contents. Procedural pattern, at least in principle, is not followed on account of its contents.

Only this much is implied when something is qualified as procedure. It does not mean that procedural pattern or prescription can be conceived of as without contents. It would be absurd, for there would be nothing to follow in such case.

Contents gives life to procedure

(Procedure cannot increase freedom if there is no constraint to overcome it)

Every procedural pattern is characterized by contents. This contents cannot be deduced from the concept of procedure as the concept of procedure is formal.

Procedure lends stable structure and high degree of objectivity to these contents. From the perspective of the concept of procedure, however, the question of contents is of a secondary importance.

What is important from the perspective of the realisation of procedure is that some contents give life to the formal concept of the procedural pattern.

The second relationship between procedure and constraint consists, therefore, in that the freedom-creating function of the procedure has a meaning only if there is a constraint that procedure has to overcome.

Ahhoz, hogy ezt megmagyarázzuk, figyelembe kell vennünk, hogy az eljárás pusztán formális determináció. Ez az eljárásnak igen elvont fogalma, mely a gondolat végső következtetéseként fejlődött ki.

A valóság nem lehet pusztán eljárás

Mindamellett nem szabad megfélekezünk arról, hogy az eljárás ezen formális fogalma és az előírás kategorikus jellege okából semmiféle valóság nem minősíthető pusztán eljárásnak.

Ezt már akkor láttuk, amikor felismertük, hogy az eljárás hiányos, bár független determináció. Mindamellett nincs semmiféle valóság, amit hiányosan határozhatunk meg, mivel a valóságban nincsenek rések.

Az eljárási minta nem létezhet tartalom nélkül

Az eljárási minta magában foglalja a függetlenség és az objektiváció fogalmát. Másrészt az eljárás gondolati szerkezete tartalmazza a független determináció fogalmát.

De még az eljárási minta sem létezhet tartalom nélkül. Igaz, hogy az eljárási minta feltétlenül követendő, követése pedig független a tartalomtól. Az eljárási mintát — legalábbis elvben — nem tartalma miatt követik.

Csak ennyit foglal magában az, hogy valamit eljárásnak minősítünk. Ez nem jelenti azt, hogy eljárási minta vagy előírás lehetséges tartalom nélkül. Abszurd gondolat lenne ez, hiszen mit is lehetne ilyen esetben követni?

A tartalom ad életet az eljárásnak

(Az eljárás nem növelheti a szabadságot, ha nincs legyőzni való kényszer)

Minden eljárási mintának van tartalma. Ellenben pontosan azért, mert az eljárás-fogalom formális, e tartalom nem vezethető le az eljárás fogalmából.

Az eljárás megbízhatóságot és magas fokú objektivitást kölcsönöz e tartalmaknak. Ugyanakkor az eljárás szempontjából nézve a tartalom kérdése másodlagos.

Ami az eljárás megvalósulása szempontjából fontos, az csupán valamilyen tartalom, ami életet ad az eljárási minta formális fogalmának.

Az eljárásnak a kényszerhez fűződő második kapcsolata ezért a következő: az eljárás szabadságteremtő funkciójának csak annyiban van értelme, amennyiben van kényszer, amit az eljárásnak le kell győznie.

Procedure increases the freedom of society, and social foundations give contents and reality to the procedure

Speaking of the bases of law, we have arrived at the conclusion that law, this most developed form of social procedure, is not an empty-going mill.

Now we find that the role of the bases of law in giving contents and life to the procedure are explained by the concept of procedure. The functions of the procedure creating freedom and constraint mean, on the one hand, that procedure is an indispensable means of increasing the freedom of other social factors. On the other hand, it means that those other social factors, both subjective and objective, are indispensable to lending contents and reality to the formal thought-structure of procedure.

Independent determination and instrumental function

In other words, that what gives life to procedure must be something else. Non-procedure (something determined not by the form of prescription, but by some material factor) operated and shaped through the channels of procedure, gives life to it.

Procedure, being freedom itself, lends freedom to the behaviours running on its track. It makes its way accompanied by the phenomenon of constraint. Accordingly, behaviours running in its channels push aside the obstacles in their way by compelling force. This is also freedom.

To sum up, procedure is, by definition, both an independent determination and an instrumental function. This is why it can be used to explain the interrelations between law and its bases.

PROCEDURE AS A BASIS OF LAW

Different function of the bases of law

Thus far we have tried to clarify the concept of procedure and to explain some interconnections through it. Now we have to show the role of procedure as a basis of law. We also have to show the difference between the roles characteristic of procedure and culture in comparison with other bases of law.

That what is told of procedure in general applies even better to the more developed kinds of procedure

What we have said thus far applies not to procedure as the basis of law. Instead, it applies to procedure as the backbone of the concept of law or as its *genus proximum*.

*Az eljárás növeli a társadalom szabadságát,
s a társadalmi alap ad tartalmat és realitást az eljárásnak*

A jog alapjairól beszélve elérkeztünk ahhoz a következtetéshez, hogy a jog mint legfejlettebb társadalmi eljárás nem valamiféle üresen járó malom.

Most felderítjük a jog alapjainak azon szerepét, hogy tartalmat és életet adnak az eljárásnak — s ezt az eljárás fogalma magyarázza. Az eljárás szabadságot és kényszert teremtő funkciója azt jelenti egyrészt, hogy az eljárás nélkülözhetetlen eszköze más társadalmi tényezők szabadsága növelésének. Másrészt pedig a többi szubjektív és objektív társadalmi tényező nélkülözhetetlen ahhoz, hogy tartalmat és realitást adjon az eljárás formális gondolati szerkezetének.

Független determináció és eszközfunkció

Más szavakkal élve: valami eltérő dolog az, ami életet ad az eljárásnak. Nem eljárás — tehát valami, amit nem az előírás formája határoz meg, hanem egy materiális tényező, ami miközben megvalósul és végigfut az eljárás csatornáin, életet ad neki.

Mivel az eljárás maga is szabadság, szabadságot kölcsönöz azoknak a magatartásoknak, amelyek a nyomában járnak. Útját a kényszer jelenségének társaságában járja. A magatartások tehát ez úton járva kényszerítő erővel félrerúgják az útjukban álló akadályokat. Ez is szabadság.

Összefoglalásul ezért elmondhatjuk: az eljárás definíciószerűen éppen úgy független meghatározás, mint az eszközfunkció. Ezért használható arra, hogy általa magyarázzuk a jog és alapjai közötti kölcsönös kapcsolatokat.

AZ ELJÁRÁS MINT A JOG ALAPJA

A jog alapjainak különböző funkciója

Az eddigiekben megpróbáltuk tisztázni az eljárás fogalmát és magyarázni e fogalommal néhány összefüggést. Most meg kell mutatnunk az eljárásnak mint a jog alapjának szerepét. Rá kell mutatnunk továbbá arra a különbségre, ami eljárás és kultúra, valamint a jog e tanulmányban tárgyalt egyéb alapjainak szerepe között található.

*Ami az eljárásról általában elhangzott,
inkább a fejlettebb eljárásokra érvényes*

Amit eddig elmondottunk, az az eljárásra nem mint jogi alapra érvényes. Úgy érvényes az eljárásra, mint a jogfogalom gerincére vagy ennek *genus proximumára*.

It also applies to each kind of social procedure, i.e., to all layers of the procedural structure of society. However, it applies to procedures in a measure adequate to its degree of development. Or, to put it more correctly, it is to varying degrees that procedures can be regarded as procedures. By the development or institutionalisation of the procedure, we understand the degree to which the conceptual criteria of procedure hold.

Relation of law to procedure is different from its relation to other bases

The relationship of procedure to the most developed kind of procedure is different *prima facie* from that of other bases of law. The most institutionalised procedure does not serve as a technique of the less developed procedures in the same manner as it serves to economics, war or power. The less developed procedures, on the other hand, are not like economics, war and power, that is, like the indispensable resisting material to be formed by the most developed procedure.

More and less developed procedures mutually support each other

The less developed procedures play, in substance, the same role as law does. In general, the fields of their respective operation complete each other. Speaking of their mutual interpenetration does not mean, however, that they disturb each other's circles. Generally speaking, even when they interpenetrate, they strengthen and support each other. It is true, they bring to bear their momentum of inertia as well, but this vanishes if viewed from a wider perspective. In principle, the more developed layers of procedure and the less developed ones support each other.

The sense in which procedure can be considered a basis of law (Law segregates from and is fed by less developed procedures)

Why do we claim that procedure is a basis of law? Because law itself segregates from procedure. It emerges as the most developed and institutionalised kind among the long series of procedures organising society.

Procedure has to be regarded as a social necessity. Society needs both the automatism and the saving of energy, as well as the comfort and security, afforded by procedure. On the final analysis, it is this requirement that brings law about.

The interrelation between procedure in general and law in particular after law having been brought to life, consists of the latter absorbing more and more of the less developed kinds of procedure. It is continually fed and refreshed by them in the course of its development.

Ez szintén vonatkozik a társadalmi eljárás mindegyikére, a társadalmi struktúra minden egyes eljárási rétegére. Különböző mértékben vonatkozik ugyanakkor a különböző fejlettségi fokon álló eljárásokra is. Pontosabb megfogalmazásban: különböző mértékben vehetők ezek figyelembe mint eljárások. Olyan mértékben érthetjük meg az eljárás fejlettségét vagy intézményesedettségét, amilyen mértékben érvényesülnek az eljárás fogalmi kritériumai.

Az eljárásnak a joghoz fűződő kapcsolata különbözik más alapok ilyen kapcsolatától

Az eljárás kapcsolata a legfejlettebb eljáráshoz *prima facie* különbözik más alapok kapcsolatától. A legintézményesedettebb eljárás nem szolgáltat technikát a kevésbé fejlett eljárásoknak, mint ahogy ellenben a gazdaság, a háború vagy a hatalom szolgáltat. Másrészt a kevésbé fejlett eljárás nem egy olyasfajta, a legfejlettebb eljárástól formált, nélkülözhetetlen, ellenálló anyag, mint amilyen a gazdaság, a háború és a hatalom.

Az inkább fejlett és a kevésbé fejlett eljárások kölcsönösen támogatják egymást

A kevésbé fejlett eljárások lényegében ugyanazt a szerepet játsszák, mint a jog. Működési területeik általában kiegészítik egymást. Ha ezek kölcsönös áthatásáról beszélünk, úgy ez nem jelenti egymás köreinek zavarását. Általában megerősítik és támogatják egymást — még akkor is, ha egymásba hatolnak. Igaz, hogy hatást gyakorol egymásra tehetlenségi nyomatékuk is, ám ha szélesebb perspektívából nézzük, úgy mindez elenyészik. Általában az eljárás fejlettebb és kevésbé fejlett rétegei támogatják egymást.

*Az eljárásnak mint a jog alapjának értelmezése
(A jog elválik a kevésbé fejlett eljárásoktól, amik ugyanakkor táplálják azt)*

Miért mondjuk, hogy az eljárás a jog egyik alapja? Azért, mert a jog elkülönül az eljárástól. Kiemelkedik, mint a társadalmat szervező eljárások széles skálájának legfejlettebb és legintézményesedettebb része.

Az eljárás mint társadalmi szükségszerűség adott. A társadalomnak szüksége van arra az automatizmusra, energiatakarékosságra, kényelemre és biztonságra, amit az eljárás nyújt. Végso soron ez a szükséglet idézi elő a jogot.

Az eljárások közötti kapcsolatok sora általában — és a jog különösképpen, miután létrejött — egyre több kevésbé fejlett eljárást szív fel. Ezekkel táplálja és frissíti folyamatosan saját fejlődésének folyamatát.

The formal criterion of procedure needs material supplement, and it causes the criterion to shade off gradually

However, what is more interesting in the relation between procedure and law is that what has been said of the concept of procedure applies more or less (and to rather different depth) to social procedures serving as bases of law.

This can be explained by the observation according to which the formal criterion of the concept of procedure needs material supplement. The formal criterion is a *sine qua non* to the concept of procedure. Although, from the perspective of the part of reality qualified as procedure, this formal criterion needs supplementation due to its stiffness. This causes the criterion, absolute in itself, to shade off gradually.

Development or institutionalisation indicates the change of the degree of procedural character

The less important the contents giving life to the concept of procedure are, the more forceful the categorical character of the procedural pattern is. The more dependent the followance of the prescription on the concrete experience of value is, the more unstable and undeveloped the procedure itself is. The less the followance depends on consideration of contents, the more stable and developed the procedure itself is.

The more what has been said of the concept of procedure applies to it, the more developed and institutionalised the procedure in question is. Therefore, institutionalisation indicates the degree of procedural character.

Not even the most institutionalised procedure is free from irrational contents

When analysing the concept of procedure, we have found that its formal concept can assume reality only as mediated by some material contents. We may add here that even law, the most institutionalised procedure, can never be fully free from irrational contents.

Albeit we think of the procedural pattern as a categorical prescription. In reality, however, it is never absolutely categorical. Even in a legal rule, the pattern is only approximately categorical. If it were entirely categorical, law would equal to absolute freedom.

The most institutionalised procedure is the duplication of the idea of procedure

The more sharply the procedural pattern separates from the course of behaviour and the higher degree of material objectivation is being attained, the more formal and categorical the prescription is. This seems to be somewhat a paradox. Nevertheless, it is quite reasonable to state that the more sharply the procedural pattern separates itself,

Az eljárás formális kritériuma materiális kiegészítést igényel, s ez fokozatosan elhomályosítja a kritériumot

Mégis, eljárás és jog kapcsolatában a leginkább érdekes az, hogy amit az eljárás fogalmáról mondtunk, többé-kevésbé (és nagyon különböző mértékben) érvényes a jog alapjaiként szolgáló társadalmi eljárásokra is.

Ezt azzal magyaráztuk, hogy az eljárásfogalom formális kritériumának szüksége van materiális kiegészítésre. A formális kritérium döntő az eljárás fogalmában. De az eljárás teljes valóságának minősítése érdekében e formális kritériumnak — éppen nagyon is formális jellegéből adódó merevsége okából — szüksége van kiegészítésre. Ez viszont azal jár, hogy ez az önmagában véve abszolút kritérium fokozatosan elhalványodik.

A fejlődés vagy intézményesedés jelzi az eljárási jelleg szintjét

Minél kevésbé fontos a tartalom, mely életet ad az eljárás fogalmának, annál erősebb az eljárási minta kategorikus jellege. Minél jobban függ a követés az előírás értéktartalmának konkrét tapasztalatától, annál bizonytalanabb és fejletlenebb maga az eljárás. Minél kevésbé függ a követés a tartalom figyelembevételétől, annál szilárdabb és fejlettebb maga az eljárás.

Minél inkább alkalmazhatók az eljárás fogalmáról mondtak, annál fejlettebb és intézményesedettebb a kérdéses eljárás. Az intézményesedés tehát az eljárási jelleg szintjét jelzi.

Még a legintézményesedettebb eljárás sem független az irracionális tartalomtól

Az eljárás fogalmát elemezve azt találtuk, hogy e formális fogalom is csak valamilyen materiális tartalom segítségével lehet valóság. Közelebbi vizsgálódás szerint is igaznak bizonyul: még a legintézményesedettebb eljárás, a jog sem lehet teljességgel független az irracionális tartalomtól.

Igaz, az eljárási mintát kategorikus előírásnak tartjuk. A valóságban azonban ez soha sincs pontosan így. Még a jogszabályként létező minták is csak hozzávetőlegesen kategorikusak. Ha teljesen kategorikus lenne a jog, úgy abszolút szabadsággá válna.

A legintézményesedettebb eljárás az eljárás fogalmának megkettőződése

Minél élesebben különül el az eljárási minta a magatartás folyamatától és minél magasabb fokát éri el a materiális objektivációnak, annál formálisabb és kategorikusabb az előírás. Ez paradoxonnak látszik. Mindazonáltal eléggé ésszerű, hogy minél inkább tartalmától függetlenül követhető az előírás,

and, accordingly, the higher degree the material objectivation is, the more independently the prescription shall be followed.

This apparent contradiction can be solved if we think of the procedure as the regularity of prescribed behaviours. The more solid this regularity is, the less important its contents are. This presupposes and leads to institutionalisation.

Therefore, the most institutionalised procedure is nothing but the duplication and gradation of the concept of procedure. Or, to put it more correctly, the most institutionalised procedure means that procedure approaches the ideal concept of procedure within the limits set by reality.

Other social procedures, in comparison to law, are taken into account not as procedures but as their value stuff

All this has far-reaching consequences. Above all, it means that other social procedures, in comparison to law, are taken into account not as procedures but as material value-contents.

For instance, there is no doubt that positive social morality contains the conceptual germ of procedure. However, when compared to law, it is taken into account not as procedure or formal determination but as a fact-value combination showing definite value stuff or moral axiological quality.

On the other hand, as to its contents, law can carry moral axiological quality with it. Legal rules are imbued with moral value stuff. Yet, law is taken into account formally as a procedure, when confronted with morality.

Only the most institutionalised procedure is a genuine procedure

This statement throws light upon the connection, as well as the difference, between morality and law. Morality is also a kind of procedure, even if not the most institutionalised one. Whenever we emphasise it being a kind of morality, we not only conceal but also destroy its procedural character.

Law, on the other hand, is morality as well. Stating this we do not intend to express its essential feature of being a kind of procedure.

Law is the most institutionalised procedure in society. This explains why it can be characterised, more than other social phenomena, by being called a procedure. Only the most institutionalised procedure is truly and genuinely a procedure. This explains why morality, fashion or decency can be characterised by their material qualities (expressed by their names) rather than by calling them kinds of procedure. This formal criterion is less characteristic of them than of law.

annál élesebben különül el az eljárási minta és — ennek megfelelően — annál magasabb lesz a materiális objektiváció foka.

Ez a látszólagos ellentmondás azáltal oldódik meg, hogy az eljárást az előírt magatartások szabályszerűségének tekintjük. Minél szilárdabb ez az eljárás, annál kevésbé fontos a tartalma. Ez jelenti az intézményesedést.

A legintézményesedettebb eljárás tehát nem más, mint az eljárás fogalmának megkettőződése és fokozatokra osztása. Vagy, pontosabban fogalmazva: a legintézményesedettebb eljárás éppen azt jelenti, hogy az eljárás — a valóság által szabott kereteken belül — megközelíti az eljárás ideális fogalmát.

Más társadalmi eljárások a joghoz való viszonyukban nem eljárásokként, hanem ezek értéktartalmaként vétetnek számításba

Mindez messzeható következményekkel jár. Mindenekelőtt azt jelenti, hogy más társadalmi eljárások a joghoz való viszonyukban nem eljárásokként, hanem ezek anyagi értéktartalmaként vétetnek számításba.

A pozitív társadalmi erkölcsiség például kétségtelenül magában foglalja az eljárás fogalmi magját. Mégis, a joghoz fűződő viszonyában ezt nem eljárásként vagy formális meghatározásként vesszük számba, hanem mint egy határozott értéktartalmat vagy erkölcsi axiológikus minőséget mutató tény-érték halmazt.

Másfelől tartalmilag a jog is hordozhat erkölcsi értékminőséget. A jogszabályokat áthatja ilyen erkölcsi értéktartalom. Mégis, a jogot az erkölcsiséggel szembesítve formailag eljárásnak tekintjük.

Csakis a legintézményesedettebb eljárás igazi eljárás

Ez az állítás rávilágít az erkölcsiség és a jog közti kapcsolatra és különbségre is. Az erkölcsiség maga is eljárás, még ha nem a legintézményesedettebb is. Mindannyiszor, amikor erkölcsi mivoltát hangsúlyozzuk, elrejtjük, sőt le is romboljuk eljárási jellegét.

Másképp a jog is erkölcs. De ha csak ezt mondjuk, nem fejezzük ki eljárási voltának lényegi jellegét.

A jog a társadalom legintézményesedettebb eljárása. Ez magyarázza, hogy a jog más társadalmi jelenségeknél inkább jellemezhető azzal, hogy eljárásnak hívjuk. Csak a legintézményesedettebb eljárás tisztán és valóban eljárás. Ez magyarázza, hogy az erkölcs, a divat vagy az illemszabályok miért jellemezhetők inkább anyagi minőségükkel (amit nevük fejez ki), mint azzal, hogy eljárásnak nevezzük ezeket. E formális ismérv kevésbé jellemzi az utóbbiakat, mint a jogot.

Ways of institutionalisation considered as gradual completion of the procedural character

This realisation brings us to the question whether the number of ways of institutionalisation may be considered as the gradual completion of the criteria implied in the idea of procedure.

Ways of institutionalisation are independent as being increasing degrees of the procedural character

This suggests an explanation to the fact that the ways of institutionalisation are not quite independent of each other.²⁷ Their interdependence is rooted in their common origin within the concept of procedure. They all embody increasing degrees of procedural character.

Gradation of the sources of law, of legal consequences and the force of law

This can be clearly seen in the gradation of the sources of law, which is a vertical multiplication of procedure.

Legal consequence and the force of law also mean the extension and multiplication of the idea of procedure. This does not require further explanation. This is why we say that they embody high degrees of legal relations.

Agencies of law and alien legal relations

We must take a closer look at the ways of institutionalisation that we call agencies of law and alien legal relations.

An agency of law, in the technical sense, means specialised, permanent and accumulated procedures within a previously defined competence.²⁸ This obviously means the separation of procedure from the concerned parties. Furthermore, it means transferring the procedural relations specialised in the agency from the subject concerned to another and (in comparison to the former) alien one. Therefore, agency of law mostly means an accumulation of alien legal relations.

Such alien legal relations are indispensable if a strict followance of the procedure is to be assured independently of any secondary considerations. Alien legal relations contribute to the impartial and independent judgement and, thereby, also to the idea of categorical followance.

²⁷ Horváth *RS*, pp. 160–170.

²⁸ *Idem.* p. 162.

Az intézményesedés módja, mint az eljárási jelleg fokozatos kiteljesedése

Felvetődik a kérdés, vajon az intézményesedés különböző módjai tekinthetők-e az eljárás fogalmában foglalt kritérium fokozatos megvalósulásának.

Az intézményesedés módjai kölcsönösen függenek egymástól, mint az eljárási jelleg egyre magasabb fokozatai

Ez magyarázatot jelent ama tényre, hogy az intézményesedés módjai nem teljesen függetlenek egymástól.²⁷ Kölcsönös függőségük az eljárás fogalmában rejlő közös eredetükben gyökerezik. Valamennyi az eljárási jelleg egyre magasabb fokozatát jelzi.

Joglépcső, jogkövetkezmény, jogerő

Mindez világosan nyomon követhető a joglépcső esetében. Ez az eljárás vertikális megsokszorozódása.

A jogkövetkezmény és a jogerő is az eljárás fogalmának kiterjesztését és megsokszorozódását jelenti. E tételünk nem igényel további magyarázatot. Ezért nevezzük ezeket magasrendű jogviszonyoknak.

Jogi szervek és idegen jogviszonyok

Mindamelletts közelebbről meg kell vizsgálnunk az intézményesedés módjaiból azokat, amiket szerveknek és idegen jogviszonyoknak hívunk.

A jogi szerv — a szó technikai értelmében — meghatározott hatáskörön belül specializált, állandó és meghatározott eljárásokat jelent.²⁸ Ez nyilvánvalóan az eljárásnak az érdekelt felektől elválását feltételezi. Nem más ez, mint az intézményben specializált eljárási viszonyoknak az érdekelt szubjektumról egy másikra (s az előzőhöz képest idegenre) történő átvitele. Az intézmény tehát a legtöbb esetben idegen jogviszonyok felhalmozódását jelenti.

Az ilyen idegen jogviszonyok elengedhetetlenek, amennyiben biztosítanunk kell az eljárás szigorú — minden másodlagos szemponttól független — követését. Az idegen jogviszonyok hozzájárulnak a pártatlan és független bíraskodáshoz, és ezzel a feltétlen követés elvéhez is.

What we call “alien” here is almost synonymous with being “free”. For it means freedom from individual prejudice and bias, and also from solipsism unable to follow procedural patterns or, in other words, to be the “judge of his own case”. At the same time, it obviously means “constraint” against solipsism as well.

CULTURE

ITS PARTICULAR PLACE AMONG THE BASES OF LAW

Here we cannot discuss the role of culture in details. To accomplish our task, we must only emphasise the particular place of culture, similar to that of procedure, among the bases of law.

LAW IS NOT THE TECHNIQUE OF CIVILISATION: BEING MATERIAL OBJECTIVATION, CULTURE IS IN NO NEED OF LAW

Law is not the technique of culture any more than that of procedure. Accepting the definition of culture I have proposed,²⁹ we may find that culture is a material objectivation in the same sense as procedure is. Economics, war and power, on the other hand, are mostly formal objectivations. It is only legal organisation that gives them material objectivity. We can recognise in that the law’s reaction to its bases, or the service returned by law to its bases. Culture is a material objectivation and not in need of law so far.

LAW IS PART OF CULTURE

CULTURE STANDS IN NEED OF BASES AS MUCH AS LAW DOES

The particular relation between law and culture is that culture is in need of the bases as much as law is. I call this relation the role of mediation played by culture.³⁰ Culture gives material objectivation to economics, war and power. It amalgamates inseparably with these bases and begins to work upon them similarly to the way law does later on. From this point of view, law is nothing but a specific part of culture. Therefore, the same relation is just as characteristic of law and culture as the one observed between law and procedure. Everything said of the latter can be repeated here with a few specifications.

²⁹ Horváth *RS*, pp. 27–28.

³⁰ *Idem.* p. 28.

Amit itt „idegennek” hívunk, az majdnem a „szabaddal” azonos. Ilyen értelemben szabadságot jelent minden egyéni előítélettől és elfogultságtól, valamint önzéstől, mely képtelen határozottan követni az eljárási mintát — vagyis, más szavakkal: attól, hogy valaki „saját maga bírása” lehessen. Ez ugyanakkor persze az önzéssel szemben „kényszert” jelent.

KULTÚRA

KÜLÖNLEGES HELY A JOGI ALAPOK KÖZÖTT

A jelen keretek közt nem foglalkozhatunk kimerítően a kultúra szerepével. Feladatunk teljesítéséhez csak a kultúrának a jogi alapok közt elfoglalt különleges helyét kell hangsúlyoznunk, mely hasonlít az eljáráshoz.

A JOG NEM A CIVILIZÁCIÓ TECHNIKÁJA: MIVEL A KULTÚRA MATERIÁLIS OBJEKTIVÁCIÓ, NINCS JOGRA SZÜKSÉGE

A jog nem technikája inkább a kultúrának, mint az eljárásnak. A kultúráról²⁹ általunk korábban adott meghatározásból következően a kultúra ugyanolyan értelemben materiális objektiváció, mint az eljárás. A másik oldalról viszont a gazdaság, a háború és a hatalom túlnyomórészt formális objektivációk. Egyedül a jogi szervezet kölcsönöz számukra materiális objektivitást. Ebben láthatjuk a jognak alapjaira gyakorolt hatását, számunkra biztosított szolgálatát. A kultúra önmaga is materiális objektiváció, s ezért nem igényli a jogot.

A JOG A KULTÚRA RÉSE: A KULTÚRÁNAK ÉPPEN ÚGY SZÜKSÉGE VAN ALAPOKRA, MINT A JOGNAK

A jog és a kultúra közötti különleges kapcsolat abban rejlik, hogy a kultúrának éppúgy szüksége van alapokra, mint a jognak. Korábbi munkánkban ezt a kultúra által játszott közvetítő szerepnek neveztük.³⁰ A kultúra kölcsönöz materiális objektivációt a gazdaságnak, a háborúnak és a hatalomnak. A kultúra elválaszthatatlanul belenő ezekbe az alapokba, formálja azokat — éppen úgy, mint ahogyan a jog teszi. A jog tehát a fenti szempontból nem más, mint a kultúra különleges része. Vagyis ugyanaz a kapcsolat áll fenn jog és kultúra között, mint amit a jog és az eljárás között láttunk. Az utóbbiról elmondottak néhány módosítással itt is megismételhetők.

CULTURE DETERMINES THE CONTENTS (PATTERNS) OF LAW

The particular function of culture for law, as the most institutionalised procedure, is that it determines the changing contents of legal rules in detail. Taken formally, these rules are the patterns of the most institutionalised procedure, which is part of the social procedure itself. At the same time, they are the axiological contents of the changing culture of society.

HOMOGENEOUS AND HETEROGENEOUS BASES OF LAW

Accordingly, we can divide the bases of law into homogeneous and heterogeneous ones. Homogeneous bases are more similar to law in their function and structure than the heterogeneous ones are.

Economics, war and power, among others, are heterogeneous bases. The list of them can be continued for long.

Culture and procedure are homogeneous bases. Their class is closed, for they have to be derived from the concept of law. They are the backbones of the very concept and the *genus proximum* of law. This is why they are called homogeneous bases.

PROCEDURE IS THE NUCLEUS OF THE IDEA OF LAW, TAKEN FORMALLY, AND CULTURE IS THE NUCLEUS OF THE IDEA OF LAW, TAKEN MATERIALLY

This way, we can arrive at the following conclusion: procedure and culture are the nuclei of the concept of law. Procedure is the nucleus of the idea of law, taken formally. Culture is the nucleus of the idea of law, taken materially. We can draw the circle of both within society, and their respective circles will entirely enclose the circle drawn by the law.

A KULTÚRA HATÁROZZA MEG A JOG TARTALMÁT (MINTÁIT)

A kultúra különleges szerepe a jog mint legintézményesedettebb eljárás kapcsán az, hogy részleteiben az előbbi határozza meg a jogi szabályok változó tartalmát. Formálisan véve, ezek a szabályok a legintézményesedettebb (s a maga részéről szintén a társadalmi eljárás részét képező) eljárás mintái. Egyidejűleg ezek a változó társadalmi kultúra értéktartalmai.

HOMOGÉN ÉS HETEROGÉN JOGI ALAPOK

A fentieknek megfelelően a jogi alapokat homogénekre és heterogénekre oszthatjuk. A homogén alapok funkcióikban és szerkezetükben jobban hasonlítanak a jogra, mint a heterogének.

Felsoroltunk néhány heterogén alapot: ilyen a gazdaság, a háború és a hatalom. E heterogén alapok száma tetszés szerint növelhető.

A kultúra és az eljárás homogén alapok. Ezek száma zárt. Azért van ez így, mert ez utóbbiak a jog fogalmából származtathatók. Ezek alkotják a fogalom gerincét, a jog *genus proximum*át. Ezért nevezzük ezeket homogén alapoknak.

AZ ELJÁRÁS A FORMÁLIS JOGFOGALOM LÉNYEGE, A KULTÚRA PEDIG A MATERIÁLIS JOGFOGALOMÉ

Ezzel az alábbi következtetéshez jutottunk: az eljárás és a kultúra tartalmazza a jogfogalom lényegét. Az eljárás a formális jogfogalom lényege, a kultúra pedig a materiális jogfogalomé. Mindkettő körét be-rajzolhatjuk a társadalomba. E kör teljesen körül fogja zárni a jog körét.

INDEX OF NAMES / NÉVMUTATÓ

Aristotle / Arisztotelész xxv,
xxxix

Albig, William xlvi, xlviii

Auer xlix

Baumgarten, Arthur xlvi

Bechert, Rudolf xlvi

Bergson, Henri xxxi

Bibó István xvii, xx, xxv-xxxv,
xlili, 2, 36, 37, 38, 39, 40, 41,
42, 43, 44, 45, 48, 49

Bierling, Rudolf 36, 37

Binder, Julius xxxviii

Bodenheimer, Edgar xlix

Bohatec, Josef xlviii

Bolgár Vera xviii, xx

Cohen, M. R. xlvii

Cohn, Georg xlvii

Cs. Kiss Lajos 1

Dékány István xxxix

Del Vecchio, Giorgio xlvii

Dénes István Zoltán xxvii

De Visscher, C. xlvii

Einstein, Albert xxxii

Ereky István xlv

Erdei Ferenc xx

Flechtheim xlviii

Friedman, Wolfgang xlix

Friedrich, Carl Joachim xlviii

García-Mora, Manuel R. xlvii

Grosschmid Béni xix, xliii

Gysin, Arnold xlv

Hagerström, Axel xlvi

Hall, Jerome xlvi

Hart, Herbert L. xlvii

Hartmann, Nicolai xxvii, xxviii,
xxx

Haesaert, Jean P.

xlvi, xlvii, xlix

Hegedűs József xlix

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich
xxxix

Hobhouse, Leonard T. xvii, xx

Hollerbach, A. xlviii

H. Szilágyi István xlix

Huber, K. xlvi

Jerusalem, Franz W. xlv

Joan of Arc / Szent Johanna
xxxvii

Kant, Immanuel xx, xxxii, 64,
65

Kelsen, Hans xvii, xix, xx, xxi,
xxvii, xlii, xlvi, xlvii, xlviii,
36, 37, 38, 39

Kornis Gyula xlv

Laski, Harold xvii, xx

Láng Nándor xliii

Livingston, William S. xlvii

Loss Sándor xxvi

Manning, Clarence A. xlvi

Marx, Karl 26, 27, 28, 29

Maxwell, James Clerk xxxii

McWhinney, Edward xlviii

Menger, Karl xlvi

Menzel, Adolf xlv

Mihelics Vid xlv

- Moór, Julius / Gyula xvii, xviii, xix, xx, xxiii, xxvi, xxxiii, xxxiv, xxxv, xliii, xlv, xlv
 More, Thomas / Morus Tamás xl
- Nagy Endre xxvii, xxx, xlix
 Nelson, Liam xlvii
 Newton, Isaac xxviii, xxxii
 Northrop, F. S. C. xlviii
- Orth, F. W. xlv
 Ottlik László xlv
- Patterson, Edwin W. xlvii
 Petrazhitzky, Leon xliii
 Pie xlviii
 Plato / Platón xxv, xxxix
 Pound, Roscoe xlv
- Reitzer Béla xx
 Ritter, Gerhard xlv
 Rodion xli
 Rogge, Heinrich xlv
 Ross, Alf Niels Christian xl
 Russo, François xlv
 Ruszoly József xxxi
- Sander, Fritz xlv
 Sauter, Johann xlv, xlix
 Schilling, Kurt xlv
 Schönke, A. xlvii
 Seneca xxv
- Simonius, August xlv
- Socrates / Szókratész xxv, xxxvii, xxxix
 Somló, Felix / Bódog xxvi, 42
 Spann, Othmar xl
 Spengler, Oswald xxxviii
 Stammler, Rudolf 26, 27, 28, 29
 Sternberg, Kurt xlix
 Stone, Julius xlviii
 Stroisch, Franz xlv
- Szabadfalvi József xxvi, xxxiv, xlix
 Szabó Imre xviii, xxiii, xxxiii, xlix
 Szabó József xviii, xx, xlv
 Szabó Miklós xxvi
 Szászy, Stefan / István xlix
- Tammelo, Ilmar xlix
 Timasheff, N. S. xliii
- Vas Tibor xvii, xx, 38
 Verdross, Alfred von xvii, xix, xlv, xlv, xlvii, xlviii
- Weber, Max xlvii
 Wieser, Friedrich xlv
 Winter, Ernst Karl xlv
- Zsedényi Béla xlv
 Zsidai Ágnes xxvi, xxvii, xxviii, xxx, xxxiv, xlix

JOGFILOZÓFIÁK

A TEMPUS „Összehasonlító Jogi Kultúrák” projektumának kiadványai

Szerkeszti

DR. VARGA CSABA

intézetvezető egyetemi tanár

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Jog- és Államtudományi Karának Jogbölcseleti Intézete

1088 Budapest, Szentkirályi utca 28-30. • 1428 Budapest 8., Pf.: 6.

Telefon: 429-7230, titkárság 429-7227 • Fax: 429-7226

E-mail: varga@jak.ppke.hu és (titkárság)vargamt@jak.ppke.hu

HANS Kelsen: *Tiszta jogtan* (1988, 2001) xxii+106 o.

CARL SCHMITT: *Politikai teológia* (1992) xxii+41 o.

GEORG JELLINEK: *Általános államtan* (1994) 124 o.

Cs. Kiss Lajos-Karácsony András (szerk.): *A társadalom és a jog autopoietikus felépítettsége* Válogatás a jogi konstruktivizmus irodalmából (1994) 124 o.

PACZOLAY PÉTER (szerk.): *Alkotmánybíráskodás - alkotmányértelmezés* (1995, 2000) 216 o.

TAKÁCS PÉTER (szerk.): *Joguralom és jogállam* (1995) 330 o.

H. L. A. HART: *A jog fogalma* (1995) 375 o. [Osiris könyvtár: Jog sorozatában]

VARGA CSABA (szerk.): *Jog és filozófia* Antológia a század első felének kontinentális jogi gondolkodása köréből (1998) xiii+238 o.; 3. bőv. kiadás: Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből (2001) xii+497 o.

VARGA CSABA: *A jog társadalomelmélete felé* (1999, 2001, 2002) xi+326 o.

SZABADFALVI JÓZSEF (szerk.): *Historical Jurisprudence / Történeti jogtudomány* (2000) 303 o.

SZABÓ MIKLÓS-VARGA CSABA (szerk.): *Jog és nyelv* (2000) vi+270 o.

H. SZILÁGYI ISTVÁN: *A jogi antropológia főbb irányai* (2005) 176 o.

VARGA CSABA: *A jog mint logika, rendszer és technika* (2000) 223 o.

VARGA CSABA (szerk.): *Összehasonlító jogi kultúrák* (2000) xi+397 o.

FRIVALDSZKY JÁNOS: *Természetjog* Szöveggyűjtemény (2004) 218 o.

VARGA CSABA: *Útkeresés* Kísérletek - kéziratban (2001) vi+167 o.

LOSONCZY ISTVÁN: *Jogfilozófiai előadások vázlata* (2002) x+284 o.

HORKAY HÖRCHER FERENC (szerk.): *Hayek és a brit felvilágosodás* Tanulmányok a konstruktivista gondolkodás kritikájának eszmetörténeti forrásairól (2002) xviii+114 o.

VISEGRÁDY ANTAL (szerk.): *Scandinavian legal realism / Skandináv jogi realizmus* (2003); xxxviii+162 o.

TAKÁCS PÉTER (szerk.): *Államtan* Írások a XX. századi általános államtudomány köréből (2003) xviii+966 o.

PACZOLAY PÉTER: (szerk.): *Alkotmányelmélet és európai integráció* (2003) 180 o.

PACZOLAY PÉTER: *Az alkotmányelmélet fejlődése és az európai integráció* (2003) 153 o.

VARGA CSABA: *Jogfilozófia az ezredfordulón* Minták könyvek, kényszerek - múltban, jelenben (2004) 450 o.

H. SZILÁGYI ISTVÁN-PAKSY MÁTÉ (szerk.): *Ius unum, lex multiplex* Liber amicorum: Studia Z. Péteri dedicoda (Tanulmányok a jogösszehasonlítás, az államelmélet és a jogbölcselet köréből) (2005) 585 o.

JEROME FRANK: *Bíráskodás az elme ítélőszéke előtt* Válogatott írások (2006) 164 o.

TERJESZTI

Szent István Társulat Iustinianus Egyetemi Könyvesboltja

1088 Budapest, Szentkirályi utca 30. Telefon: 327-0781

www.stephanus.hu

szit@katolikus.hu

PHILOSOPHIAE IURIS
redigit
Csaba Varga

Csaba VARGA *Law and Philosophy* Selected Papers in Legal Theory (Budapest: ELTE "Comparative Legal Cultures" Project 1994) xv + 530

Csaba VARGA *Etudes en philosophie du droit / Estudios de filosofía del derecho* (Budapest: ELTE "Comparative Legal Cultures" Project 1994) xii + 332

Csaba VARGA *Rechtsphilosophische Aufsätze* (Budapest: ELTE "Comparative Legal Cultures" Project 1994) x + 292

Csaba VARGA *Pravo Teoriia i filosofii* [Law: theory and philosophy] (Budapest: ELTE "Comparative Legal Cultures" Project 1994) xv + 281

Csaba VARGA *Transition to Rule of Law* On the Democratic Transformation in Hungary (Budapest: ELTE "Comparative Legal Cultures" Project 1995) 190

Csaba VARGA *Lectures on the Paradigms of Legal Thinking* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1999) vii + 279

Ferenc HÖRCHER *Prudentia iuris* Towards a Pragmatic Theory of Natural Law (Budapest: Akadémiai Kiadó 2000) 176

Scandinavian Legal Realism / Skandináv jogi realizmus ed. Antal Visegrády (Budapest: [Szent István Társulat] 2003) xxxviii + 159

EXCERPTA HISTORICA
PHILOSOPHIAE HUNGARICAE IURIS

Aus dem Nachlass von Julius Moór Gyula hagyatékából hrsg. Csaba Varga (Budapest: ELTE "Comparative Legal Cultures" Project 1995) xvi + 158

Felix SOMLÓ *Schriften zur Rechtsphilosophie* hrsg. Csaba Varga (Budapest: Akadémiai Kiadó 1999) xx + 114

István LOSONCZY *Abriß eines realistischen rechtsphilosophischen Systems* hrsg. Csaba Varga (Budapest: Szent István Társulat 2002) 144

Die Schule von Szeged Rechtsphilosophische Aufsätze von István BIBÓ, József SZABÓ und Tibor VAS, hrsg. Csaba Varga (Budapest: Szent István Társulat 2006) 246

Julius MOOÓR *Schriften zur Rechtsphilosophie* hrsg. Csaba Varga (Budapest: Szent István Társulat 2006) [in press]

Barna HORVÁTH *Schriften zur Rechtsphilosophie* I, 1926–1948: Prozessuelle Rechtslehre, hrsg. Csaba Varga (Budapest: [Szent István Társulat] 2006) [in preparation]

Barna HORVÁTH *Schriften zur Rechtsphilosophie* II, 1926–1948: Gerechtigkeitslehre, hrsg. Csaba Varga (Budapest: [Szent István Társulat] 2006) [in preparation]

Barna HORVÁTH *Schriften zur Rechtsphilosophie* III, 1949–1971: Papers in Emigration hrsg. Csaba Varga (Budapest: [Szent István Társulat] 2006) [in preparation]

DISTRIBUTION
www.stephanus.hu
szit@katolikus.hu

Professor BARNA HORVÁTH (1896–1973), appointed from Szeged to Budapest after World War II, right before the Communist take-over in 1948 which was to close the short-lived coalition period, was still contemplating to convene an international workshop to which he already prepared the basic paper to debate on. This first draft manuscript having survived in ISTVÁN BIBÓ's personal archives is now posthumously edited both in re-styled English and in its Hungarian translation.

HORVÁTH BARNA professzor (1896–1973), a II. világháború után Szegedről Budapestre frissen kinevezetten, közvetlenül a rövidéletű koalíciós időszakot lezáró kommunista hatalomátvétel előtt (1948) még egy nemzetközi munkaértekezlet összehívásán fáradozott, amelyhez első angol nyersfogalmazványként máris előkészítette a megvitatandó anyagot. Ez a BIBÓ ISTVÁN irathagyatékában fennmaradt kézirat kerül most közlésre javított angol változatban s magyar fordításában egyaránt, egy a Mester és Tanítvány viszonyát megvilágító tanulmánytól kísértén.

Ára: 1940 Ft

ISBN 963-361-297-7

9 789633 612972